

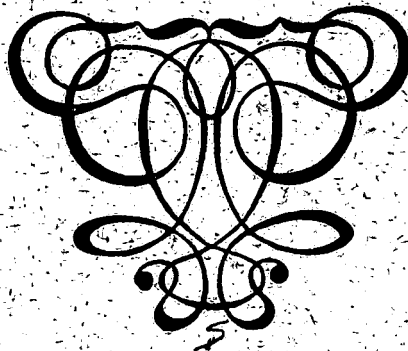
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Emil Sommarin, Skola våra svenska privatbanker vara spekulationsbanker eller depositionsbanker? — C. G. Wiberg, Spädbarnsdödlighetens regionala fördelning å Sveriges landsbygd, åren 1906—1915. — Halvar G. F. Sundberg, Flyget, gasen och folkrätten. — Översikter och meddelanden: Konstitutionella frågor vid 1929 års riksdag. Kommunalförordningsfrågor vid 1929 års riksdag. Av B. Hagström. — Litteraturgranskningar: T. Holmberg, Människor och kulturbilder från 1800-talet. Hugo Hamilton, Hägkomster. Anm. av E. Thermenius. — W. Mückenberger, Die britische Reichskonferenz und das Verfassungsproblem. M. Nathan, Empire government. Anm. av L. Hartmann. — C. A. Reuterskiöld, Folk rätt särskilt såsom svensk publik internationell rätt. Anm. av R. Erich. — J. O. Söderhjelm, Démilitarisation et neutralisation des îles d'Aland en 1858 et 1921. Anm. av H. Sundberg. — Genmälen.

ÅRG. 32

AUGUSTI 1929

HÄFT. 3

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrivs å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhåves, under överinsående av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalekonomi) och professor S. WICKSELL (statistik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjödes.

Lund i december 1928.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåneamarknadén. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVÅR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. En redogörelse för svensk praxis. 1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDÅHL: Arbetsdagens förkortning. Några nationalekonomiska synpunkter. 1925. Pris kr. 1:—
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. En studie i upplysningstidens tankelliv. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare politiska tänkande. 1928. Pris kr. 12:—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsregering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—
- XII. GUNNAR BOMGRÉN: Sekretä utskottet 1723—1756. En rättshistorisk undersökning. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningsskrisen. 1929. Pris kr. 10:—

SKOLA VÅRA SVENSKA PRIVATBANKER VARA SPEKULATIONSBANKER ELLER DEPOSITIONSBANKER?¹

AV

PROFESSOR EMIL SOMMARIN.

Frågan är aktuell i svensk bankpolitik, och dess lösning bör icke få uppskjutas. Men den tillspetsade frågeställningen är snarare politikens, än vetenskapens.

Den nationalekonomiska vetenskapen är, tvärtemot vad många av dess mera eller mindre erkända auktoriteter i den svenska dagspressen vecka efter vecka tyckas vilja få den svenska allmänheten att tro, ingalunda — i sina rent teoretiska grundsatser, lika litet som vid dessas tillämpningar på praktiska närings-, social- och skattepolitiska dagsproblem — funtad på eller för något »Enten—Eller»-system. Tvärtom är denna vetenskap i grunden och därför också i hela sin utbyggnad konstruerad med sikte på ett jämviktssystem, i vilket den bärande principen är det rätta lagom. Ett för mycket eller för litet av en vara bringar, som bekant, priset ur jämvikt, och på samma sätt gäller om allehanda faktorer och förhållanden i det ekonomiska samhällslivet, att alla överdrifter rubba balansen.

Som en gren av statsmannens och lagstiftarens vetenskap² är nationalekonomien därför kongenial med klokheden och rättvisan, men detta gör densamma ofta oförenlig med partipolitikernas intres-

¹ Uppsatsen återger i utvidgad framställning förf.ens resonemang i frågan vid föredrag i Börssällskapet i Göteborg den 27 mars 1928. Föredraget berörde även andra ändringsförslag till 1911 års banklag och hölls vid öppnandet av en bankvecka, som arrangerats av Börssällskapet och Handelshögskolan i Göteborg.

² Adam Smith, Folkens välfärd 2: 1 (1911; Sommarins övers.).

sen, vilka ofta finnas bäst betjänta med ytterligheter, som dikteras av taktisk klokskap, och ensidigheter, som stärka kraften av slagord.

Depositionsbanker och spekulationsbanker äro bankpolitiska slagord, och tyvärr saknas icke talrika exempel på, att de missbrukats såsom sådana även i den mera eller mindre vetenskapligt hållna banklitteraturen. Framför allt har »spekulationsbank» använts i nedläggande bemärkelse, men det något äventyrliga redan i namnet synes också ha lockat försvarare, som inte skytt att äventyra all auktoritet i bankfrågor genom att påstå, att s. k. spekulationsbanker kunna(!) vara lika säkra som depositionsbanker o. s. v.

Att detta senare skett i god tro, är höjt över allt tvivel, vad beträffar ett så bekant arbete som »De moderna affärsbankerna» av Sven Brisman (1915). Det upplyses där, att den s. k. rena depositionsbankstypen, som representeras av banker, vilka företrädesvis lämna affärskrediter genom växeldiskontering, löpande räkningar och jämförelsevis korta lån, är den vanliga i England och är mer eller mindre utpräglad i alla de anglosachsiska länderna¹. Däremot är den s. k. spekulationsbankstypen, som representeras av banker med förkärlek för industriförlagslån på längre tid, med relativt fasta lån till industriella nyanläggningar m. m., mest utpräglad i Österrike och Belgien, »medan den fått sin lämpligaste och principiellt bäst konstruerade gestalt i Tyskland». Frånsett den i vetenskaplig litteratur sällsynta säkerhet, med vilken författaren avger det sist citerade omdömet, såsom om läsaren endast hade att tro och inte kunde väntas besvara sig med att tänka, frappera i detta sammanhang en rad uttalanden, genom vilka författaren utdömer det engelska banksystemet² och

¹ A. a., s. 547.

² »Det centrala (i det engelska banksystemet) är, att en bank ledes utslutande efter de strikt bankmässiga synpunkterna *utan hänsyn till om näringslivets andra intressen gagnas eller skadas.*» De här kursiverade slutorden förefalla vågade, ty om omdömet vore hållbart, skulle därmed vara fastslaget, att engelska bankledare vid tillämpningen av den sunda regeln »mind your own business» visat och sannolikt allttjämt visa sig sakna förstånd på, att näringslivets bästa på det hela taget oskiljaktigt betingar bankväsendets. Är detta omdöme verkligen den moderna bankvetenskapens avgörande och sista? frågar sig läsaren. Att ledarne av världens hittills erkänt främsta bankväsen saknat förståelse för det engelska näringslivets behov och krav? Ja, säkerligen om de skola fällas på vittnesbörd i sådana insändare i finanspressen, som B. på följande sida citerar. Däri framställda klagomål över alltför njugg kreditgivning torde emel-

kategoriskt förordar det tyska¹. »Vid jämförelser mellan de nu skildrade båda banktyperna», erkänner B., »har i regel företräde givits åt den anglosachsiska. I de engelska rena depositionsbankerna har man rent teoretiskt velat se idealet för ett fullkomnat affärsbanksystem, för vilket säkerheten och likviditeten böra vara de enda vägledande synpunkterna.»

Skälen till, att bankvetenskapen, i den mån den bedrivits såsom en gren av nationalekonomien, gett bestämt förord för s. k. depositionsbanker efter engelskt mönster, äro så välkända, att de här endast i största korthet behöva upprepas. Att banker i alla tider och länder främst drivit sin rörelse som förmedlare av jämförelsevis korta krediter², beror givetvis därpå, att det just varit och är för sådan kreditgivning, som banker behövt och alltjämt främst behövas. Bankerna ha, såsom mycket annat, kommit till för att fylla ett behov. För att driva handel, rederi eller industri behöver varje företagare — eller bolag, om flera sammansluta sig till att driva ett näringsföretag — eget kapital, större eller mindre efter företagets art och omfång. Ingenting är emellertid vanligare, än att detta egna kapital under rörelsens gång befinnes otillräckligt, vare sig till att bestrida tillräckliga utlägg för råmaterial och arbetslöner m. m. vid övertagandet av en i och för sig lönande leverans, eller till att ge anläggningar och inventarieurrustning en omfattning, som svarar mot rörelsens avsättningsmöjligheter. I förra fallet behövs tillfälligt lån på jämförelsevis

lertid vara lika vanliga i Tyskland — och i Sverige. — Vederläggningar saknas icke heller, icke ens mycket vederhäftiga, t. ex. i »English banking» by »A London banker» i *Edinburgh review* 1917, Jan., s. 104 ff.

¹ »Erfarenheten har otvetydigt visat, att en dylik emissionsverksamhet icke på ringaste sätt behöver inkräkta på bankernas säkerhet och likviditet.» Vilken erfarenhet? frågar sig läsaren. Alla länders bankhistoria är nämligen rik på erfarenheter om riskerna vid vittgående emissionsverksamhet för banker, som gjort en dylik till sin väsentliga uppgift. Emellertid behöver man i detta fall icke vädja till erfarenheter, ty det ligger i sakens natur, att finansiering av nya uppfinningar, industriella nyanläggningar o. d. äro långt riskablare för både säkerhet och likviditet än diskontering av varuväxlar o. d. Därtill kommer, att B. vederlägger sitt eget påstående med ett kort efter följande lika frankt erkännande, att »möjligheterna för direkt förlust på grund av misskötsel av banken äro givetvis större» vid industriförlagssystem.

² »The most common feature of banking in all countries is, however, short term lending in different forms.» Karin Kock, *A study of interest rates*, s. 55 (1928).

kort tid med säker utsikt till återbetalning med ränta efter leveransens fullgörande. I senare fallet behövs tillskott till företagets eget kapital av de gamla delägarna eller av nya, som vilja vara med och sätta kapital i affären på jämförelsevis lång tid och med delaktighet i förhållande till gjorda tillskott i affärens vinster och förluster under kommande år. Att kreditgivning av det förra slaget är en sak och kapitaltillskott av det senare slaget en helt annan sak, är självklart. Men ingenting är viktigare än att fasthålla den enkla skillnaden, när man diskuterar den grundläggande olikheten mellan engelskt och tyskt bankväsen eller mellan s. k. depositionsbanker och s. k. spekulationsbanker. Med den engelska — och skottska — handels- och rederirörelsens utveckling fick bankväsendet i de anglosachsiska länderna tidigt omfattande kredituppgifter av det förra säkra och likvida slaget, vilket givetvis icke hindrade, att tider av överspekulation medförde handelskriser, som åtföljdes av bankkatastrofer¹. I det stora tyska fäderneslandet tog den industriella utvecklingen fart långt senare, medan hypotekskrediten till jordbruket tidigt gjorde landets större och smärre agrarer gäldbundna hos (väst)tyska finanshus, som även finansierade de talrika furstehusen och småstaterna. Den tyska industrien uppfattades också i sinom tid såsom en nationalsak med protektion och finansens delägarskap tidigt såsom en »Leistung», uti vilken bankerna direkt måste deltaga, »oberoende av alla formella synpunkter»². Skillnaden i ekonomisk struktur och ekonomisk historia ger i själva verket förklaringen till olikheterna i banktyper mellan de båda typländerna England och Tyskland. Naturligtvis har detta alltid också stått klart för sakkunniga, och i den sakkunniga diskussionen har det icke varit tal om, att England skulle kunna utbyta sitt banksystem mot det tyska eller Tyskland sitt mot det engelska, såsom om ett dylikt utbyte läte sig göra när som helst efter fritt val. Om någon gjort sig skyldig till att framställa eller förfäktat en så naiv tanke, borde han säkerligen ha avvisats med,

¹ Ett vetenskapligt sett alldeles otillåtligt bruk av detta faktum gör B. i sin bevisföring till förmån för de tyska spekulationsbankerna, a. a., s. 551.

² »Bankerna (i Tyskland) betrakta industrins intressen som sina egna och understödja den oberoende av alla formella synpunkter.» Brisman, a. a., s. 550. »Det viktigaste yttre tecknet härför ligger i det ömsesidiga utbytet av styrelsemedlemmar. Alla de främsta industrimännen sitta i bankernas styrelser och tvärtom.»

att »det är ingen mening i att resonera med skäl och motskäl om en fråga, som det praktiska livet självt för längesedan avgjort»¹.

Jämförelser mellan banktyperna i de båda länderna äro däremot av det allra största intresse vid bedömandet av vardera typens fördelar och nackdelar, och dylika jämförelser ha principiellt utfallit till förmån för den engelska typen, som det svenska bankväsendet under senare hälften av 1800-talet sökte möjligast ta till mönster, ur både bankmässiga och nationalekonomiska synpunkter. Den engelska s. k. depositionsbankstypen är avgjort att föredraga, för så vitt som man ser till bankernas säkerhet och likviditet, naturligtvis inte såsom »de enda», men väl såsom de i första hand viktiga synpunkterna. Vad som står att vinna för säkerheten och likviditeten i ett lands bankväsen, anses nämligen i regel värt uppoffringarna, och detta just därför att dylika vinster göra bankerna gagn icke blott själva utan framför allt i deras gagnarika verksamhet för näringslivet och allmänheten. Alla äro tydligtvis betjänta med, att bankerna äro säkra och likvida², men en aldrig fullt uppnåbar och därför alltid så mycket mera eftersträvansvärd fullkomlighet i dessa hänseenden gör bankerna allt mäktigare att fylla sina främsta uppgifter inom det ekonomiska livet genom att städse hålla bankmedlen disponibla för sådana korta och säkra krediter, som äro nödiga till att hålla affärslivet flytande, och som därför icke böra undanskjutas för förlagskrediter på lång tid, genom vilka bankmedlen fastlåsas. En bankpolitik av sistnämnda slag leder nationalekonomiskt otvivelaktigt till samma bekanta resultat, som mången lantbrukare kommer till, när han nedlägger så mycket kapital i dräneringar och andra jordförbättringar, att han sedan saknar tillräckliga medel till inventarier, utsäde och konstgödsel för att avvinna den förbättrade arealen de skördar, den skulle kunnat giva. Endast bristen på logik kan i dylika fall leda till sådana invändningar, som att jordförbättringarna ju dock ha sitt värde etc. Med dylik logik röra sig försvararna av bankernas industriförlagsväsen: hade inte bankerna släppt till pengarna, skulle förbättringarna och nyanläggningarna i tysk industri uteblivit eller dröjt etc. Ett sådant sätt att resonera är lika vanligt, som det är

¹ A. a., s. 548.

² Samt kulanta; se Emil Sommarin, Banker och emissionsbolag, i denna tidskrift. Årg. 25 (1922), s. 112 f.

ytligt och ologiskt. Framstegen inom lantbruket uppbäras givetvis inte av de föregångsmän, som misslyckas ekonomiskt, emedan de fastlåsa för stor del av driftskapitalet i fasta anläggningar — om också deras anläggningar ofta bli en värdefull reklam för vad som kan vara tidsenligt och mönstergillt, när man får råd med det — utan av dem som förstå att hålla det rätta lagom i driften och därvid akta sig att köra fast. I den tyska industriens och nationens historia skymmes detta enkla sakförhållande av, att expansionen kommit långt senare än den brittiska och sedan 1870-talet varit starkare och snabbare samt därmed gett rum åt lönande industriförlag för bankerna¹ i en utsträckning, som varit ägnad att framhäva de praktiska och ögonblickliga fördelarna av industriförlagssystemet och skymma de principiella och på längre sikt ögonskenliga olägenheterna och farorna, vilka periodiska kriser likvisst tidtals röjt. Oron för bristande säkerhet och likviditet var också allmän i Tyskland före kriget och föranledde ju bl. a. 1909 års stora bankénquête. Utom minskad likviditet spårades även bland de tyska bankerna tendens att driva privata vinstsynpunkter hårdare. En dylik tendens är självklar, där bankerna äga stora privata intressen i enskilda industri- och handelsföretag, vilka intressen måste vara ägnade att förleda bankstyrelserna och bankledningarna att se till de egna industri- och handelsföretagens fördelar och behov, utan opartisk prövning av deras eventuella konkurrenters rätt att få skälig del i en kreditgivning, som huvudsakligen bestrides med hjälp av allmänhetens medel. De s. k. depositionsbankerna ha principiellt icke någon dylik anledning till en partiskhet, som endast kan skapa fiender till storbanksväsendet, och som i längden torde skada bankerna själva, lika säkert som den leder till nationalekonomiskt oriktig kreditfördelning och kapitaldisposition.

¹ Uppslagen ha tysk naturvetenskap och teknik givetvis äran av långt framför det tyska bankväsendet, vilket inlagt stora förtjänster om finansieringen av framstegen, men därvid även tillägnat sig något av glansen över tysk forskning, vilket sannolikt förbisetts vid påståendet, att detta tyska bankväsen fått »ett visst positivt drag, som står i motsats till de engelska bankernas absoluta (!) passivitet». Den engelska naturvetenskapen, framför allt med hänsyn till tekniska tillämpningar, och den industriella tekniken i England ha knappast berett Englands banker möjligheter till tysk positivitet. Efter uppvaknandet i England har dess depositionsbankväsen icke utgjort hinder för försök att snabbt inhämta tyskarnas försprång.

»Särskilt krasst sticker skillnaden fram mellan privatekonomiska och nationalekonomiska intressen, när bankerna med sikte på vinstgivande affärer av särskilda slag, t. ex. fusioner (av industriella företag), begagna sig av tvångsmedel, som nationalekonomiskt äro minst sagt betänkliga», skrev en tysk vetenskaplig expert år 1915¹. Mindre lockande torde missbruk av bankernas ökade makt på börserna te sig för bankmän, som förstå att klokt tillvarataga sina och bankernas intressen, emedan missbruk av makten på detta gebit snabbt röjas och hämnas sig. Såsom betänkliga betraktas däremot bankernas egna börsaffärer vid kommissionsaffärernas sida.

Vad som med allt erkännande av de tyska privatbankernas förtjänster om tysk industri och tyskt näringsliv även på tyskt håll av dem, som hålla på det tyska bankväsendet, betraktas såsom systemets oarter, har under den senaste mansåldern icke blivit främmande för svenskt bankväsen.

Dessa oarter är det, man avsett, när man talat om, att privatbankerna på 1900-talet övergått från att vara depositionsbanker till att bli spekulationsbanker. Användningen av dessa slagord är emellertid förkastlig, emedan en stark engagering av de svenska privatbankerna uti svensk industri alltid varit och alltjämt i växande grad måste bli oundviklig, och emedan denna engagerings otillbörliga tilltagande efter medgivandet av aktieförvärvsrätt åt vissa större svenska banker fr. o. m. 1912 berott på öppnandet av just denna olyckliga utväg för bankernas »understödjande av industrien», vilken industrien själv funnit ödesdiger och bankerna numera visat vara obehövlig.

Om det allmänt erkännes, att en »verksamhet, i vilken ingår inlåning från allmänheten på räkning, som av bank allmänligen begagnas»², bör drivas under former, som äro möjligast förenliga med säkerheten för insatta medel, och om det är självklart, att säkerheten äventyras i långt högre grad i s. k. spekulationsbanker än i s. k. depositionsbanker, torde knappast delade meningar kunna råda därom, att det varit ett misstag i svensk banklagstiftning att med 1911 års medgivande av aktieförvärvsrätt för svenska storbanker

¹ Adolf Weber, Depositionsbanken und Spekulationsbanken 343 (1915).

² 1911 års banklag, § 1.

fr. o. m. ingången av år 1912 bredda vägen för en övergång från engelskt till tyskt banksystem i Sverige.

Ett erkännande av misstaget har med utförlig motivering framlagts och förbundits med förslag att rätta misstaget, medan tid är.

Två riksdagar ha emellertid avslutats, utan att förslaget till rättelse framlagts, vare sig av den folkfrisinnade regering, som utsänt förslaget på remiss, eller av den högerregering, som vid sidan av de båda excellenserna med deras erfarenheter från mångårigt ordförandeskap i storbanksstyrelser räknat en finansminister med ett tidigare starkt uttalat intresse för bekämpandet av möjliga oarter i svenskt bankväsen.

Tyvär ha andra bankfrågor starkt upptagit den nyss avslutade riksdagens intresse och tid, men de ha knappast varit av sådan art, att de kunnat minska aktualiteten av förslaget att återföra svenskt bankväsen till dess före 1911 säkrare och likvidare former.

Den 17 juni 1927 daterades 1924 års bankkommittés betänkande med förslag till lag om ändring i vissa delar av lagen den 22 juni 1911 om bankrörelse m. m.¹ I proposition nr 147 till 1928 års riksdag föreslogs, på kommitténs förord, rätt för bankbolag att utfärda preferensaktier och att nedsätta sitt kapital². Därvid meddelades i statsrådsprotokollet, att utlåtanden över bankkommitténs förslag avgivits dels av fullmäktige i Sveriges riksbank, dels av bank- och fondinspektionen, som därvid jämväl överlämnat yttrande av svenska bankföreningen, dels ock av kommerskollegium, därvid kollegium även överlämnat yttranden av Sveriges industriförbund, fullmäktige i Järnkontoret och samtliga handelskammare i riket. Dåvarande finansministern, Lyberg, anförde därefter: »Huvuddelen av kommitténs förslag är jag icke beredd att nu underställa Kungl. Maj:ts prövning, enär däri ingående frågor särskilt i anledning av de erinringar, som i avgivna yttranden gjorts mot kommitténs förslag, tarva ytterligare övervägande och granskning» (Prop. nr 147, s. 13).

Huvuddelen av 1924 års bankkommittés förslag hänföra sig givetvis till 1911 års banklags bestämmelser »Om rörelsen», vilka enligt direktiven vid kommitténs tillsättning borde »i främsta rummet

¹ Här cit. Bet. 1927.

² Bankoutskottet fann »icke anledning till erinran» mot förslaget och hemställde om bifall till propositionen, som antogs i båda kamrarna utan debatt.

komma under övervägande» (Bet. 1927, s. 44). Själva huvudförslaget, om vilket kommittén, liksom i övrigt, var fullt ense, utformades i ett uttalande, »att det ur bankverksamhetens egen synpunkt vore lyckligast, om aktieförvärvsrätten försvunne och förhållandena i detta hänseende således återfördes till vad som gällde före 1911» (Bet. 1927, s. 101)¹. Detta uttalande utgör resultatet av »en ingående undersökning av alla på frågan inverkan omständigheter» (Bet. 1927, s. 44), sådan som Kungl. Maj:t funnit erforderlig på grund av en utveckling av förhållandena mellan banker och industri, vilken blivit »såväl ur det allmännas som bankernas och industriens synpunkt ägnad att väcka betänkligheter» (Bet. 1927, s. 43).

»I den mån en yrkesmässigt driven emissionsrörelse ur det allmännas synpunkt kan vara önskvärd, är det enligt kommitténs mening bättre, att densamma bedrivs helt skild från bankerna av självständiga, för ändamålet särskilt bildade bolag» (Bet. 1927, s. 102).

»Bankledningarna komma säkerligen också att på ett mera objektivt sätt pröva förekommande kreditfrågor, om de stode helt fria i förhållande till de kreditbehövande företagen» (Bet. 1927, s. 102). Intima förbindelser mellan banker och industri göra bankerna nämligen benägna att oekonomiskt gynna egna företag vid kreditgivningen, till förfång för företagens legitima konkurrenter, och förläta lätt bankledningarna till att binda överdrivet stora krediter i placeringar, som medföra allt för stora risker.

Inte mindre talande skäl för kommitténs huvudförslag, än de anförda, vilka mångsidigt utvecklas både i den allmänna och speciella motiveringen, utgöra de statistiska utredningarna av bankernas förluster och av anledningarna till dem.

En i lagstiftningen principiellt genomförd arbetsdelning mellan bankrörelse och emissionsverksamhet har bankkommittén därför enstämigt funnit tillräddig till förebyggande av framtida upprensningar av den bankdemoralisation och aktiesvindeln, som karakteriserade den s. k. kristiden. För aktiesvindeln faller ansvaret i väsentlig grad på de banker, som i samverkan med emissionsbolag och med

¹ Se denna tidskrift Årg. 24 (1921), s. 150 och Årg. 25 (1922), s. 116.

hjälp av en omfattande aktiebelåning underblåste och främjade över-spekulationen¹.

En upprepning av dylik samverkan mellan bank och dess (styrelses) emissionsbolag har visserligen förebyggts genom 1921 års ändring i banklagen (§§ 48 och 164, med därtill fogade övergångsbestämmelser), vilken infört förbud för bank att förvärva aktier i aktiebolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller fast egendom. Sådana aktier hade redan före 1927 avförts ur bankernas portföljer (Bet. 1927, s. 101). »Men jämväl då aktieförvärvsrätten inriktats på andra slag av aktier», heter det i 1927 års betänkande (s. 101), »hava bankbolagen under den senaste krisperioden lidit avsevärda förluster på aktieinnehav» »Aktieförvärvsrätten (har) i bankverksamheten infört ett spekulationsmoment, som i viss mån torde hava påverkat bankverksamheten i dess helhet», heter det (s. 101), d. v. s. »i viss mån» fört den över på sådan rörelse, som karakteriserar bankerna såsom spekulationsbanker.

1924 års bankkommitté har velat, att förhållandena »återfördes till vad som gällde före 1911», genom att »aktieförvärvsrätten försvunne»: våra privatbanker böra åter bliva depositionsbanker.

Bankofullmäktige uttalade i sitt den 29 september 1927 avgivna yttrande²: »Fullmäktige (hava) vid avgivande den 30 maj 1919 av yttrande över 1917 års bankkommittés betänkande n:r 5 framhållit, att redan då tungt vägande skäl talade till förmån för den inom kommittén uttalade uppfattningen, att bankernas aktieförvärvsrätt borde helt och hållet upphävas, men anslöto sig fullmäktige på angivna skäl till kommitténs förslag om fortfarande rätt för bankerna att i viss begränsad omfattning förvärva och besitta aktier . . . Erfarenheterna under tiden sedan den 30 maj 1919 ha emellertid varit sådana, att de skäl, som föranledde fullmäktige att då uttala sig för aktieförvärvsrättens bibehållande för bank, som önskade begagna denna rätt, numera i väsentlig mån försvagats. Denna rätt har nu för bankerna mindre betydelse än tidigare, enär både antalet banker, vilka äga sådan rätt, och det belopp, bankerna gemensamt kunna använda till köp av aktier, sedan år 1919 högst väsentligt minskats. Att aktie-

¹ Se Emil Sommarin, Banker och emissionsbolag, i Årg. 25 (1922), s. 112 ff.

² Bancoposten 1927, s. 326 f.

förvärvsrätten varit mera till skada än till gagn såväl för bankerna själva som för industrien, är en uppfattning, som kan anses lika väl grundad, som den är allmänt gängse. Då vid angivna förhållanden den nuvarande tidpunkten kan anses lämplig för aktieförvärvsrättens upphörande, kunna fullmäktige därför förorda kommitténs förslag i denna punkt.»

Bank- och fondinspektionen, som, efter att hava berett styrelsen för svenska bankföreningen tillfälle att yttra sig, avgivit utlåtande över bankkommitténs betänkande den 30 september 1927, yttrar däri bl. a.: »Den tid, som sedermera (efter 1919) förflutit, har emellertid kommit inspektionens tidigare betänkligheter emot ett avskaffande av aktieförvärvsrätten att falla, och inspektionen kan i huvudsak inskränka sig till att framhålla, att de skäl, som av 1924 års bankkommitté anförts till stöd för den allmänna aktieförvärvsrättens borttagande äro väl grundade i den gångna tidens erfarenheter. Därutöver bör emellertid framhållas, att den allmänna aktieförvärvsrätten icke numera är av sådan betydelse för de svenska bankerna som tidigare. Antalet banker, som ägde aktieförvärvsrätt, utgjorde vid utgången av vart och ett av följande år resp.: år 1911 14, år 1915 21 samt år 1920 16 och uppgår för närvarande till 8. Aktieförvärvsrättens sammanlagda belopp utgjorde år 1911 omkring 35 miljoner kronor, år 1915 omkring 42 miljoner kronor och år 1920 omkring 100 miljoner kronor. Efter en sådan begränsning av aktieförvärvsrätten till 10 % av banks fonder, som år 1921 infördes i banklagen, skulle sammanlagda beloppet av aktieförvärvsrätten år 1920 hava utgjort omkring 75 miljoner kronor. För närvarande uppgår nämnda belopp till omkring 44 miljoner kronor. Man torde kunna utgå ifrån, att de till aktieförvärv berättigade bankerna med allenast några till beloppet relativt obetydliga undantag utnyttjat sin rätt i berörda avseende. För industriens ytterligare kapitalförsörjning synes ej heller, såsom av det sagda framgår, under nuvarande läge och med gällande bestämmelser bankernas aktieförvärvsrätt vara av någon större betydelse. Tidpunkten för en återgång till de på förevarande område före år 1911 gällande förhållandena synes sålunda vara lämplig. Att märka är nämligen, att kommittén genom den föreslagna övergångsbestämmelsen, mot vilken inspektionen icke har något att erinra, sökt sörja för att för bankernas vidkommande

återgången skall bliva så litet kännbar som möjligt. I detta avseende anser sig inspektionen böra fästa uppmärksamheten därpå, att övergångsbestämmelsen icke, såsom av bankföreningen gjorts gällande, innebär, att 'alla med stöd av äldre lag förvärvade aktier skola vara avyttrade inom en angiven tid av ett fåtal år'. Såsom ytterligare framgår av kommitténs motivering, skulle nämligen bankernas aktieinnehav under de första fyra åren efter lagens ikraftträdande komma att beröras endast så tillvida, att aktier, som kunna avyttras med vinst eller i varje fall utan förlust, skola vara försålda före nämnda tids utgång. Sådana aktier åter, som icke under övergångstiden kunnat på så sätt avyttras, skulle bankerna få utan tidsbegrän- ning behålla, tills försäljning kan ske utan förlust. Även om bankinspektionen sålunda i princip ansluter sig till kommitténs förslag i nu förevarande delar, vill inspektionen dock ifrågasätta, huruvida icke det generella förbudet för aktieförvärv, från vilket kommittén föreslagit vissa undantag, kunde även i visst annat avseende något lättas. Såsom av bankföreningens yttrande framgår kunna fall före- komma, då, även med ett generellt förbud, ett förvärv av aktier bör anses vara berättigat och även kan vara lämpligt. Inspektionen av- ser sådant förvärv, som sker för att underlätta eller möjliggöra av- veckling utan förlust¹ för bank av aktieinnehav i samma bolag, vars aktier förvärvet avser, det tidigare aktieinnehavet må nu hava tillkommit genom användande av den allmänna aktieförvärvsrätten, genom övertagande av hypotek eller genom konvertering av ford- ringar. För att bereda större trygghet mot missbruk av ett med- givande i nyssnämnda hänseende synes vid medgivandet böra knytas en föreskrift om skyldighet att omedelbart efter förvärvet anmäla det- samma till inspektionen. Genom den av inspektionen sålunda före- slagna undantagsbestämmelsen skulle även det av bankföreningen framförda önskemålet om rätt för banker, vilka tidigare ägt aktie- förvärvsrätt, men på angivet sätt förlorat densamma, att i viss om- fattning förvärva aktier, bliva i viss mån tillgodosett.»

På invändningar, som framstälts av bankföreningen emot lag-

¹ För att genomdriva rekonstruktion av ett bolag kan banks aktieinnehav visa sig för litet, om en tillräcklig aktieminoritet gör organiserat motstånd. För att undvika konkurs och därmed följande förluster gör bank då måhända klokt i att utvidga sitt äldre innehav i bolaget. Säkerligen kunna dylika fall numera betraktas såsom undantagsfall.

stiftningsförbud överhuvud och särskilt ett banklagens förbud mot aktieförvärv, vilket bankföreningen dock endast synes ha begärt uppskov med, ger bankinspektionen följande svar.

»Bankföreningen har framhållit, hurusom ett vida betydelsefullare korrektiv enftot ett återupprepande av begångna misstag än lagstiftning skapas genom de lärdomar, vilka inskräpts av de gjorda erfarenheterna, samt hurusom ojämförligt betydelsefullare än lagstiftningsåtgärder är en på erfarenheten uppbyggd tradition om, vad försiktigheten kräver. Bank- och fondinspektionen underskattar ingalunda traditionens betydelse i förevarande hänseende, men förmenar å andra sidan, att då en dylik tradition icke i tillräcklig omfattning hunnit uppbyggas under vårt privatbanksväsens nu snart hundraåriga tillvaro, det knappast kan vara antagligt, att de senast gjorda erfarenheterna skola leda därtill. Det förhåller sig nämligen i allmänhet så, att inom det ekonomiska livet erfarenheterna stå tillräckligt levande endast för de personer eller möjligen för den generation, som gjort dem, samt att de snart råka i glömska, när nya förhållanden inträda och andra personer träda till såsom ledare. Enligt inspektionens åsikt är det därför en icke överflödig, utan tvärtom synnerligen betydelsefull uppgift för en banklag att förvara erfarenheten ifråga om de grundsatser, efter vilka en bankverksamhet bör ledas för att icke råka på avvägar. Och detta än mera nu än tidigare, med den utveckling och den stora samhällliga betydelse, som bankväsendet efterhand fått. Sant är visserligen, att man förmedelst lagstiftning icke kan förekomma bankolyckor, men utan tvivel kan lagstiftningen bidra till en utveckling av bankväsendet efter sunda och riktiga linjer. Och detta särskilt då, såsom i vårt land, tillsyn finnes anordnad i fråga om lagstiftningens efterlevnad.»

Kommerskollegium nämner i sitt utlåtande angående 1924 års bankkommittés betänkande¹, att yttranden rörande kommittébetänkandet på anmodan ingivits till kollegium från samtliga handelskamrar i riket utom Gotlands, ävensom från Sveriges industriförbund och Järnkontoret. Ur industriförbundets yttrande anför kollegium inledningsvis i sitt utlåtande beträffande aktieförvärvsrätten, att »det industriens beroende av bankerna, som var påfallande vid tiden för bankkommitténs tillsättande, men som sedan dess succes-

¹ Kommersiella meddelanden 1927, s. 874—879.

sivt minskats, vore väsentligen ett arv från dessa krisår. Förbudslagar kunde emellertid ej nu bota, vad som under sagda tid skedde, och knappast förebygga ett återupprepande, därest en gång lika omvälvande katastrofer åter skulle komma att inträffa.» Sistnämnda sats, med dess för fraseologien typiska inledningsord, är måhända ägnad att göra helt annat intryck på en fördomsfri läsare, än den synes ha gjort på kollegium att döma av citeringen, med vilken kollegium i själva verket själv låter slå sig för munnen, eftersom kollegium på följande sida med tillfredsställelse konstaterar, att *det* missbruk av aktieförvärvsrätten, som skett genom rättens utnyttjande för bildande av dotterbolag, vilkas rörelse helt finansierats av bankerna och omfattat aktieförvärv i långt större utsträckning, än lagen medgivit bankerna, »redan träffats av lagstiftningen» genom 1921 års förbud för bank att förvärva aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier o. s. v. (§§ 48 och 164). Då bankkommittén med utförlig motivering, som sedermera understrukits av bankofullmäktige, föreslår en utsträckning av detta tyvärr allt för sent tillkomna, men efter tillkomsten fullt effektiva förbud, på det sättet att bank främdeles medgives aktieförvärvsrätt — förutom till skyddande av fordran — endast, »därest Konungen därtill meddelar tillstånd, (för) aktie i annat svenskt bankaktiebolag, i utländskt bankföretag eller i svenskt aktiebolag, vars ändamål kan anses gagneligt för bankväsendet eller det allmänna» (§§ 45 och 161), finns det ingen anledning att, med industriförbundet, stämpla denna fullt konsekventa utsträckning såsom ett tillgripande av »förbudslagar» och lika litet anledning att förutsätta, att utsträckningen av förbudet, vars iakttagande ständigt skulle övervakas av bankinspektionen, skulle bli ineffektivt nu eller för framtiden. Kollegium finner sig emellertid »böra avstyrka, att åtminstone för närvarande en lagändring vidtages i den riktning kommitténs förslag beträffande banklagen 45 och 161 §§ avser». Kollegium finner nämligen, att lagändringen skulle träffa aktier »i industri och andra produktiva företag. Såsom i flera av de införskaffade yttrandena framhålles, torde för närvarande knappast någon önskan förefinnas hos bankerna att i större utsträckning förvärva sådana aktier, medan dock fall kunna inträffa, då det med hänsyn till föreliggande omständig-

heter kan befinnas ändamålsenligt, att en bank tillfälligtvis övertager en eller annan aktiepost. Då för närvarande bankernas strävanden gå ut på avvecklande av tidigare engagemang av denna art, kan en lagbestämmelse i sådant syfte för närvarande icke anses påkallad, men kan, såsom i flertalet av yttrandena i fråga påpekas, komma att verka ytterligare förlamande på den sedan krisåren allttjämt mycket tröga äktiehandeln och därigenom onödigtvis försvåra kapitalanskaffningen för industri- och andra näringsföretag». Sist anförda motivering för kollegiums avstyrkande av bankkommitténs förslag i här ifrågavarande punkt innehåller i sak endast två ting. Det skulle för det första vara betänkligt att avskaffa vissa bankers rätt att förvärva aktier i industri och andra produktiva företag, med hänsyn till att fall kunna inträffa, då det med hänsyn till föreliggande omständigheter kunde befinnas ändamålsenligt att tillfälligtvis övertaga en eller annan aktiepost. Anförandet av dylika »fall» vittnar icke om mycket sinne för proportioner: aktieförvärvsrätt eller ej? — den frågan är nämligen avgörande för vårt privata bankväsens karaktär i dess helhet, — om privatbankerna skola vara spekulations- eller depositionsbanker. För närvarande kan det, såsom svenska bankföreningen påmint om, inträffa, att en privatbank för att avveckla sitt aktieinnehav i ett industribolag visserligen behöver något utöka aktieinnehavet för att kunna göra avvecklingen på lämpligt sätt utan onödiga förluster. Är det rimligt, att sådana tillfälliga och relativt obetydliga småsaker, vilkas ordnande på önskvärt sätt icke behöver hindras av ett generellt förbud, om detta förenas med av bankinspektionen föreslagna undantagsbestämmelser, skulle få utgöra ett avgörande skäl mot att återge privatbankerna den sunda depositionsbankstypen? Såsom kollegiums andra skäl för bibehållande av aktieförvärvsrätten anföres, att dess avskaffande skulle »försvåra kapitalanskaffningen för industri- och andra näringsföretag». Emellertid är ju bankernas aktieförvärvsrätt begränsad och nu på förhand utnyttjad, och vid dylikt förhållande torde bankernas aktieförvärvsrätt sakna all direkt betydelse för »kapitalanskaffningen för industri- och andra näringsföretag». I den mån kollegium betraktar sig såsom officiell företrädare för industri- och näringsföretag, andra än banker — vilkas centrala och lokala styrelser inflytelserika ställning i rikets handelskamrar

och till industriförbundet torde vara kollegium bekant — är det ägnat att väcka uppmärksamhet, att kollegium tydligen saknat kännedom om de bland industrimän mycket utbredda farhågorna för sådana missbruk av bankers aktieförvärvsrätt, som lett till åsidosättande av industriföretagens sanna intresse till förmån för tillfälligt vinstgivande aktietransaktioner. Erfarenheterna om dylika missbruk hava tyvärr redan före kriget bragts till offentlig kännedom, och de kunna belysas ur de svenska brukens historia. Krigshaussen bidrog att göra dylika erfarenheter alltför vanliga. Det framhålles nu, att bankerna göra sitt bästa för att avveckla sitt ägar- och delägarskap vid svenska industriföretag. Detta faktum torde emellertid icke motsäga faran av nya förirringar i industriförelagsväg, därest ett förbud mot aktieförvärv icke nu genomföres. Det torde dock vara allmänt erkänt bland ledande bankmän, att ledningen av en redan icke alltför omfattande bankrörelse kräver de ledandes hela och odelade verksamhet och energi, och att förvärvet av fullgod kompetens för ett så krävande verksamhetsområde visserligen kan medföra insikt i industriella kreditbehov och därmed sammanhängande industriella förhållanden, men ingalunda allsidig kompetens som industriledare. En arbetsdelning är naturlig och nödvändig. Men lika nödvändigt är, att bankmedlen användas för bankmässiga uppgifter i bankrörelsen och icke undandragas denna viktiga rörelse för en mera omfattande och stadigvarande finansiering av vissa stora industriföretag. I dessa senares eget intresse ligger att förfoga över nödigt eget kapital och att icke vara beroende av en bank i sådan grad, att intressekonflikter mellan industriföretaget och banken avgöras ensidigt, på samma gång som banken försättes i det bankmässigt orimliga förhållandet, att bankens kreditgivning till företaget blir praktiskt taget en kreditgivning till en gren av bankens egen rörelse, d. v. s. till banken själv, ett förhållande som utesluter verklig kreditprövning och objektivitet mot kunder, i vilka bankens eget företag ser konkurrenter. Frestelsen att förblanda den egentliga bankverksamheten med industriellt företagarskap ligger alltid nära, där en bank mot jämförelsevis blygsam ränta beviljar omfattande driftskrediter åt ett industriföretag, som bär sig utomordentligt och ger hög utdelning, åtminstone för ett antal år. Delägarskap i industrien ter sig givetvis då

synnerligen lockande — oavsett att det binder företaget såsom kund till banken — så mycket mera som företagens aktier stiga och efter någon tid väntas kunna bli avyttrade med hög kursvinst. En banks medel räcker ju också till betydligt aktieförvärv, och detta förvärv kan eventuellt göras i ett konkurrentföretag, i vilket aktiemajoriteten medför makt att sälja konkurrenten mot aktier i det köpande med banken lierade företaget. Vägarna för dylika spekulationer ligga öppna i olika riktningar och frestelserna att beträda dem och gå vidare ha visat sig vara överväldigande. I vilken utsträckning de svenska privatbankerna vilseletts av dylika frestelser, därom vittna siffrorna i bankkommitténs betänkande, och förirringarna visa stark progressivitet, sedan krigshausen förstärkt frestelserna. Erfarenheterna 1912—1920 och konsekvenserna under och efter fredskrisen ge mera än tillräckliga motiv för bankkommitténs enhälliga förslag att återinföra det till 1911 upprätthållna förbudet mot bankers aktieförvärv. Att bankledningarna, som alltjämt göra sitt bästa för att avveckla tyngande industriengagemang, skulle ha blivit visa av skadan och icke för framtiden behöva stöd av förbud i lag, när frestelserna återkomma i samma form, om också icke med samma styrka, är en, såsom bankinspektionen påpekat, alldeles ogrundad förhoppning, och påpekandet, som ansluter sig till kommitténs mening, har historiskt stöd i erfarenheterna också från andra länder, där varje högkonjunktur gett exempel på upprepning av misstag, i stort sett likartade med dem, som avslöjats under senaste kris och depression. Den svenska banklagstiftningen utgör i all huvudsak ett lagfästade av de på erfarenheterna grundade reglerna för en sund bankpolitik och det nu framlagda kommittéförslaget är undertecknat med ett namn, som i allmänhet erkännes såsom det främsta bankmannanamnet i Sverige.

Varje erfaren bankledare torde hava sig väl bekant, hur omöjligt det i själva verket är att hindra en energisk industriledare att vid tillfällen delvis använda löpande krediter till finansiering av utvidgningar och nyanläggningar samt med dessa såsom »fait accompli» ställa ökade kreditanspråk på banken, vilken därmed mot sin vilja kan dragas med uti oförutsett vidlyftiga engagemang. Med den svenska industriens utveckling torde inga farhågor vara motiverade, för att bankerna icke skola tagas fullt tillräckligt i anspråk för

understöd åt industrin, även om bankernas aktieförvärrätt upphör¹. Dess avskaffande innebär endast en nödvändig säkerhetsåtgärd till förekommande av upprepadet utav former för samverkan mellan industrin och bankerna, vilka icke äro tillrådliga, om båda skola arbeta efter ekonomiskt, sunda linjer.

För förlagskrediter och aktieemissioner behövas särskilda starkt finansierade emissionsbolag, emedan denna viktiga gren av industrins finansiering är riskablare än den egentliga bankrörelsen och kräver speciell sakkunskap². Insikten därom kom till uttryck redan vid utfärdandet av 1909 års lag om emissionsbanker, och att den insikten nonchalērades med införandet av bankernas aktieförvärrätt 1911, har kostat allmänheten, industrien och bankerna i vårt land allt för mycket, för att icke statsmakterna skola ha dragit visdom av skadan.

Att de gjort det, kan endast visas genom rättelse av 1911 års ödesdigra misstag i svensk banklagstiftning. Den då införda aktieförvärrätten för vissa större svenska privatbanker bör åter upphävas³.

¹ I den i England förda diskussionen om bankerna och industrin har det med rätta påpekats, att industriell erfarenhet bör vara representerad i bankernas styrelse genom ledande industrimän. Mot sådan samverkan har 1924 års bankkommittē givetvis icke ställt sig avvisande, men rekommenderat garantier för, att en bankstyrelse icke skall hållas okunnig om egna styrelseledamöters direkta och indirekta industriella intressen.

² Marginalen mellan bankernas in- och utlåningsräntor måste för spekulationsbanker givetvis hållas bredare än för depositionsbanker, därest den genomsnittliga avkastningen på bankernas eget kapital under en längre följd av år skall bli densamma. Det principiellt oriktiga i att avvälta spekulationsbanksförlusterna på depositionsbanksrörelsen har tidigare ofta påpekats av förf:n till denna uppsats.

³ Att förbinda bankernas aktieförvärrätt med skyldighet att specificera aktieinnehavet i förvaltningsberättelse, vore av lätt insedda praktiska skäl en olämplig halvmesyr.

SPÄDBARNSDÖDLIGHETENS REGIONALA FÖRDELNING Å SVERIGES LANDS- BYGD, ÅREN 1906—1915.

AV

FIL. MAG. C. G. WIBERG.

Vill man närmare undersöka, hur dödlighetsfrekvensen bland spädbarn fördelar sig på olika områden av vårt land, bör man skaffa sig dödlighetsmått för mindre områden än de svenska länen, emedan dödligheten inom skilda delar av ett län kan vara rätt olika. I denna framställning använda vi oss av dödlighetssiffror för härader och socknar. Inom Statistiska Centralbyrån finnas att tillgå sammandrag av årliga antalet levande födda sockenvis, men önskar man uppgifter på årliga antalet döda i första levnadsåret socken- eller häradsvis, har man att uppsamla dessa ur de av prästerna årligen till St. Centralbyrån sockenvis insända utdragen ur »Död- och begravningsboken». Förf. har ur dessa utdrag excerperat de under åren 1906—1915 i första levnadsåret döda och uppsamlat materialet sockenvis för vart och ett av de tio åren, fördelat efter äkta och oäkta födsel. Summering har först gjorts sockenvis för tioårsperioden och sedan häradsvis.

Då man vill skaffa ett sannolikhetsmått för en grupp individer att dö i ett visst åldersår, har man att uppställa en kvot eller ett bråk, vars nämnare innehåller ett antal levande och täljare dessa levandes årtribut till de döda (se S. D. Wicksell: »Exakta dödlighetstabeller», Statsvetenskaplig tidskrift 1917, sid. 239!). De exakta dödlighetstabellerna upptaga kvoter, vilkas nämnare utgöres av dem, som fylla ett visst antal år under ett kalenderår, och vilkas

täljare upptaga dödsfallen bland dessa inom en årsfrist, vilka dödsfall tydligen fördela sig på två kalenderår.

Känner man antalet döda i första levnadsåret under ett kalenderår inom ett visst område, har man sålunda att dividera dessa med de levande födda, ur vilka de rekryterats, för att erhålla ett exakt mått på dödsrisken. De i första levnadsåret döda under exempelvis år 1906 äro födda under tiden $\frac{1}{1}$ 1905— $\frac{31}{12}$ 1906, alltså under en tid av två kalenderår. En absolut korrekt nämnare för dessa döda är sålunda svår att anskaffa, men en relativt riktig sådan erhålles, om härtill tages de levande födda under tiden $\frac{1}{7}$ 1905— $\frac{30}{6}$ 1906. Om man så sammanför elementarmassorna för en tioårsperiod, blir nämnaren ju i det närmaste korrekt. Felaktigheten kommer blott att hänföra sig till första och sista året av perioden. Om man sålunda som mått på dödsrisken sätter kvoten mellan de i första levnadsåret döda åren 1906—1915 och de inom samma område födda $\frac{1}{7}$ 1905— $\frac{30}{6}$ 1915, kommer felet i nämnaren — under förutsättning av konstant folkmängd — blott att härleda därur, att det kan vara flera döda år 1915 av dem som äro födda i sista halvåret av år 1915 än döda år 1906 av dem, som äro födda i första halvåret av år 1905; detta på grund av att dödligheten i första levnadsmånaden är störst och sedan avtagande.

I förutnämnda sammandrag av levande födda sockenvis har St. Centralbyrån ej gjort någon summering av dessa för varje halvår. Fördenskull har förf. för att minska kostnaderna vid uppsamlingen av materialet tagit sig den friheten att i dödlighetskvoternas nämnare utbyta de levande födda under sista halvåret 1905 mot desamma för sista halvåret 1915. I denna framställning kommer sålunda att användas som mått på dödsrisken kvoten mellan de i ett visst område döda i första levnadsåret under tiden 1906—1915 och de i samma område levande födda åren 1906—1915. Kvoten multipliceras med 100 för att erhålla procenttal.

De ändringar, som under denna tioårsperiod skett i socknarnas och häradernas omfång, ha noga beaktats, så att de i ett visst område döda ha dividerats med de i exakt samma område födda. Sålunda ha de socknar, som under tioårsperioden delats, bibehållits enligt den tidigare indelningen. Exempelvis ha Svartnäs bruk, Amsbergs kapell och Stjärnsund under hela perioden räknats samman med

sina resp. »moderförsamlingar»: Svärdsjö, Stora Tuna och Husby. — De socknar, som äro delade på två härad, ha förts till det härad som upptager socknens större del. Exempelvis har hela Stehags socken förts till Onsjö härad, hela Kvistofta till Rönneberga härad, hela Skatelöv till Allbo härad o. s. v.

De nyblivna städerna Huskvarna, Nässjö, Eslöv, Arvika, Trollhättan och Mjölby ha räknats till de landskommuner, de från början av perioden tillhörde. Likaså ha Brännkyrka, S:t Johannes (Östergötlands län), Östra Eneby (Östergötlands län) och Limhamn bibehållits bland landskommunerna. Däremot har Tidaholm förts till städerna, S:t Lars socken förts till Linköping och Västra Skrävlinge till Malmö stad under hela tioårsperioden.

I denna framställning kommer endast att behandlas spädbarnsdödligheten å Sveriges landsbygd. Tab. I upptager de enligt ovan angivna data beräknade relativa dödlighetsfrekvenserna för samtliga härad och tingslag m. m., dels för äkta och dels för oäkta födda.

Häradsfrekvenstalen för de äkta födda ha uppdelats i klasser med en klassbredd av 0,5% och sammanställts länsvis i tab. II. Av denna kan man iakttaga att de lägsta dödlighetsfrekvenserna tillkomma ett geografiskt sammanhängande område av mellersta Sverige. Förf. har å tabellen avskilt ett sådant område utgörande 14 län med 190 härad och benämnt detta »mellansvenska regionen». Det synes, som om hela detta område möjligen skulle kunna utgöra en särskild »typ» (Quetelet); dock kan naturligtvis härinom finnas flera, mindre tydligt framträdande typer. Närmare undersökning av detta göres längre fram.

Betraktar man den bifogade kartan, får man en mera klar överblick över spädbarnsdödlighetens fördelning. Den högsta dödligheten förekommer inom Norrbottens län, och därjämte råder stor dödlighet inom ett rätt brett kustbälte utefter Bottniska viken ned till Södermanland med ett maximum inom Västernorrlands län. I södra Sverige råder också stor dödlighet inom ett område, som omfattar Skåne, Bleking, sydöstra Småland och Öland med maximum å Öland. Lägsta dödligheten tillkommer ett bälte tvärs över Sverige från och med norra Kalmar län och Östergötland till Dalslands och Värmlands gräns mot Norge. Ett minimum kan också skönjas inom Jämtlands län.

Som synes av kartan ha härader, som gränsa intill varandra, i allmänhet rätt lika dödlighet oberoende av läns- och landskapsgränser. Dessa häradsfrekvenser för spädbarnsdödligheten passa ej in på Sundbärgs uppdelning av landet i befolkningsstatistiskt hänseende i »Östra» och »Västra» Sverige (se Sundbärg: »Emigrationsutredningen»). Det är endast för Skåne och Norrland, som dessa siffror rätt väl överensstämma med hans uppdelning.

Efter denna överblick av spädbarnsdödlighetens fördelning inom Sveriges landsbygd vilja vi söka de allmänna karakteristika för serien av häradsfrekvenstalen för äkta födda. Aritmetiska mediet M av dessa frekvenstal för samtliga 307 härader m. m. utgör med tillagt medelfel

$$M = 6,587 \pm 0,0901.$$

Betecknas de olika talen i serien med $p_1, p_2, p_3, \dots, p_n$ och antalet termer i serien med n ($= 307$), kan dispersion σ beräknas ur ekvation

$$\sigma^2 = \frac{\sum_{r=1}^n p_r^2}{n} - M^2$$

$$\sigma^2 = 2,495.$$

Dispersionen erhålles sålunda med beräknat medelfel enligt formeln

$$\varepsilon(\sigma) = \frac{\sigma}{\sqrt{2N}}$$

$$\sigma = 1,580 \pm 0,0637.$$

För att avgöra, om spridningen är större än rena tillfälligheter åstadkommit, d. v. s. om sannolikheten för ett barn att dö i första levnadsåret är olika i skilda områden av landet enligt de erhållna häradsdödlighetsfrekvenserna, ha vi att jämföra den här beräknade dispersionen med den Bernoulli'ska, som vi benämna σ_B . För den sakens skull måste vi beräkna det harmoniska mediet, vilket är lika med aritmetiska mediet av de inverterade värdena av antalet födda under tioårsperioden i vart och ett härad. Sättes det harmoniska mediet $= n_0$, kan man som uttryck för den Bernoulli'ska dispersionen sätta

$$\sigma_B = \sqrt{\frac{M \cdot (100 - M)}{n_0}}$$

Sålunda erhålles

$$\sigma_B = \sqrt{\frac{6,587 \cdot 93,413}{1751}}$$

$$\sigma_B = 0,5928.$$

Enligt Lexis skall kvoten mellan σ och σ_B ha ett värde, som ej skiljer sig mycket från enheten, för att spridningen eller dispersionen skall anses som normal, och om skillnaden mellan σ och σ_B är 3 gånger så stor som medelfelet hos σ anses överensstämmelsen vara »mindre god». I detta fallet, utgör kvoten mellan σ och σ_B , den s. k. divergenskoefficienten,

$$Q = 2,791$$

och skillnaden $1,580 - 0,593 = 0,987$ är ungefär 15 gånger större än medelfelet ($0,0637$) hos σ . Här råder sålunda »övernormal» dispersion, och de erhållna frekvenstalen utgöra »symptomatiskt» varierande dödssannolikheter, d. v. s. frekvensernas varierande från härad till härad beror ej enbart på slumpen eller rena tillfälligheter utan även och framför allt på att dödssannolikheten för spädbarn är olika inom skilda områden av Sveriges landsbygd.

Enligt exempelvis Charlier: »Grunddragen etc.» kap. 4 mom. [19] vet man, att överensstämmelsen mellan två erhållna frekvenstal är »mindre god», om numeriska värdet av skillnaden mellan dessa tal överstiger 3 ggr medelfelet hos denna skillnad. Medelfelet i skillnaden mellan två empiriskt funna relativa frekvenstal p och p_1 tillhörande populationerna n och n_1 , respektiva, utgör, om populationerna ej hava några individer gemensamma (se Wicksell: »Elementen av Statistikens teori», kap. 4),

$$\varepsilon(p - p_1) = \sqrt{\frac{p(100 - p)}{n} + \frac{p_1(100 - p_1)}{n_1}}$$

Vi utföra här beräkningen blott för de två mest extrema fallen, det största relativa frekvenstalet, som tillkommer Pajala tingslag (Norrbottens län) och det minsta, tillhörande Tössbo härad (Älvsborgs län) 12,6 och 3,7 resp. Skillnaden mellan dem utgör 8,9.

$$\varepsilon(8,9) = \sqrt{\frac{3,7 \cdot 96,3}{1414} + \frac{12,6 \cdot 87,4}{1716}}$$

$$\varepsilon(8,9) = 0,945.$$

Skillnaden mellan dessa två frekvenstal är sålunda inte blott 3 ggr dess medelfel utan nära 10 ggr detsamma. Detta blev alltså ytterligare ett belägg på att icke enbart slumpen förorsakat olikheten hos frekvenstalen.

Vi vilja här efter undersöka dispersionen hos häradsfrekvenserna inom det område, som vi benämnt »mellansvenska regionen» (se tab. II!). Aritmetiska mediet M av frekvenstalen för detta områdes 190 härader utgör med beräknat medelfel

$$M = 5,744 \pm 0,0662$$

och betecknas de olika häradsfrekvenstalen med $p_1, p_2, p_3, \dots, p_n$, erhålles dispersionen σ ur ekvationen

$$\sigma^2 = \frac{\sum_{r=1}^n p_r^2}{n} - M^2$$

$$\sigma = 0,913 \pm 0,0468.$$

Beräknas det harmoniska mediet n_0 , kan man som uttryck för den Bernoulli'ska dispersionen σ_B sätta

$$\sigma_B = \sqrt{\frac{M(100 - M)}{n_0}}$$

$$\sigma_B = 0,566.$$

Skillnaden mellan σ och σ_B är sålunda mer än sju gånger så stor som medelfelet hos σ och divergenskoefficienten

$$Q = 1,615 \pm 0,0828.$$

Alltså är dispersionen även inom detta område övernormal fast ej i så hög grad som beträffande densamma för landsbygdens samtliga 307 härader. Dödssannolikheten för spädbarn är således även inom »mellansvenska regionen» olika för skilda områden, vartill andra orsaker än rena slumpen bära skulden.

På samma sätt som ovan har förf. undersökt de relativa härads-

frekvensernas variation länsvis. Följande tabell upptager de beräknade värdena för varje län — Gottland undantaget och Öland frånskilt Kalmar län — av frekvensernas aritmetiska medium M , dispersionen σ med dess medelfel, den Bernoulli'ska dispersionen σ_B och divergenskoefficienten Q .

Län	M	σ	σ_B	Q
Stockholms län	7,22	1,01 \pm 0,164	0,66	1,49
Uppsala »	7,25	0,60 \pm 0,118	0,82	0,73
Södermanlands »	6,28	0,67 \pm 0,150	0,53	1,26
Östergötlands »	5,51	0,69 \pm 0,106	0,56	1,23
Jönköpings »	5,28	0,61 \pm 0,145	0,44	1,38
Kronobergs »	5,82	0,84 \pm 0,244	0,38	2,21
Kalmar (—Öland) »	5,67	0,69 \pm 0,162	0,40	1,72
Öland	8,23	1,08 \pm 0,313	0,99	1,10
Blekinge län	8,15	0,91 \pm 0,322	0,35	2,57
Kristianstads »	6,97	0,83 \pm 0,186	0,43	1,93
Malmöhus »	7,20	0,75 \pm 0,148	0,46	1,63
Hallands »	6,46	0,81 \pm 0,203	0,47	1,73
Göteb. o. Bohus »	6,10	0,79 \pm 0,124	0,75	1,05
Älvsborgs »	5,52	0,89 \pm 0,153	0,52	1,77
Skaraborgs »	5,38	0,63 \pm 0,103	0,59	1,06
Värmlands »	5,06	0,61 \pm 0,111	0,49	1,25
Örebro »	5,11	0,65 \pm 0,120	0,53	1,25
Västmanlands »	6,18	0,79 \pm 0,155	0,65	1,21
Kopparbergs »	6,31	0,82 \pm 0,155	0,51	1,60
Gävleborgs »	7,63	0,87 \pm 0,205	0,46	1,91
Västernorrlands »	8,91	1,29 \pm 0,236	0,57	2,27
Jämtlands »	6,36	1,15 \pm 0,225	0,71	1,63
Västerbottens »	7,97	0,78 \pm 0,183	0,44	1,77
Norrhottens »	9,86	1,70 \pm 0,367	0,75	2,86

Härav ses, att tydligt framträdande »normal» dispersion endast förekommer för häradsfrekvenserna inom Öland, Göteborgs och Bohus län samt Skaraborgs län, där divergenskoefficientens avvikelse från enheten blott utgör 0,10, 0,05 och 0,06 resp., medan medelfelet hos densamma enl. formeln $\varepsilon(Q) = \sqrt{\frac{Q^2}{2N}}$ utgör 0,32, 0,17 och 0,17 resp. Skillnaden mellan σ och σ_B är för samtliga tre områden endast ungefär en tredjedel av medelfelet hos σ . Man kan således här beteckna överensstämmelsen som »god». Häradsdödlighetsfrekvenserna förhålla sig, som om de vore empiriska mått på samma sannolikhet. För Uppsala län är dispersionen »undernormal». Inom alla de övriga länen är dispersionen mer eller mindre »övernormal». Beträffande Södermanlands, Östergötlands, Värmlands,

Örebro och Västmanlands län råder här så pass ringa övernormal dispersion, att man nära nog kan betrakta avvikelserna från mediet som enbart tillfälliga. Skillnaden mellan σ och σ_B är för vart och ett av dessa län ungefär lika med medelfelet hos σ . I intetdera av de övriga länen överskrider skillnaden mellan σ och σ_B tre gånger medelfelet hos motsvarande σ , trots divergenskoefficienten betydligt avviker från enheten. Detta beror naturligtvis på elementens ringa antal inom varje län, då medelfelet hos dispersionen är omvänt proportionellt mot kvadratroten ur antalet element. Om man sålunda beträffande dessa senare länen vid jämförelse mellan dispersionen hos häradsdödlighetsfrekvenserna och den s. k. Bernoulli'ska dispersionen ej kan angiva överensstämmelsen som »mindre god», så är dock spridningen omkring mediet så stor, att man ej med säkerhet kan avgöra om enbart rena tillfälligheter förorsakat häradsfrekvensernas olikhet inom vart och ett län eller andra orsaker där spelat in, så att döds sannolikheten för spädbarn kan anses vara olika inom olika härader av ett och samma av dessa län.

Vi vilja slutligen beräkna de två närmast högre karakteristikorna, snedheten och excessen för samtliga relativa dödlighetsfrekvenser för Sveriges landsbygd. Vi indela fördenskull elementen i klasser med en klassbredd av 0,5. Beräkningen är utförd enligt av Charlier i »Researches into the theory of probability», kap. 3, uppställt schema. Härvid erhålles också dispersionen genom betydligt kortare räkning än den, vi förut utfört. Värdet på dispersionen utgör vid beräkning med klassindelning

$$\sigma = 1,580;$$

alltså lika med det förut beräknade t. o. m. tredje decimalen. Be-tecknas snedheten med S erhålles enligt räknescemat

$$S = -0,4695 \pm 0,0705.$$

Medelfelet har beräknats ur formeln $\varepsilon(S) = \frac{1,2247}{\sqrt{N}}$. Excessen E med

sitt medelfel, vilket beräknats ur formeln $\varepsilon(E) = \frac{0,6124}{\sqrt{N}}$, utgör

$$E = +0,1416 \pm 0,0350.$$

Tydningen av dessa värden skola vi senare angiva med tillhjälp av den Gauss'ska felkurvan.

På samma sätt som ovan nämnts ha vi utfört beräkningen av karakteristikorna för häradsfrekvenserna inom den mellansvenska regionens 190 härad och funnit följande värden på dispersionen, snedheten och excessen:

$$\begin{aligned}\sigma &= 0,921, \\ S &= -0,150 \pm 0,089, \\ E &= +0,0021 \pm 0,0444.\end{aligned}$$

I detta senare fallet ser man av medelfelens storlek, att den observerade seriens element äro alltför ringa för att man med säkerhet skall kunna avgöra, huruvida den funna snedheten och excessen äro signifikativa eller ej. Excessen är så pass ringa till sitt numeriska värde, att det skulle behövts nära 90,000 element i serien, för att medelfelet skulle understigit excessens värde 0,0021.

Mera detaljerade upplysningar om hur elementen i en statistisk serie avvika från den normala fördelningen omkring mediet, erhållas genom jämförelse med den Gauss'ska felkurvan. Då elementen äro ordnade i klasser uttryckes nämnda felkurva genom ekvationen

$$y = \frac{N \cdot \omega}{\sigma \cdot \sqrt{2\pi}} \cdot e^{-\frac{(x-b)^2 \cdot \omega^2}{2 \cdot \sigma^2}},$$

där x betecknar klassnumret, y antalet element i klassen, N hela antalet element, ω klassbredden och e basen i det naturliga logaritmsystemet. Betydelsen av b och σ är förut angiven.

Å fig. I är normalkurvan grafiskt framställd enligt av Charlier i »Grunddragen etc.» kap. X angiven metod. Vi ha använt Charliers »Tabell över sannolikhetsfunktionen» och infört normalkoordinaterna X och Y , definierade genom ekvationerna

$$\begin{aligned}X &= \frac{(x-b)\omega}{\sigma}, \\ Y &= \frac{5\sigma}{N\omega} \cdot y.\end{aligned}$$

De punkter, som motsvara normalkoordinaterna för varje klass, ha sedan representerats å fig. I med små cirklar. Man finner här att överensstämmelsen mellan de iakttagna elementen och normalkurvan är mindre god. Alltför stort antal element ha hopat sig inom klasserna mellan $x = 0$ och $x = -1,5$ och alltför få element komma på klasserna mellan $x = 0$ och $x = +1$. Likaså komma alltför många element på de klasser, som representera de högsta frekvenstalen och för få på dem, som representera de lägsta — icke någon dödlighetsfrekvens har så lågt värde som $M - 2\sigma$.

På samma sätt, som här ovan angivits, ha vi å fig. II grafiskt representerat dödlighetsfrekvenserna för mellansvenska regionens 190 härad med den enda skillnad, att vi här satt klassbredden = 0,3 (i förra fallet 0,5). Som synes av diagrammet, råder här rätt god överensstämmelse mellan observationerna och normalkurvan.

Vi vilja nu söka svar på följande fråga: Finnas några landskaps typer, som äro kännetecknade av ringa eller av hög spädbarnsdödlighet? Hoerner har gjort undersökningar i Bayern beträffande denna sak och påvisat i en avhandling med titeln: »Die geogr. Verteilung der Säuglingssterblichkeit in Bayern», att sammanhanget mellan barndödligheten och det geografiska läget är omisskännligt. — Vi ha för Sveriges vidkommande delvis funnit svar på den ovan framställda frågan. Då vi utfört beräkning av spädbarnsdödlighetsfrekvenser även för Sveriges socknar beträffande tioårsperioden 1906—1915 — dessa frekvenstal ha av utrymmesskäl ej införts i denna framställning —, ha vi funnit, att spädbarnsdödligheten i allmänhet är mycket låg i landskapsområden med talrika insjöar, och särskilt kommer detta till synes i sådana sjöområden, där bebyggelsen förekommer på ringa höjd över sjöarnas yta. Redan av den bifogade kartan, som angiver häradsdödlighetsfrekvensen, kan man se, att områden med talrika små insjöar ha ringa dödlighet. Bäst kommer detta till synes, om man jämför denna karta med en fysisk-geografisk karta över Sverige i större skala. De lägsta dödlighetsfrekvenserna komma på det område, som upptager Dalslands och Värmlands många sjöar för häraderna: Vedbo, Tössbo, Näs, Gillberg, Nordmark, Kil, Nyed och Väse samt på de häradar, som upptaga Östergötlands många småsjöar, särskilt Kinda, Ydre, Åkerbo och Finspånge läns häradar. Ingen av dessa häraders död-

lighetsfrekvenser når upp till det för mellansvenska regionen beräknade värdet av $M - \sigma$, alltså mindre än 4,8. Vidare ha häraderna, som omfatta sjöområdet i södra Dalarna och Närke samt ett dylikt område i Södermanland, relativt låga dödlighetsciffror.

Vid en undersökning om spädbarnsdödligheten är särskilt låg bland befolkningen, som bor invid Sveriges större sjöar, ha vi med tillhjälp av en sockenkarta över Sverige antecknat de socknar, som med någon större del gränsa intill dessa sjöar utan att sträcka sig avsevärt långt in i landet, som omgiver sjön. Sådana socknar benämna vi strandsocknar. Vi ha så beräknat antalet levande födda och motsvarande antal döda i första levnadsåret under tioårsperioden för samtliga strandsocknar kring en sjö och därav beräknat strandsocknarnas dödlighetsfrekvens. Vi ha sedan subtraherat antalet födda och antalet döda i strandsocknarna kring en sjö från antalet födda och antalet döda resp. i de härad, strandsocknarna tillhöra, och beräknat dödlighetsfrekvensen för den så erhållna resten av häraderna. Den förra frekvensen beteckna vi med p och den senare med q och angiva i följande tabell till jämförelse dessa båda frekvenser för områdena kring några av Sveriges större sjöar.

Spädbarnsdödligheten under åren 1906—1915 kring några av Sveriges större sjöar.

	Döda per 100 födda I strandsock- narna	Döda per 100 födda I resten av de härad, strand- socknarna till- höra
	p .	q .
Kring Vänern	4,85	5,53
» Vättern, Tåkern, Viken och Unden	5,55	5,86
» Mälaren	6,16	6,92
» Hjälmaren	5,63	5,86
» Boren, Roxen och Glan	4,23	5,45
» Sommen	4,04	5,80
» Storsjön i Jämtland	6,41	7,92
» Bolmen	4,35	5,32
» Vidöstern o. närliggande sjöar	4,49	5,45
» Helgasjön	4,25	6,57
» Möckeln	5,82	5,98
» Ivösjön	6,23	7,51

Vi ha här gjort undersökning för alla de svenska sjöar, som omkransas av några typiska s. k. strandsocknar, med undantag för dem, som ligga inom häråd, vilka enbart innehålla dylika socknar. Sjön Åsnen inom Uppviddinge häråd har ej medtagits, emedan samtliga socknar inom detta häråd ha typen av s. k. strandsocknar; det samma gäller om Åsunden i Kinda häråd. Beräknar man dödlighetsfrekvensen för samtliga socknar i Kinnevalds häråd, som gränsa intill Åsnen, finner man dock frekvensen = 6,76, medan i resten av härådet frekvensen utgör 8,46. Spädbarnsdödligheten kring sjön Siljan och kring en del större sjöar i Norrland ha vi ej med tillgängligt siffermaterial kunnat beräkna, emedan angränsande socknar sträcka sig så långt in i »landet», att man finge skaffa sig siffror för befolkningen i byarna kring sjöarnas stränder för en sådan beräkning.

Den här använda undersökningsmetoden ger naturligtvis ej fullt korrekta jämförelsemått, emedan strandsocknarna — med olika antal födda — härstamma till olika antal från ett häråd än från ett annat, och härådsdödligheten är olika, men tendensen framgår alldeles tydligt av siffrorna i ovan angivna tabell. Frekvens-talen äro lägre för samtliga dessa sjöars strandsocknar än för de utanför strandsocknarna belägna delarna av härådena. Spädbarnsdödligheten synes sålunda tydligt vara lägre vid insjöarnas stränder än i landområdet däromkring.

En riktigare metod för denna undersökning vore möjligen, att helt bortse från härådsgränserna och jämföra strandsocknarnas spädbarnsdödlighet med densamma i socknarna därutomkring intill ett avstånd från en sjös strandlinje av exempelvis fem mil, men inom denna rayon närmast utanför strandsocknarna finnas också en hel del sjöar, vars kringboende befolkning bör kunna ha samma dödlighetsförhållanden som den närmast intill den större sjön boende. Fördenskull ha vi avstått från en sådan undersökningsmetod och i stället å en socken- och häråds-karta över Sverige uppsökt sådana häråd, som gränsa intill någon av Sveriges större sjöar men samtidigt upptaga en avsevärd yta, där sjöar i stort sett saknas. Vi ha så beräknat spädbarnsdödlighetsfrekvensen hos strandsocknarna inom ett sådant häråd samt samma frekvens för återstående delen av härådet. De sålunda erhållna dödlighetssiffrorna äro

bättre ägnade som jämförelsetal vid studiet av här behandlade dödlighetsförhållanden än de förut angivna. Följande tabell upptager de enligt ovannämnda princip beräknade frekvenstalen.

Spädbarnsdödligheten 1906—1915 i vissa områden kring några av Sveriges större sjöar.

	Döda per 100 födda I strandsock- narna	Döda per 100 födda I återstoden av häradet
Hasslarörs tingslag	4,62	5,40
Kinne härad	4,44	5,63
Kållands »	4,74	5,99
Kåkindes »	6,76	6,06
Slättängs häradsdel	3,81	4,79
Dimbo »	3,98	5,35
Tveta härad	4,76	6,15
Göstrings »	2,02	6,10
Lysings »	5,81	6,23
Österrekarnes »	5,37	6,14
Åkers »	5,94	6,83
Åkerbo »	5,22	6,01
Snevringe »	4,94	6,32
Ytterturbo »	5,15	4,45
Åsunda »	4,97	7,91
Trögds »	5,41	7,26
Västbo »	4,40	4,86
Sunnerbo »	4,70	5,81

Av dessa 18 härader m. m. är det blott två, Kåkindes och Ytterturbo härader, för vilka dödlighetsfrekvensen inom strandsocknarna är större än frekvensen inom tillsvarande återstod av häradet. För alla de övriga är dödlighetsfrekvensen minst inom strandsocknarna. Det synes sålunda vara alldeles påtagligt, att dödsrisken är mindre för spädbarn bland befolkningen invid våra insjöar än bland den, som bor i andra områden av landet. Vi kunna tydligen för Sveriges vidkommande tryggt instämma med Hoerner, då han säger, att sammanhanget mellan barndödligheten och det geografiska läget är omisskännligt.

Vi vilja härefter undersöka, huruvida det råder något samband mellan den regionala fördelningen av dödligheten bland äkta födda och densamma bland oäkta födda. Tabell I upptager häradsfrekvenstalen för så väl de oäkta födda som för de äkta, och i tabell III ha vi utfört beräkning av korrelationen mellan dessa

båda talserier. Klassbredden har satts = 0,5 % för de äkta födda och 1 % för de oäkta. Antalet element är i vardera serien = 307. Den beräknade korrelationskoefficienten r , med sitt medelfel (beräknat enligt formeln $\varepsilon(r) = \frac{1-r^2}{\sqrt{307}}$) utgör

$$r = + 0,3961 \pm 0,0481.$$

Trots variationen hos dödlighetsfrekvenserna för de oäkta födda är mycket stor och dödsorsakerna bland de oäkta ofta äro helt andra än för de äkta födda, råder ändock en rätt stor positiv korrelation mellan de båda talserierna. Man kan sålunda härav draga den slutsatsen, att frekvenstalens storlek för de oäkta *i allmänhet* ökar och avtar på samma gång som för de äkta födda. I områden, där barndödligheten är stor bland äkta födda, är den också relativt stor bland oäkta och tvärtom.

I det följande skola vi undersöka, om den äktenskapliga fruktsamhetsfrekvensen utövar någon inverkan på dödlighetsfrekvensen bland spädbarn å Sveriges landsbygd. Mayer framhåller i »Statistik und Gesellschaftslehre», del II 1926 sid. 140, att han funnit, att tätt på varandra följande nedkomster hos en kvinna försvaga moder och barn och nedsätta livsdugligheten hos det senare, men han säger också, att den högre barndödligheten icke enbart får betraktas som en *följd av* stor fruktsamhet utan också som en *orsak till* större fruktsamhet, ty, säger han, om ett barn dör, särskilt om det är familjens enda barn, så är det föräldrarnas livliga önskan att få tomrummet utfyllt. Han påstår därför, att äktenskaplig fruktsamhet och barndödlighet stå till varandra i ett ömsesidigt förhållande som orsak och verkan.

D:r Groth har gjort noggranna undersökningar angående spädbarnsdödligheten i Bayern och i en avhandling med titeln »Amtsarzt und Säuglingsterblichkeit» har han med statistiska tabeller påvisat, att spädbarnsdödligheten är beroende av födelsefrekvensen. Han har visat, att maximum för dödlighetsfrekvensen bland spädbarn sammanfaller med maximum för födelsefrekvensen. Men han har också vid en undersökning angående sambandet mellan barndödligheten och spädbarnens näringsförhållanden i Bayern funnit, att i det område, där spädbarnsdödligheten når sitt maximum, äro

barnen mer än annorstädes uppfödda av annan näring än modersmjölken och att i det område, där spädbarnen mest näras av modersmjölken, är dödligheten bland dem minst. Sålunda är det ej uteslutet, att näringsförhållandena i högre grad än fruktsamhetsfrekvensen bestämt den regionala fördelningen av spädbarnsdödlighetsfrekvensen i Bayern.

Vid undersökning av sambandet mellan spädbarnsdödligheten och den äktenskapliga barnalstringen i Sverige använda vi som mått på den senare de av prof. S. D. Wicksell beräknade fruktsamhetsindex (se Ekonomisk tidskrift 1919, sid. 163 och följande!) för åren 1910—1911. Dessa indextal gälla alltså en tid, som ligger just i mitten av perioden 1906—1915, från vilken de här använda dödlighetsfrekvenserna stamma. Vid beräkning av korrelationen mellan dessa två talserier: spädbarnsdödlighetsfrekvenserna gällande åren 1906—1915 och fruktsamhetsindex åren 1910—1911 för Sveriges 307 häradar och tingslag använda vi klassindelning. Beräkningen är utförd å tab. IV enl. schema uppställt av S. D. Wicksell (»Elementen av statistikens teori», sid. 174—176). Klassbredden för dödlighetsfrekvenserna har tagits = 0,5 och till provisoriskt medium har valts klassen 6,5—6,9 och för fruktsamhetsindex har klassbredden tagits = 5 enheter, medan till provisoriskt medium valts klassen 90—94. Korrelationskoefficienten r med beräknat medelfel utgör

$$r = + 0,2737 \pm 0,0528.$$

Korrelationen är alltså positiv och koefficientens talvärde är så pass stort, att man härav bör kunna sluta, att barndödligheten i *allmänhet* ökar och avtar på samma gång som den äktenskapliga fruktsamheten. — Att så dock ej är fallet i vissa områden av landsbygden skola vi senare påvisa. — Maximum för barndödligheten sammanfaller i varje fall med maximum för fruktsamheten inom nordligaste Sverige och i Ångermanland. Beträffande dessa två statistiska fenomenens minima råder mindre god överensstämmelse.

Beräkna vi korrelationen mellan dem för mellansvenska regionens 190 härad finna vi korrelationskoefficienten (tab. V)

$$r = + 0,0059 \pm 0,0725.$$

Dess numeriska värde är mindre än dess medelfel; alltså är korrela-

tionen praktiskt taget ingen inom detta område. Beräkna vi där-
emot korrelationen mellan dessa fenomen för området: Östergöt-
lands, Kalmar (utom Öland), Jönköpings, Kronobergs, Hallands,
Göteborgs o. Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands och Öre-
bro län, 140 härad, med landsbygdens lägsta dödlighetssiffror (se
tab. II!) erhålles korrelationskoefficienten

$$r = + 0,216 \pm 0,080.$$

Här är korrelationen sålunda positiv. Vi ha slutligen utfört beräk-
ning av korrelationen mellan barndödligheten och den äktenskapliga
fruktsamheten för varje län. Beräkningen har utförts med till-
hjälp av klassindelning för de län, som ha ett jämförelsevis stort
antal element och utan klassindelning för dem med mindre antal
element. Värdena angivas här nedan.

**Korrelationen mellan spädbarnsdödligheten och fruktsamhets-
index länsvis.**

Län	Korrelations- koefficient	Län	Korrelations- koefficient
Stockholm	- 0,03	Göteborgs o. Bohus	- 0,32
Uppsala	+ 0,82	Älvsborg	- 0,13
Södermanland	+ 0,05	Skaraborg	+ 0,37
Östergötland	- 0,33	Värmland	+ 0,20
Jönköping	- 0,69	Örebro	+ 0,16
Kronoberg	+ 0,83	Västmanland	+ 0,07
Kalmar	+ 0,06	Kopparberg	+ 0,31
(Gottland	+ 0,86)	Gävleborg	- 0,38
Bleking	+ 0,92	Västernorrland	+ 0,33
Kristianstad	- 0,22	Jämtland	+ 0,06
Malmöhus	- 0,22	Västerbotten	- 0,12
Halland	+ 0,48	Norrbotten	+ 0,19

I fem av länen är korrelationskoefficientens numeriska värde
mindre än 0,10 och av de övriga nitton länen ha elva positiv korre-
lation och åtta negativ. Men av de elva län, som ha positiv korre-
lation, är det blott fem, vilkas korrelationskoefficient är mer än två
gångar så stor som dess medelfel (Uppsala, Kronobergs, Blekinge,
Hallands och Skaraborgs län), och av de åtta länen med negativ
korrelation är det blott ett, Jönköpings, vars korrelationskoefficient
är mer än två gånger så stor som dess medelfel.

Beräknar man korrelationen för Kalmar län utom Öland er-
hålles korrelationskoefficienten

$$r = + 0,67,$$

då däremot för enbart Öland erhålles

$$r = - 0,25.$$

I åtskilliga fall påverka de mest extrema värdena av dödlighetsfrekvensen och av fruktsamhetsindex korrelationen oerhört starkt. Beräknar man korrelationskoefficienten för Södermanlands län med uteslutning av Selebo härad (dödlighetsfrekvens = 8,1), erhålles

$$r = + 0,88 \pm 0,26,$$

då däremot koefficienten för hela Södermanlands län utgör + 0,05. Utesluter man inom Östergötlands län Dals härad med dödlighetsfrekvensen 7,5 samt Ydre och Bråbo härad med fruktsamhetsindex resp. 105 och 69, och beräknar korrelationen för de övriga häraderna, erhålles $r = - 0,13$, medan för Östergötlands län i sin helhet $r = - 0,33$.

Vi ha redan förut visat att korrelationskoefficienten för mellan-svenska regionens 190 härad utgör + 0,006 och för 140 härad därav + 0,216. Beräknar man korrelationskoefficienten för de återstående 50 häraderna, erhålles $r = + 0,115$. Det synes sålunda som denna koefficient i vissa fall ger ett skevt uttryck för samvariationen.

Resultatet av dessa korrelationsberäkningar ger vid handen, att orsakssammanhanget mellan spädbarnsdödligheten och den äkten-skapliga fruktsamheten å Sveriges landsbygd är relativt svagt. Men i stort sett förefinnes en tydlig tendens till positiv korrelation.

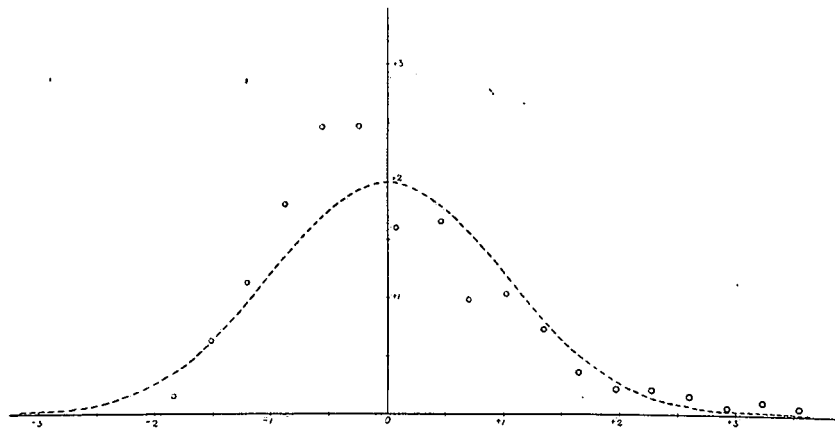

Fig. 1.

Spädbarnsdödligheten å Sveriges landsbygd (307 härad m. m.) åren 1906—1915.

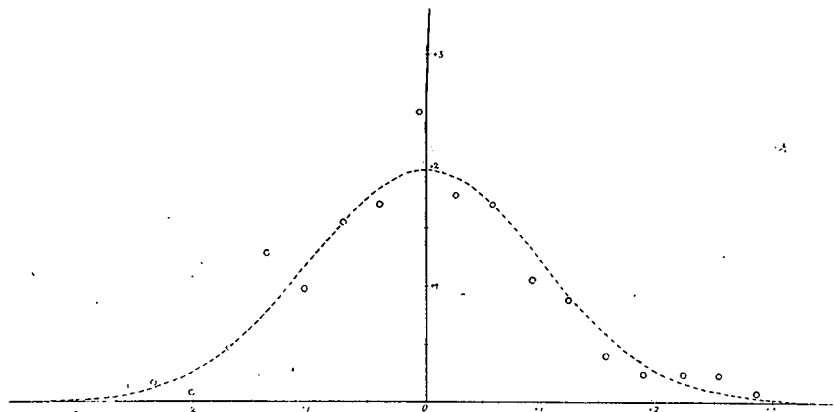

Fig. 2.

Spädbarnsdödligheten inom mellansvenska regionen (190 härad m. m.) 1906—1915.

TABELL III.

Korrelation mellan dödligheten för äkta och oäkta spädbarn
i Sverige 1906-1915.

$N = 307$; $\omega_1 = 1\%$; $\omega_2 = 0,5\%$.

oäkta → äkta ↓	3,0	4,0	5,0	6,0	7,0	8,0	9,0	10,0	11,0	12,0	13,0	14,0	15,0	16,0	17,0	18,0	19,0	20,0	21,0	Suma
	3,9	4,9	5,9	6,9	7,9	8,9	9,9	10,9	11,9	12,9	13,9	14,9	15,9	16,9	17,9	18,9	19,9	20,9	21,9	
3,5-3,9	—	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
4,0-4,4	1	—	2	2	3	1	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12
4,5-4,9	—	—	5	5	2	4	2	1	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	22
5,0-5,4	—	—	3	4	6	9	7	1	3	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	35
5,5-5,9	1	—	1	6	7	10	7	2	3	2	5	1	2	1	—	—	—	—	—	48
6,0-6,4	1	1	4	3	7	7	8	5	5	4	1	—	2	—	—	—	—	—	—	48
6,5-6,9	—	—	1	1	4	1	7	6	2	2	1	1	3	1	—	—	—	1	—	31
7,0-7,4	—	1	—	—	3	7	6	3	5	1	3	1	—	1	—	—	—	—	1	32
7,5-7,9	—	—	—	—	2	5	2	3	3	1	—	—	1	2	—	—	—	—	—	19
8,0-8,4	—	—	—	2	1	1	5	3	2	1	1	1	—	1	1	1	—	—	—	20
8,5-8,9	—	1	—	—	1	1	—	4	2	1	2	—	1	—	1	—	—	—	—	14
9,0-9,4	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	1	2	—	—	—	—	1	—	7
9,5-9,9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4
10,0-10,4	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	4
10,5-10,9	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3
11,0-11,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
11,5-11,9	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
12,0-12,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
12,5-12,9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	3	4	16	24	36	47	46	32	28	22	16	7	13	7	2	1	—	2	1	307

TABELL IV.

Korrelation mellan spädbarnsdödligheten 1906-1915 och fruktsamhets-
index 1910-1911 å Sveriges landsbygd häradsvis.

$N = 307$; $\omega_1 = 0,5\%$; $\omega_2 = 5$.

Döda i % → Fr.-index ↓	3,5	4,0	4,5	5,0	5,5	6,0	6,5	7,0	7,5	8,0	8,5	9,0	9,5	10,0	10,5	11,0	11,5	12,0	12,5	Suma
	3,9	4,4	4,9	5,4	5,9	6,4	6,9	7,4	7,9	8,4	8,9	9,4	9,9	10,4	10,9	11,4	11,9	12,4	12,9	
65-69	—	—	—	—	—	2	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
70-74	—	—	1	1	—	2	1	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	6
75-79	—	—	1	2	5	4	7	5	1	2	3	1	—	—	—	—	—	—	—	31
80-84	1	3	2	5	8	5	2	5	2	4	—	1	—	—	1	—	—	—	—	39
85-89	1	1	3	3	6	10	7	7	5	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	46
90-94	—	2	5	6	7	3	2	5	2	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	38
95-99	—	2	5	8	6	8	5	2	1	3	1	1	—	2	—	—	—	—	—	44
100-104	1	2	2	6	6	3	—	3	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	26
105-109	—	1	2	3	5	7	5	1	1	1	2	1	—	1	2	—	—	—	—	32
110-114	—	—	1	1	3	2	—	1	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	12
115-119	—	1	—	—	—	1	1	1	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	8
120-124	—	—	—	—	1	1	—	1	2	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	8
125-129	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	2	—	1	—	—	—	—	1	1	8
130-134	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2
135-139	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
140-144	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	3	12	22	35	48	48	31	32	19	20	14	7	4	4	3	1	2	1	1	307

TABELL II.

Fördelningen av spädbarnsdödligheten häradsvís inom varje län, åren 1906—1915.

		3,5	4,0	4,5	5,0	5,5	6,0	6,5	7,0	7,5	8,0	8,5	9,0	9,5	10,0	10,5	11,0	11,5	12,0	12,5	Antal
																					härad
		3,9	4,4	4,9	5,4	5,9	6,4	6,9	7,4	7,9	8,4	8,9	9,4	9,9	10,4	10,9	11,4	11,9	12,4	12,9	
	Norrbottnens län	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	4	2	1	2	1	1	2	1	1	17
	Västerbottnens »	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	9
	Västernorrlands »	—	—	—	—	—	1	1	—	1	2	3	1	2	2	2	—	—	—	—	15
	Gävleborgs »	—	—	—	—	—	—	1	4	1	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	9
	Uppsala »	—	—	—	—	—	1	2	6	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13
	Stockholms »	—	—	—	—	1	4	4	3	3	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	19
	Södermanlands »	—	—	—	—	3	4	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10
	Jämtlands »	—	—	2	2	1	—	4	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13
	Kopparbergs »	—	—	—	1	5	3	2	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14
	Västmanlands »	—	—	2	—	3	2	5	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13
	Örebro »	1	1	4	5	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15
	Värmlands »	1	2	3	4	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15
Mellansvenska regionen	Älvsborgs »	1	1	3	2	6	2	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18
	Skaraborgs »	—	3	2	6	4	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19
	Östergötlands »	—	4	1	3	7	4	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21
	Jönköpings »	—	1	1	5	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
	Kalmar (—Öland) »	—	—	1	4	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
	Kronobergs »	—	—	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
	Göteborgs o. Bohus »	—	—	2	1	4	9	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20
	Hallands »	—	—	—	—	4	1	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
	Malmöhus »	—	—	—	—	—	3	2	3	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13
	Kristianstads »	—	—	—	—	1	3	—	3	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10
	Blekinge »	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	4
	Öland »	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	1	2	—	—	—	—	—	—	—	6
	Gottlands »	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	Hela Sverige; S:ma härad	3	12	22	35	48	48	31	32	19	20	14	7	4	4	3	1	2	1	1	307
	Mellansvenska regionen.	3	12	22	34	46	34	20	9	6	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	190

Härad m. m.	äkta	oäkta	Härad m. m.	äkta	oäkta
Nordingrå	10,0	13,4	Åsele	7,1	10,7
Själevad och Arnäs	9,6	14,2	Nysätra	7,8	11,8
<i>Jämtlands län.</i>			Burträsk	7,3	7,6
Ragunda	6,5	5,7	Skellefteå	8,8	10,9
Revsund, Brunflo och Näs	7,1	8,6	Malå och Norsjö	7,6	7,8
Lit	6,6	10,5	<i>Norrbottnens län.</i>		
Hammerdal	8,3	9,3	Piteå	10,0	12,0
Rödön	7,3	7,7	Älvsby	11,8	10,0
Sunne	6,9	12,3	Arvidsjauré	8,9	15,0
Oviken	7,9	8,5	Arjeplog	6,0	9,2
Hallen	4,8	8,2	Nederluleå	7,8	12,0
Undersåker	5,8	8,3	Överluleå	8,6	8,8
Offerdal	5,2	5,1	Jokkmokk	9,1	14,7
Sveg	6,6	7,7	Råneå	8,7	11,7
Hede	4,5	5,0	Nederkalix	9,0	15,0
Berg	5,2	8,7	Överkalix	8,9	10,4
<i>Västerbottnens län.</i>			Nedertorneå	12,4	15,1
Nordmaling och Bjurholm	9,5	12,8	Övertorneå	9,9	12,9
Umeå	8,7	13,7	Korpilombolo	11,7	12,8
Degerfors	7,4	8,7	Pajala	12,6	12,9
Lycksele	7,5	8,5	Gällivara	10,8	11,4
			Jukkasjärvi	10,4	10,5
			Karesuando	11,1	16,1

Härad m. m.	äкта	oäкта	Härad m. m.	äкта	oäкта
Kåkind	6,3	9,5	Yttertjurbo	4,6	14,0
Gudhem	4,4	3,5	Snevringe	5,8	8,5
Dimbo	5,2	12,2	Åkerbo	5,9	7,5
Slättäng	4,5	7,3	Skinnskatteberg	6,3	8,3
Leaby	7,1	13,9	Norrbo	6,9	9,4
Frökind	4,4	11,4	Gra Norberg	6,0	7,8
Skåning	5,7	7,5	Vagnsbro	4,8	10,8
Valle	4,3	7,6	Torstuna	7,5	11,2
Vilske	4,6	9,5	Simtuna	6,8	8,6
Åse	6,2	7,6	Övertjurbo	6,5	9,0
Viste	6,3	9,2	Våla	5,8	5,9
Barne	5,3	9,7			
Laske	5,6	13,2	<i>Kopparbergs län.</i>		
Kinnefjärding	5,7	7,3	Norra Falun	5,7	7,9
Kinne	5,3	9,2	Södra Falun	6,7	9,7
Kålland	5,4	15,0	Hedemora	5,8	8,4
			Folkare	6,0	9,0
<i>Värmlands län.</i>			Gagnef	5,8	9,9
Färnebo	5,9	7,9	Leksand	6,6	10,2
Ölme	5,2	7,3	Rättvik	7,7	9,3
Visnum	5,5	9,6	Mora	7,0	8,6
Väse	4,6	6,2	Orsa	6,0	7,5
Kil	4,4	7,9	Älvdal	6,3	6,4
Karlstad	5,0	6,2	Särna och Idre	8,2	11,9
Grum	5,3	6,0	Näs	5,7	10,0
Gillberg	4,9	6,2	Malung	5,5	6,7
Näs	4,1	6,2	Västerbergslag	5,3	8,2
Nordmark	4,7	7,8			
Jösse	5,6	6,5	<i>Gävleborgs län.</i>		
Fryksdal	5,4	8,0	Östra	7,6	8,0
Älvdals övre	5,9	6,7	Västra	7,1	7,3
Älvdals nedre	5,7	7,4	Bollnäs	6,5	9,8
Nyed	3,7	9,7	Ala	7,0	9,6
			Enånger	7,0	9,8
<i>Örebro län.</i>			Bergsjö och Forsa	8,4	9,3
Glanshammar	4,4	8,4	Delsbo	9,4	11,8
Örebro	6,2	9,6	Ljusdal	7,3	9,2
Asker	6,4	6,7	Arbrå och Järvsö	8,4	7,7
Sköllersta	4,7	5,5			
Kumla	5,6	8,9	<i>Västernorrlands län.</i>		
Grimsten	5,4	5,7	Selånger	10,8	6,8
Hardemo	3,9	9,8	Tuna	8,0	9,0
Edsberg	4,8	8,3	Torp	6,9	7,7
Sundbo	4,5	5,0	Njurunda	7,9	8,8
Nora och Hjulsjö	5,4	8,8	Skön	9,1	10,1
Karlskoga	5,0	8,7	Indal	6,4	4,5
Grythytt och Hällefors	5,3	9,3	Ljustorp	8,8	10,4
Linde och Ramsberg	5,1	7,8	Ångermanlands Södra	10,3	12,7
Nya Kopparberg	4,5	6,8	Boteå	10,9	13,6
Fellingsbro	5,5	8,0	Sollefteå	8,5	10,5
			Resele	8,6	13,9
<i>Västmanlands län.</i>			Ramsele	8,1	8,3
Tuhundra	6,9	11,5	Nättra	9,7	12,9
Siende	6,5	15,5			

Härad m. m.	ähta	oäkta	Härad m. m.	ähta	oäkta
Aspeländ	5,2	9,5	Tönnersjö	5,7	9,4
Handbörd	5,7	11,0	Årstad	5,7	9,1
Norra Möre	7,0	10,1	Faurås	5,9	9,5
Stranda	6,0	8,5	Himle	6,9	6,9
Södra Möre	6,6	10,8	Viske	7,9	16,8
Åkerbo	8,0	6,7	Fjäre	7,5	10,5
Runsten	8,6	4,5			
Slättbo	6,1	15,0	<i>Göteborgs och Bohus län.</i>		
Möckleby	9,2	8,0	Askim	6,4	15,7
Algutsrum	8,1	10,1	V. Hising	6,0	7,5
Gräsgård	9,4	20,6	Ö. Hising	6,9	20,0
<i>Gottlands län.</i>			Sävedal	8,2	17,9
Gottlands norra	7,1	8,3	Inlands Södra	5,5	15,4
Gottlands södra	5,4	11,8	» Nodre	6,2	11,5
			» Fräkne	4,8	6,7
<i>Blekinge län.</i>			» Torpe	6,8	14,3
Östra härad	8,8	11,4	Orusts Östra	6,2	5,9
Medelstad	8,8	12,5	» Västra	5,0	11,6
Bräkne	8,4	10,6	Tjörn	5,7	13,8
Lister	6,6	10,7	Lane	6,2	7,5
			Tunge	4,7	5,3
<i>Kristianstads län.</i>			Stångenäs	5,6	11,6
Norra Åsbo	6,3	9,5	Sörbygden	5,9	16,1
Södra Åsbo	7,2	12,0	Sotenäs	6,4	11,2
Bjäre	7,9	15,6	Vätte	7,0	9,5
Västra Göinge	5,7	8,6	Kville	6,3	3,7
Villand	7,1	8,1	Tanum	6,3	8,3
Östra Göinge	6,3	5,3	Bullaren	6,0	11,8
Gårds	7,6	10,6			
Albo	6,0	10,5	<i>Älvsborgs län.</i>		
Ingelstad	7,2	11,3	Flundre	5,9	11,0
Järrestad	8,4	9,7	Väne	6,0	10,7
			Bjärke	4,6	13,1
<i>Malmöhus län.</i>			Vättle	5,6	12,2
Oxie	8,0	14,1	Ale	6,7	12,6
Skytt	6,2	9,9	Kulling	5,7	9,3
Luggude	8,2	13,7	Ås	7,2	8,0
Rönneberga	8,0	10,6	Gäsene	7,0	4,2
Onsjö	7,2	13,4	Kind	5,6	8,2
Harjager	6,1	12,5	Redväg	4,9	12,6
Torna	7,1	11,9	Mark	6,1	13,3
Bara	6,7	9,1	Veden	5,5	13,0
Frosta	7,1	10,8	Bollebygd	5,8	15,0
Färs	6,3	8,1	Nordal	5,0	9,3
Vemmenhög	7,6	9,5	Sundal	5,0	6,5
Ljunits	8,4	12,3	Valbo	4,7	8,3
Herrestad	6,7	10,1	Tössbo	3,7	4,6
			Vedbo	4,4	7,8
<i>Hallands län.</i>					
Hök	6,3	12,4	<i>Skaraborgs län.</i>		
Halmstad	5,8	14,2	Hasselrör	5,1	8,6
			Hova	5,9	6,3
			Rönneberg och Valla	5,0	7,2

TABELL I.

Spädbarnsdödligheten å Sveriges landsbygd, häradsviis under åren
1906—1915; döda per 100 födda.

Härad m. m.	äkta	oäkta	Härad m. m.	äkta	oäkta
<i>Stockholms län.</i>			<i>Östergötlands län.</i>		
Färentuna	5,5	6,6	Kinda	4,6	6,6
Sollentuna	7,1	16,2	Ydre	4,3	5,9
Långhundra	9,3	15,1	Vifolka	5,6	9,6
Ärlinghundra	6,8	15,2	Valkebo	5,1	8,5
Seminghundra	8,7	17,9	Gullberg	5,6	12,2
Vallentuna	6,8	15,3	Åkerbo	4,1	10,1
Frösåker	6,4	7,8	Bankekind	5,6	13,3
Nårdinghundra	7,4	9,3	Hanekind	5,0	8,4
Väddö och Häverö	7,9	11,4	Hammarkind	5,4	9,1
Lyhundra	7,8	8,2	Skärkind	4,4	5,4
Sjuhundra	8,6	7,9	Finspånga län	4,3	6,8
Bro och Vätö	6,6	11,7	Björkekind	5,7	6,4
Frötuna och Länna	7,0	8,6	Östkind	5,6	3,5
Danderyd	8,4	18,9	Lösing	6,3	12,3
Åker	6,6	16,0	Bråbo	6,6	13,8
Värmdö	6,0	11,1	Memming	5,9	8,3
Sotholm	6,3	10,0	Lysing	6,0	5,2
Svartlösa	7,8	16,5	Göstring	6,0	7,0
Öknebo	6,1	5,2	Aska	6,3	8,2
			Dal	7,5	10,1
			Boberg	5,9	7,2
<i>Uppsala län.</i>			<i>Jönköpings län.</i>		
Häbo	7,2	14,1	Tveta	6,3	10,4
Bro	7,2	21,6	Vista	6,3	6,7
Trögå	6,6	10,9	Mo	4,3	12,3
Åsunda	7,0	13,7	Norra Vedbo	5,3	8,0
Lagunda	8,2	16,1	Södra Vedbo	5,3	5,1
Hagunda	7,1	11,7	Östra	5,0	7,6
Ullersåker	6,3	12,2	Västra	5,1	9,7
Bälinge	8,1	9,6	Östbo	5,1	10,4
Vaksala	8,3	6,5	Västbo	4,8	5,6
Rasbo	7,0	11,3			
Norunda	7,5	7,2	<i>Kronobergs län.</i>		
Örbyhus	7,2	9,2	Konga	6,1	8,7
Oland	6,6	9,4	Uppviddinge	5,1	11,0
<i>Södermanlands län.</i>			Kinnevald	7,1	11,7
Jönåker	6,2	8,2	Norrviddinge	4,6	9,3
Rönö	6,3	9,9	Allbo	6,5	9,5
Hölebo	6,5	7,4	Sunnerbo	5,5	8,7
Daga	5,7	13,1			
Oppunda	5,7	8,9	<i>Kalmar län.</i>		
Villåttinge	6,1	11,6	Norra Tjust	4,9	8,6
Västerrekarne	5,7	10,7	Södra Tjust	5,1	7,1
Österrekarne	6,0	10,1	Sevede	5,3	6,8
Åker	6,5	7,1	Tuna län	5,2	7,2
Selebo	8,1	11,6			

TABELL V.

Korrelation mellan spädbarnsdödligheten 1906–1915 och fruktsamhetsindex 1910–1911 »inom mellansvenska regionen», 190 härad av Sveriges landsbygd.

$N = 190$; $\omega_1 = 0,5\%$; $\omega_2 = 5$.

	3,5 3,9	4,0 4,4	4,5 4,9	5,0 5,4	5,5 5,9	6,0 6,4	6,5 6,9	7,0 7,4	7,5 7,9	8,0 8,4	
65–69	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
70–74	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2
75–79	—	—	1	2	5	3	4	—	—	1	16
80–84	1	3	2	5	8	4	1	—	1	1	26
85–89	1	1	3	3	5	7	3	2	2	—	27
90–94	—	2	5	6	7	1	2	1	—	1	25
95–99	—	2	5	8	5	7	4	2	1	—	34
100–104	1	2	2	6	6	3	—	3	1	1	25
105–109	—	1	2	3	5	5	4	—	—	—	20
110–114	—	—	1	1	3	2	—	—	—	—	7
115–119	—	1	—	—	—	1	1	1	—	—	4
120–124	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
125–129	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2
	3	12	22	34	46	34	20	9	6	4	190

FLYGET, GASEN OCH FOLKRÄTTEN.¹

AV

DOCENTEN, JUR. D:R HALVAR G. F. SÜNDBERG.

Enligt en på sakkunnigt håll allmänt omfattad mening kommer nästa krig att präglas av en kombination av de tvenne nya stridsmedel, vilka kommo till användning under världskriget: luftvapnet och stridsgasen. Ingendera av dessa var väl strängt taget ens under världskriget en nyhet, men till den utomordentliga betydelse, de då erhöilo, fanns icke någon tidigare motsvarighet.

Luftvapnet har mer än hundraåriga anor. Redan kort efter ballongens uppfinnande år 1783 togs luftfartyget i bruk för militära ändamål. Under revolutionskrigen skola sålunda fasta ballonger hava använts för utforskande av fiendens ställningar och rörelser och också varit av betydelse för utgången av slaget vid Fleurus 1794. För samma ändamål har ballongen utnyttjats under flera senare krig, bland annat i Nordamerikanska inbördeskriget. Såsom anfallsvapen skall den fria ballongen, ehuru med klent resultat, hava nyttjats 1812 vid Moskva och vid 1849 års belägring av Venedig. Ballongens användning i det fransktyska kriget är välbekant. Efter denna tid blev den i stigande omfattning tagen i anspråk för iakt-

¹ Uppsatsen utgör i huvudsak ett sammandrag av en för 1928 års luftförsvarsutredning (ordförande rådman B. Christenson) sistlidet år utarbetad promemoria.

Av den anlitade litteraturen må särskilt nämnas: Stael von Holstein, *La reglementation de la guerre des airs*, 1911 (jfr även samme författares uppsats i denna tidskrift 1911, i *Svensk Militär Tidskrift* 1912 och i *Juridisk Tidskrift* 1924); Jung, *Ein Luftkriegsrecht*, 1914; Bouruet-Aubertot, *Les bombardements aériens*, 1923; Pohl, *Luftkriegsrecht*, 1927; Kunz, *Gaskrieg und Völkerrecht*, 1927; Bloch, *La guerre chimique*, 1927; Hanslian, *Der chemische Krieg*, 1927.

tagelse- och underrättelsetjänst. År 1884 konstruerades den första styrbara ballongen. Farten var emellertid ringa. Uppfinningen av den lätta bensinmotorn möjliggjorde sedermera kring sekelskiftet byggandet av någorlunda effektiva luftskepp — vid denna tid började greve von Zeppelin arbetet härå. Sedan dess har konstruktionen snabbt utvecklats och luftskeppen fått allt större dimensioner. Under 1900-talets början skapades de första användbara flygmaskinerna. Särskilt visade under år 1909 företagna flygningar flygplanens användbarhet för militärändamål. Under följande år gick utvecklingen framåt med stormsteg, och militära flygskolor och flygavdelningar organiserades i de flesta större stater. Redan 1911 konstruerades flygplan huvudsakligen avsedda för bombkastning. I Tripoliskriget sistnämnda år fick flygvapnet sitt elddop. Jämväl under Balkankrigen åren 1912—1913 kom vapnet till användning, om ock i jämförelsevis ringa utsträckning.

Under världskriget begagnades som bekant luftfartygen, de fasta och de styrbara ballongerna samt flygmaskinerna, i en ständigt stegrad omfattning. De nyttjades såväl för observations- och spaningsändamål som för omedelbar samverkan med egna styrkor genom anfall mot fientliga trupper. Vidare anlätades de för angrepp mot fiendens luftstridskrafter i syfte att förhindra dessas verksamhet. Det förekom ock expeditioner luftledes till orter bakom fiendens front med landning och sprängning av järnvägslinjer. Slutligen användes flygvapnet för bombardering från luften av fientliga trupper, förråd och förbindelselinjer samt för bombarderingsanfall mot fiendens hemort. Motorballongerna visade sig på grund av sin stora känslighet så småningom olämpliga och ersattes alltmer med flygmaskiner. Bombarderingsverksamheten riktades under världskrigets början huvudsakligen mot mål, som hade omedelbar betydelse för krigsrörelserna. Redan tidigt verkställdes dock anfall mot orter långt bakom fronten. Dessa anfall mot fiendens hemland utvecklades sedan till en fullt självständig gren av krigföringen. Avsikten med dem torde hava varit att i möjligaste mån störa den fientliga krigsindustriens arbete, att utöva påtryckning på befolkningen och åstadkomma krigströtthet, samt att tvinga fienden att till hemortens försvar mot luftanfall avdela trupper, flyg- och artillierimateriel m. m.

Det stridsmedel, som man för luftanfallens vidkommande först torde hava räknat med, och som flygarna under världskriget till en början uteslutande använde vid sina anfall mot städer och orter, var brisansbomber, d. v. s. bomber, vilka verka skadegörande huvudsakligen genom sprängverkan. Längre fram i kriget kommo även brandbomber till användning. Genom att åstadkomma ett flertal olika eldhärdar försvåras eller omöjliggöres effektiv släckning. Under världskriget skola dock brandbomberna icke hava givit större resultat, men efter kriget lära effektiva sådana hava konstruerats¹. Ett tredje slag av flygbomber äro gasbomber, som vid explosionen utveckla giftiga gaser, vilka på kemisk väg skada den mänskliga organismen. Dylika bomber kommo icke till användning under världskriget.

Gaskrigets idé är urgammal. Att med eld och rök fördriva fienden ur hans ställning var ett redan under antiken omtalat stridsätt. Bekant är även den »grekiska elden», en till sin sammansättning okänd vätska, som antändes vid beröring med luften. Den skall med stor framgång hava använts av grekerna vid Konstantinopels försvar 678 samt sedermera ofta under medeltiden. En gammal krigslist är ock att genom antändning av rökbildande ämnen dölja sina krigsrörelser för fienden; i den svenska krigshistorien är detta medel välbekant från övergången av Lech 1632.

Under 1800-talet skall frågan om användning av giftiga gaser i krigföringen flera gånger hava varit uppe². Projekten blevo dock

¹ Rumpf, Gasschutz, 1928, sid. 73 ff.

² Härom anföres i Hanslian, a. a. sid. 3 ff. bland annat följande: År 1830 utbjöd en apotekare i Sèvres till militärmyndigheterna en gas- och brandgranat, vilken vid explosionen utvecklade rikligt med en smakfri, starkt hostretande rök. Omdömena om granatens användbarhet föllo olika, och uppfinningen blev slutligen såsom värdelös avvisad. Femton år senare förekom en interpellation i franska deputeradekammaren angående en general Pélissier, som använt sig av rök mot kabyllerna, varigenom en hel stam skall hava bragts om livet genom kvävning. År 1854 förelades det engelska krigsministeriet gasbomber, vilka alstrade eld och giftig arsenikgas. Vid Sebastopols belägring 1855 skall användningen av dylika, enligt andra källor fyllda med svaveldioxid, hava varit föreslagen men avböjts. Under fransk-tyska kriget skall en tysk apotekare hava föreslagit användning av granater med veratrin, ett starkt nysretande medel, men förslaget kom icke till utförande. Japanerna påstås vid belägringen av Port Arthur hava använt kemiska medel för rökbildning; huruvida detta verkligen var fallet, är dock osäkert.

militärt betydelselösa. Emellertid har praktisk användning av dylika gaser förekommit före världskriget; bland annat skall Parispolisen hava använt kemiska hjälpmedel vid arrestering av förbrytareband¹.

En annan omständighet förtjänar också i detta sammanhang påpekas, nämligen det sedan länge kända förhållandet, att de moderna sprängämnen vid explosionen utlösa gaser, av vilka flera äro i hög grad giftiga². Denna brisansbombernas gasverkan återspeglas, såsom nedan skall närmare visas, i en av 1899 års Haagdeklaraationer. Möjligheten av gasens användning såsom stridsmedel framhölls ock vid nämnda års Haagkonferens³.

De ovan angivna, mer eller mindre sporadiska framträdandena av tankar på gaskriget hindra ej omdömet, att möjligheten av en utslagsgivande betydelse för de kemiska stridsmedlen icke av någon nation erkänts före världskriget, något som, på sätt Hanslian⁴ framhåller, med hänsyn till naturvetenskapernas och teknikens snabba utveckling de senaste årtiondena kan vara svårbegripligt men icke desto mindre framgår därav, att icke någon av de krigförande haft, i varje fall nämnvärd, kemisk stridsutrustning.

Under världskriget kommo emellertid de kemiska stridsmedlen så småningom till synnerligen vidsträckt användning. Vem som inlett detta är svårbedömbart, enär motståndarna beskylla varandra härför och uppgiva sin egen gasanvändning allenast vara att anse såsom repressalier.

I fråga om de använda formerna för gaskriget må följande anföras: Gasen kan nyttjas på det sätt, att en tung gasbölja eller gassky utblåses ur en behållare och med vindens tillhjälp föres över till motståndaren, s. k. *gasblåsning*. Detta förfaringssätt lär första gången hava använts av tyskarna vid Ypern i april 1915. En annan användningsform, som först skall hava införts av fransmännen, var *gasbeskjutning* med granater, vilka först innehöllo jämte sprängämnen även gas, men senare allenast hade gasverkan. Gasbeskjut-

¹ Enligt Hanslian, ib.

² Jfr aktstycken utg. av Kungl. Utrikesdepartementet, Nationernas förbunds råds verksamhet etc., 1924 (cit: NF) sid. 292, 295.

³ Så av holländske delegaten general den Beer Poortugael, Conférence Internationale de la Paix, 2, sid. 16.

⁴ Hanslian, a. a., sid. 4 f.

ning skedde ock medelst gaskastare, vilka senare lära hava införts av engelsmännen och första gången nyttjats i april 1917. Även användes gashandgranater och skjutning med gasgevärsgranater för samma ändamål. En tredje form är *gasbeläggning*, utförd på platsen, t. ex. genom sprängning av utlagda gasgranater (gasminor). Slutligen förekom gasanvändning också i form av *dim-* eller *rök-slöjebildning*, som exempelvis begagnades i Skagerackslaget 1916. 1918 började man emellertid använda giftrök, särskilt genom av de enskilda soldaterna burna och antända gasfacklor. Gaskriget nådde sin högsta intensitet efter amerikanarnas ingripande. Särskilt skola förberedelserna för 1919 års fälttåg hava varit av utomordentlig omfattning¹.

I fråga om de olika gastyper, vilka under kriget nyttjades och för närvarande äro kända, föreligger en genom Nationernas förbunds försorg verkställd utredning. Den andra och tredje förbundsförsamlingen hade uppdragit åt den på hemställan av första församlingen genom rådsbeslut 1921 tillsatta tillfälliga blandade kommissionen för rustningarnas begränsning att utarbeta en rapport angående de antagliga verkningarna av de kemiska upptäckterna i framtida krig. Med tredje förbundsförsamlingens bifall hänsköt kommissionen nämnda uppgift till en av kommissionen tillsatt kommitté. Denna lät i sin tur inhämta yttranden från ett antal vetenskapsmän av olika nationaliteter. I den på grund av de sålunda inkomna uppgifterna utarbetade rapporten² framhålls bland annat, att benämningen »stridsgas» ej motsvarar den vetenskapliga definitionen på en gas, i det »stridsgasen» även omfattar fasta eller flytande ämnen, som spridas i atmosfären och åstadkomma skador på människokroppen, orsakade av kemiska förändringar, helt olika de mekaniska verkningarna av sprängämnen.

Rapporten klassificerar gaserna i *irriterande*, *kvävande* och *giftiga*. De irriterande äro tårgaser, nysgaser och blåsbildande gaser; av den sista gruppen är den mest kända och tillika den ännu mest effektiva stridsgasen den s. k. senapsgasen, vilken framkallar frätsår på hud och slemhinnor. Kvävgaserna frambringe dödliga sår på lungorna. Giftiga gaser äro sådana som cyanväteföreningar, vilka

¹ Jfr Smith, Gastjänst, sid. 14 ff.

² Tryckt i svensk översättning i NF 1924, sid. 291 ff.

förlama hela nervsystemet. Gaserna hava ofta flerfaldiga eller kombinerade verkningar; i stora doser kunna sålunda även oskyldigare gaser vara dödande. Verkningarna på djur äro väsentligen desamma som på människor. Däremot skall växtligheten vara tämligen okänslig för gasanvändningen.

Mot de kemiska stridsmedlen finnas åtskilliga skyddsmedel, både kollektiva och individuella, ehuru delvis av omstridd effekt. Kollektiva skyddsmedel äro sådana som t. ex. gastäta skyddsrum, sanering av förgasade områden, desinfektioner o. s. v. Individuella skyddsmedel äro framför allt gasmasker och skyddskläder¹.

Stridsgasen är, efter vad världskriget ådagalagt, ett utomordentligt effektivt vapen, ja många anse gasen vara det hittills verk sammaste militära stridsmedlet. Det har visat sig användbart under omständigheter, där övriga vapens effektivitet varit ringa eller ingen. De under ställningskriget utbyggda starka skyttegravarna, vilka visade sig synnerligen motståndskraftiga mot den fientliga artillerielden, voro sålunda åtkomliga för stridsgaserna. Även i andra former äga de stor effektivitet. En sprängbomb verkar kraftigt och ögonblickligt, en gasbombs verkningsförmåga kan vara i timmar och dagar. Ja det har påståtts, att sedan krutets framställande icke någon uppfinning åstadkommit så genomgripande förändringar i krigföringen som gasen². Bëtrëffande stridsgasernas effektivitet är det också en annan omständighet, som bör framhållas. Det är den utomordentliga lätthet, med vilken detta vapen kan insättas. Större delen av dessa kemiska föreningar, framhållas det i den förut omtalade rapporten, »utgöras av välbekanta ämnen, vilka dagligen fabriceras och i betydande kvantiteter användas för tillgodoseende av behoven under fredstid, så att 'mycket litet skiljer läkemedelsindustrien från den industri, som frambringa skadliga ämnen för krigsbruk'»³.

I fråga om stridsmedlets humanitet hava olika uppfattningar

¹ Om stridsgaserna och gasskyddsmedlen finnes en förträfflig populär redogörelse i Svenska röda korsets upplysningsskrift Civilbefolkningens skydd mot gasanfall från luften, 1929. En utförligare, vetenskaplig framställning hos Engel, i Bihäfte I till Kungl. krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift, 1928.

² Hanslian, a. a., sid. 24, 306; Smith, a. a., sid. 7; NF 1924, sid. 292.

³ Se den utförliga redogörelsen hos Bloch, a. a., sid. 87 ff.

gjort sig gällande. Den ena, vilken kan betecknas såsom den populära, är, att stridsgasen är ett sällsynt motbjudande stridsmedel. »Gasen är en tyst, smygande och lömsk fiende, den har något överkligt över sig», har en svensk författare framhållit¹. »Der Anblick der furchtbaren Qualen gassterbender Menschen war für mich der grässlichste in dem an Grauensvollem so reichen Weltkrieg», säger en tysk rättslärare².

På andra håll gå påståendena i motsatt riktning³. Det framhålls, att uppfattningen om gaskrigets inhumanitet har sin grund i känslan men ej är objektivt hållbar. Föreställningen om gaskrigets omänsklighet skulle i väsentlig omfattning härleda sig från den energiska propaganda, som under kriget bedrevs i syfte att övertyga den allmänna meningen om motståndarens barbari. Vidare göres gällande, att uppfattningen om gaskrigets grymhet ytterst skulle bottna i detta stridsmedels nyhet; varje nytt vapen hade nämligen ansetts inhumant. Alla stridsmedel vore emellertid inhumana. I verkligheten förhöll det sig så, att statistiken visade, att förlusterna i gaskriget vore avsevärt mindre än vid användningen av andra stridsmedel⁴. Och utsikterna för gasskadade att återvinna hälsa vore tolv gånger så stora som för dem, vilka skadats av andra vapen. Dessutom finnes det inga krymplingar bland tillfrisknade gasskadade och endast några få fall av blindhet. På här angivna grunder har därför till och med påståtts, att stridsgasen vore det minst inhumana stridsmedlet och förty ett medel att humanisera kriget.

Såsom tidigare framhållits förekom under världskriget i allt större utsträckning luftanfall mot fientliga stridskrafter och fiendens hemland. De bomber, som därvid kommo till användning voro spräng- och brandbomber. Med en sådan krigföring torde man förty även i framtiden hava att räkna, därest ej ett upprätt-

¹ Smith, a. a., sid. 9.

² Kunz, a. a., sid. 7.

³ Hanslian, a. a., sid. 213 ff; Engel, i Ny Militär tidskrift, 1928, sid. 103 ff. samt hos Kunz, a. a., sid. 8 f. återgivna anglikanska uttalanden.

⁴ Häremot invändes, att denna statistik är missvisande, enär den bestämmes av gasangrepp på väldisciplinerade, förberedda och med goda gasmasker försedda trupper, alltså ur militär synpunkt misslyckade angrepp. Kunz, a. a., sid. 7.

hållbart förbud mot dylik användning av luftvapnet, helt eller delvis, kan genom en mellanfolklig reglering åstadkommas. Om och i vad mån ett sådant stridssätt kan anses folkrättsligt otillåtet, skall i det följande i första hand undersökas.

Den andra fråga, som i det kommande skall bli föremål för bedömning, gäller stridsgasens tillåtlighet enligt gällande internationella överenskommelser. Av den militära diskussionen¹ framgår de avsevärda faror, som kombinationen luft- och gaskrig vid anfall mot hemlandet kan medföra för civilbefolkningen och därigenom också för landets motståndskraft. Några luftanfall med stridsgaser mot städer och orter förekom icke under världskriget. Såsom förut berörts skall ententen för år 1919 hava förberett ett stort luftanfall mot Berlin och därvid även hava tillverkat gasbomber för flyget. Nationernas förbunds förut omtalade kommission framhöll också i sin rapport, att det kunde förväntas, att i framtiden gasvapnet komme till vidsträcktare användning än hittills, varvid särskilt kombinerade flyg- och gasangrepp mot befolkningscentra vore att befara².

* * *

Beträffande den nuvarande folkrättsliga regleringen av luftkriget synes i första hand böra anmärkas, att ett förbud mot luftvapnets användning varit ifrågasatt och haft många förespråkare men icke kunnat genomföras. Däremot har frågan om en begränsning av de tillåtliga stridsformerna varit föremål för övervägande, vilket även givit ett visst resultat.

Till en början torde förtjäna omnämnas, att första gången frågan om reglerna för luftvapnet i krig praktiskt uppkom torde hava varit under fransk-tyska kriget med dess talrika hallongseglingar. Bismarck ville nämligen då behandla gripna luftseglare såsom spioner, något som dock icke kunde genomföras. I de båda landkrigsreglementena, antagna vid fredskonferenserna i Haag 1899

¹ I Sverige Bratt, Krig och fred, Kampen om folken; Brunskog, Nästa krig; Flyg och gas, 1929, m. fl.

² NF 1924, sid. 300 f.

och 1907¹, fastslogs sedermera också, att personer, som avsänts i ballong för att överbringa meddelanden och i allmänhet för att underhålla förbindelser mellan olika delar av en armé eller ett område, ej skulle anses såsom spioner. Härigenom är ju också luftfartygets användning i krig principiellt medgiven. Denna vapnets folkrättsliga tillåtlighet konstaterades ock av Folkrättsinstitutet genom resolution vid dess Madridsession 1911².

Någon generell reglering av luftkrigföringen i likhet med den, som nyssnämnda landkriksreglementen giva för landkrigföringen, finnes ej, och det existerar ej heller någon motsvarighet till de sjökrigföringen i olika hänseenden reglerande detaljöverenskommelserna. Ett ivrigt arbete å en folkrättslig reglering av luftkriget bedrevs även närmast före världskrigets utbrott, då luftvapnets användbarhet i krig blivit uppenbar genom de snabba tekniska framstegen. Särskilt må i sådant hänseende erinras om Folkrättsinstitutets ovannämnda Madridsession 1911, där frågan ventilerades, ehuru utan nämnvärt resultat. I ett hänseende hade dock en reglering kommit till stånd, nämligen i fråga om bombfällning från luften. Denna reglering, till vilken nedan skall närmare återkommas, blev emellertid av kort varaktighet och ringa betydelse.

I brist av en särskild reglering av luftkrigföringen är man då nödsakad att på andra vägar söka ett svar på frågan om luftkrigets rätt. Att en reglering icke helt och hållet saknas framgår ju redan av den återgivna bestämmelsen angående luftseglares behandling, och denna bestämmelses placering i ett landkriksreglemente visar, att luftfartygen betraktas som så att säga en del i de dittillsvarande vapnets — härens och flottans — utrustning och att alltså de för vapenslaget gällande stadgandena antagits vara tillämpliga även å luftkriget.

Frågan blev då emellertid, när landkrigets rätt skulle användas, och när sjökrigets skulle anses gällande. Detta spörsmåls besvarande var, såsom av den folkrättsliga litteraturen framgår, icke utan sina svårigheter. Vanligen har man ansett, att luftvapnets användning vid landkrig skulle följa landkriksrättsliga regler och

¹ Lewenhaupt, Recueil de traités de la Suède, I, sid. 142 (art. 29), 278 (art. 29).

² Annuaire de l'Institut de droit international, 1911, pag. 346.

i sjökrig de för sådant krig gällande bestämmelserna. Huru detta skall i detalj utformas, har emellertid föranlett olika meningar, vilka dock ej här torde behöva beröras¹. Men vilka principer skola gälla i fråga om ett självständigt opererande flyg? Man har uppställt regeln, att den underliggande jordytans karaktär av land- eller sjökrigsskådeplats skulle vara avgörande för det folkrättsliga bedömandet. Även i detta fall blir det dock lätt äventyrligt att ernå ett bindande svar. Vilka regler skulle enligt denna princip t. ex. ett luftanfall mot Stockholm följa? Det må ock framhållas, att även om det kan anses tydligt, vilka regler, som böra tillämpas, detta tillämpande dock endast i ringa utsträckning, kanske ej alls är möjligt, och detta på grund av luftkrigets egen natur. Sålunda skulle ett strikt iakttagande av regeln i landkrigsordningen om underrättelse till ortsmyndigheterna angående en stads blivande bombardering kunna bli ödesdiger för luftstridskrafterna.

Redan av vad nyss anfördes torde framgå, att den verkliga svårigheten eller omöjligheten för tillämpande av de land- eller sjökrigsrättsliga bestämmelserna i luftkrigföringen är, att flyget under och efter världskriget helt ändrat ställning. Före detta krig mötte en sådan tillämpning mindre svårigheter, enär luftkrigsoperationerna då företogs i omedelbart samband med land- eller sjökrigsoperationer. Luftvapnet var så att säga en del av härens eller flottans beväpning. Under och efter kriget har emellertid förhållandet väsentligt förändrats, i det flyget numera framträder såsom ett självständigt vapenslag vid sidan av här och flotta. Luftvapnet måste därför bedömas efter sina egna förutsättningar, och ett krav på tillämpning av regler, som gälla för andra vapenslag, kan icke vara mindre obefogat än krav på landkrigsreglers tillämpning å sjökrig och vice versa.

Enligt en i den svenska litteraturen hävdad mening skulle »de få» tidigare »bestämmelser, som kunde anses gälla för luftkriget», och vilka »togo sikte väsentligen på krigsföretag i luften såsom led i ett landkrig», hava förlorat »all betydelse i och med luftkrigets framträdande såsom artskilt från både landkrig och sjökrig»². Det torde dock knappast vara rimligt att anse luftkrigföringen helt

¹ Se t. ex. Liszt-Fleischman, Völkerrecht, 12. Aufl., sid. 451 f.

² Reuterskiöld, Folkrätt, sid. 218.

obunden av den hittillsvarande krigsregleringen. Sålunda antogs, såsom nedan skall närmare visas, vid 1899 och 1907 års Haagkonferenser en bestämmelse, vilken avsåg bombfällning från luften och icke kan anses uteslutande begränsad till med hären omedelbart samopererande flyg utan vara av generell innebörd¹. Vidare har den ovan anförda spioneribestämmelsen tydligen giltighet jämväl för flygets vidkommande. Och slutligen finnes det regler angående krigföringen, vilka äro av sådan natur, att de måste anses generellt gällande för civiliserade stater. Sådana regler torde vara ej blott de, vilka uttryckligen förklarats eller uppenbarligen avse all krigföring, utan även de, vilka icke äro tekniskt förbundna med ett visst eller vissa slags krigföring utan, såsom antagna för både land- och sjökrig, måste anses härledda ur en allmän princip.

Även å luftkriget synas böra anses tillämpliga de i Petersburgsdeklarationen av 1868² uttalade krigföringsprinciperna³, enligt vilka krigets enda legitima ändamål är försvagandet av de fientliga stridskrafterna; härför är det tillräckligt, att största möjliga antal personer göres stridsodugligt; det tillåtliga överskrides genom användning av vapen, som onödigt förlänga lidandena för personer, ur stånd att fortsätta kampen, eller göra deras död oundviklig. Det i denna deklaration givna förbudet mot användning av explosiva projektiler under 400 grams vikt torde då också böra anses gälla luftkrigföringen; då förbudet säges avse dylik användning »par leur troupes de terre ou de mer», kan dock detta, ehuru bestämmelsen vid sin tillkomst tydligen avsåg all krigföring, icke ovedersägligt påstås.

Vidare synas Haagdeklarationerna 1899⁴ med deras generella förbud mot användning dels av dumdukulor, dels av projektiler, som endast hava till ändamål att sprida kvävande eller giftiga gaser, vara tillämpliga i luftkrig i samma utsträckning som vid krigföring till lands eller sjöss. Såsom förekommande i både land-

¹ Reuterskiöld, a. a., sid. 214, anser dock, att stadgandet »knappast kan anses fortbestå, då det icke avsåg reglering av luftkrig utan blott av ett nytt medel i land- och sjökrig».

² Lewenhaupt, a. a., I, sid. 39 f.

³ Jfr den s. k. Haagcoden, art. 18, The American Journal of International Law, 1923, sid. 249.

⁴ Lewenhaupt, a. a., I, sid. 149 ff.

och sjökrigsreglementen¹ torde även för luftvapnet böra gälla förbudet mot bombardering av oförsvarade orter och skyldigheten för vederbörande befälhavare att i möjligaste mån skona byggnader avsedda för gudstjänst, konst, vetenskap och välgörenhet, historiska monument, ävensom sjukhus och uppsamlingsplatser för sjuka eller sårade². Till sist synes ock, såsom uttryck för allmänna regler vid krigföringen mellan civiliserade stater, de i landkrigsreglementena givna förbuden mot vissa stridsmedel — gift eller förgiftade vapen; vapen, projektiler eller andra ämnen, som förorsaka onödiga lidanden; missbruk av parlamentär eller Röda-korsflagg m. m. — gälla alla slag av krigföring, följaktligen ock luftkrigföring³.

Det har förut berörts, hurusom i fråga om ett slags stridsmedel, nämligen det, där någon motsvarighet emellan flyget och de båda övriga vapenslagen ej låter sig genomföra, bombfällningen, folkrättsliga bestämmelser kommit till stånd. Detta var en speciell reglering, vadan alltså här icke avses den reglering av bombfällningen, som kan framgå ur de allmänna land- och sjökrigsreglerna; detta spörsmål skall senare upptagas.

I det från rysk sida uppgjorda arbetsprogrammet för den första Haagkonferensen 1899 ifrågasattes ett förbud mot nedkastande av projektiler och sprängämnen från ballonger eller på annat liknande sätt. Det ryska förslaget härutinnan vann vid konferensen anslutning från flera håll. Förbudet blev också av flertalet makter antaget, men bland dem saknades, jämte andra, både Tyskland och England. Dessutom var detsamma tidsbegränsat. Av diskussionen härom synes ock framgå, att av bestämmande inflytande på förbudets tillkomst, förutom att stridssättet ansågs inhumant, varit den dåvarande oberäkneligheten av dylikt bombfällnings verkliga effekt. Förenta staternas ombud, som genomdrev nämnda begränsning, framhöll nämligen⁴, att den egentliga anledningen till förbudet vore, att man, i betraktande av att ballongerna ännu icke vore styrbara, ej kunde bestämma var en nedkastad projektil skulle

¹ Lewenhaupt, a. a., I, sid. 141 (art. 25, 27), sid. 293 f. (art. 1, 5).

² Jfr Haagcoden, art. 25, *The American Journal of International Law*, 1923, sid. 251.

³ Jfr Pohl, a. a., sid. 28 f.

⁴ *Conférence Internationale de la Paix*, 2, sid. 8, jfr sid. 75 f.

nå marken; den kunde lika väl träffa en fredlig medborgare eller en kyrka som en soldat eller ett batteri. Men, anförde han vidare, luftseglingen kunde fullkomnas, och vid sådant förhållande borde man icke avsäga sig bruket av ett vapen, som kunde förkorta stridernas varaktighet och följaktligen också minska krigets olyckor. Deklarationen erhöll följande lydelse¹: De fördragsslutande makterna antaga, under en tid av fem år, ett förbud att kasta projektiler och explosiva ämnen från ballonger eller på andra liknande nya sätt.

Frågan om bombfällningen upptogs sedan även på den andra fredskonferensen i Haag 1907. Nu hade emellertid luftseglingen gått åtskilligt framåt, och luftvapnets användning i krig måste följaktligen på ett helt annat sätt än då framstå såsom en fråga av praktisk räckvidd. Den föregående deklarationens förlängning mötte också stark opposition². Sålunda förklarade Frankrikes ombud, att landet icke kunde vara med om förbudet, och att det ansåge landkrisreglementets vid samma konferens utvidgade förbud mot bombardering av oförsvarade orter tillräckligt. Konferensens majoritet beslöt icke desto mindre följande deklaration: »De kontraherande makterna samtycka till att för en tidrymd, som skall sträcka sig till slutet av tredje fredskonferensen³, förbjuda nedkastandet av projektiler och sprängämnen från ballonger eller på andra liknande nya sätt». Denna överenskommelse har emellertid, förutom av några småstater, varibland dock ej Sverige, endast ratificerats av en stormakt, England. Dess praktiska betydelse är därför utomordentligt ringa.

Trots detta är dock bombfällningen från luftfartyg icke utan all folkrättslig reglering. Såsom nyss antyddes, hade nämligen i landkrisreglementet insatts en bestämmelse därom. Stadgandet, som närmast åsyftar civilbefolkningens skydd, skall behandlas i samband med övriga bestämmelser med samma syfte.

Bristen på en reglering av luftkriget gör sig även kännbar vid bedömande av den neutrala statens rättigheter och skyldigheter. Medan för neutraliteten under såväl land- som sjökrig finnas in-

¹ Enligt SFS 76/1900, sid. 55.

² Deuxième conférence de la Paix, III, sid. 150 ff.

³ Denna skulle hållas i Haag 1915.

ternationella överenskommelser, antagna i Haag 1907¹, saknas varje bestämmelse av motsvarande innehåll med avseende å luftkriget. En analogitillämpning av Haagkonventionerna möter betydande svårigheter på grund därav, att bestämmelserna utformats med hänsynstagande till land- respektive sjökrigföringens särskilda teknik. Å andra sidan har man emellertid här till hjälp en under världskriget utbildad sedvana. Särskilt utformades neutralitetsreglerna i luftkriget av Schweiz och Holland.

Den neutrala statens skyldigheter i landkriget äro bland annat att tillse, att dess område icke blir krigsskådeplats; trupp-, ammunitions- eller proviantransporter få ej passera neutralt område; gränsen överskridande truppavdelningar skola interneras. Underlåtenhet från den neutrala sidan härutinnan är neutralitetsbrott. I princip likartad är regleringen av neutraliteten i sjökrig; krigförande får icke »å neutralt land- eller sjöområde» företaga någon »handling, som om densamma av den neutrala makten bleve tåld, skulle utgöra ett brott mot dess neutralitet». Neutralt område får alltså ej heller här göras till krigsskådeplats. Däremot är det med vissa begränsningar tillåtet för krigförande makts fartyg att besöka neutral hamn och neutralt territorialvatten.

Söker man överföra dessa regler på luftkriget, torde resultatet bliva, att den neutrala statens luftterritorium ej får bliva krigsskådeplats och att förty de krigförandes luftstridskrafter icke få färdas över neutralt område. Den neutrala staten är i vidrigt fall berättigad och förpliktad att med våld hindra en dylik neutralitetskränkning. Underlåtenhet härutinnan måste anses såsom neutralitetsbrott. Denna princip upprätthölls ock under världskriget, trots engelska invändningar, strängt av Schweiz och Holland². Liknande regler hava ock uppställts av Sverige. Genom lagen den 7 september 1914 bemyndigades Kungl. Maj:t att förordna, att lufttrafik över svenskt område ej må utan Kungl. Maj:ts tillstånd äga rum med andra än svenska staten tillhöriga eller för dess räkning använda luftfartyg. Framföres luftfartyg i strid häremot, äger, enligt samma lag, polis eller militärmyndighet »med erforderliga

¹ SFS 153/1910.

² Pohl, a. a., sid. 38 ff. Jfr Haagcoden, art. 40—48, The American Journal of International Law, 1923, sid. 251 ff.

medel hindra fartygets färd». Med stöd av lagen utfärdades samma dag ett ovillkorligt förbud mot lufttrafik över svenskt område, vilket förbud genom kungl. kungörelse den 14 juli 1916 utvidgades att omfatta jämväl svenskt territorialvatten.

Vid ingripande mot främmande flygstridskrafter, som inkomma å neutralt område i övrigt, hava Holland och Schweiz analogivis tillämpat för neutraliteten i landkrig gällande regler, något som dock mött invändningar från de krigförande, att de sjökrigsneutrala bestämmelserna borde anses gälla¹. Tillämpningen av sistnämnda regler skulle för krigförande makts luftfartyg medföra rätt att färdas över neutralt territorialvatten och rätt till 24 timmars uppehåll i neutral hamn, liksom övriga bestämmelser om neutral gästfrihet skulle komma att gälla.

* *
*

Av de ovan anförda historiska data framgår, att redan vid 1800-talets mitt användning av gaser varit ifrågasatt och att gasen såsom stridsmedel icke blott nämndes vid 1899 års fredskonferens utan även, såsom strax skall vidare visas, konventionsmässigt begränsades.

En allmän bestämmelse om stridsmedel finns i 1868 års Petersburgsdeklaration. Den innehåller, såsom förut anförts, en förklaring, att det legitima krigsmålet överträdes genom användandet av vapen, vilka onödigtvis öka lidandet eller göra döden oundviklig för personer, som försatts ur stridsdugligt tillstånd. Med denna förklaring överensstämmer nära artikel 23 c) i 1899 och 1907 års landkrigsreglementen, som innehåller förbud mot användning av »vapen, projektiler eller ämnen, som äro ägnade att förorsaka onödiga lidanden». Petersburgsdeklarationen synes följaktligen kunna behandlas i samband med sist anförda bestämmelse.

Vid första Haagkonferensen antogs emellertid en deklaration, vilken har särskild betydelse för frågan om stridsgasens folkrättsliga tillåtlighet. De fördragsslutande makterna förpliktade sig näm-

¹ Pohl, a. a., sid. 41 ff.

ligen då, »inspirerade av de känslor som kommit till uttryck i Petersburgsdeklarationen», »att icke använda projektiler, som endast hava till ändamål att sprida kvävande eller giftiga gaser» («gaz asphyxiants ou délétères»). Textens framhållande, att projektilernas enda ändamål («but unique») skall vara gasspridningen beror såsom förut berörts därpå, att, efter vad vid konferensen framhölls, man eljest hade måst förbjuda varje slags projektiler, enär alla mer eller mindre utvecklade skadliga gaser. Enligt Reuterskiöld¹ kan det ifrågasättas, om denna bestämmelse, »efter gaskrigets faktiska användning och det kemiska krigets fortgående förberedande, kan materiellt anses äga fortfarande giltighet». Även om bestämmelsen bör anses gällande, är den emellertid av föga värde. För det första kan den näppeligen avse annat än gaser i detta ords egentliga mening och följaktligen ingalunda alla s. k. stridsgaser. Ytterligare är bestämmelsen så avfattad, att projektiler, som hava både brisans- och gasverkan eller både antändnings- och gasverkan eller överhuvud vid sidan av gasutvecklingen något annat syfte, icke träffas av deklarationens förbud. Vidare torde under bestämmelsen icke kunna anses inbegripna andra gaser än kvävande eller giftiga och sålunda icke irriterande gaser. Följaktligen kan knappast heller projektiler, som jämte kvävande eller giftiga gaser alstra irriterande gaser, därunder hänföras. På grund av de ofta kombinerade verkningarna hos de använda kemiska ämnena blir följaktligen gränsen mellan det tillåtna och förbjudna till ytterlighet svår, om icke omöjlig att draga. Uttrycket »projektiler» visar slutligen, att deklarationen avser kastkroppar, vadan alltså under förbudet icke kan anses falla gasspridning på annan väg än genom gasbeskjutning, alltså icke exempelvis gasblåsning eller användning av gasfacklor. Å andra sidan kan förbudet måhända icke anses inskränkt till allenast artilleri- eller gevärsprojektiler utan måste omfatta även sådana projektiler, som kastas för hand eller medelst särskilda apparater².

1899 och 1907 års landkrisreglementen fastställa i artikel 22, att de krigförande icke hava oinskränkt frihet i fråga om valet av medel att skada fienden. Denna bestämmelse står i god överens-

¹ Reuterskiöld, a. a., sid. 214.

² Jfr Kunz, a. a., sid. 23 ff.

stämmelse med 1868 års Petersburgsdeklaration, vilken, såsom förut framhållits, uppställde en, ehuru endast på en punkt — projektilvikten — närmare angiven begränsning. Deklarationens allmänna princip utföres i landkårsreglementenas artikel 23: Det är »särskilt» («notamment») ¹ förbjudet, enligt mom. a), »att använda gifter eller förgiftade vapen», och, enligt mom. e), »att använda vapen, projektiler eller ämnen, som äro ägnade att förorsaka onödiga lidanden».

Vad först angår bestämmelsen om gift eller förgiftade vapen så torde densamma knappast kunna anses äga tillämpning å andra gaser än sådana, som verkligen kunna betecknas såsom giftiga. Det synes med andra ord som om åtminstone den »irriterande», möjligen ock den »kvävande» gasgruppen ej ovillkorligen skulle träffas av bestämmelsen. Även gränsdragningen på denna punkt måste i praktiken uppenbarligen möta betydande svårigheter på grund av stridsgasernas flerfaldiga eller kombinerade verkningar; vid starkare koncentration kan ju också en irriterande gas bliva dödande. Kommer så frågan, om orden »gift och förgiftade vapen» verkligen kunna anses otvivelaktigt inbegripa gaser. På denna punkt hava olika meningar yppat sig. Å ena sidan håller man sig till stadgandets ordalydelse och anser följaktligen gift av vad slag det vara må omfattas av förbudet. Å den andra vill man med stöd av olika omständigheter begränsa stadgandets räckvidd till »gift» i detta ords vanliga betydelse. Bland annat gör man gällande, att det för stadgandets tillämplighet skulle krävas, att stridssättet hade en »meuchlerisch» karaktär, medförande fara för civilbefolkningen, såsom t. ex. fallet vore med en förgiftad brunn eller ett förgiftat livsmedelsförråd; denna karaktär skulle stridsgasen sakna. Man anför också, att i det ursprungliga förslaget till landkårsreglemente funnits tillagda orden »på vilket sätt det vara må», ett tillägg, som emellertid strukits, ehuru det funnits i 1899 års bombfällningsdeklaration ². Det synes svårt att tillerkänna det förra skälet mot tillämpligheten av artikel 23 a) något värde. En förgiftning av luften synes knappast mindre »meuchlerisch» än förgiftning av livsmedel eller vatten. För civilbefolkningen kunna stridsgaserna vara lika farliga som andra förgiftningsmetoder; man tänke exempelvis på gaser, som kvarligga

¹ Den svenska översättningen har »uttryckligen», SFS 153/1910.

² Se angående de olika meningarna närmare Kunz, a. a., sid. 14 ff., 33 ff.

under dagar och veckor. Och vad det uteslutna tillägget angår synes det knappast hava gjort stadgandet mindre kategoriskt än det var i sin ursprungliga redaktion.

Mot den mening, som under förbudet mot »gift och förgiftade vapen» velat inbegripa jämväl stridsgaserna, har slutligen ock åberopats ett uttalande av den nordamerikanske delegaten vid 1899 års fredskonferens, Mahan. Denne opponerade nämligen mot den då antagna deklARATIONEN rörande projektiler med giftiga gaser och ville förbehålla sitt land frihet vid begagnandet av ett sådant vapen¹. Detta skäl synes dock oanvändbart, enär Förenta staterna varken biträdde ifrågavarande deklARATION eller 1899 års konvention om landkrigsreglementet.

Även om sålunda en rimlig tolkning av landkrigsreglementenas förbud mot gifter och förgiftade vapen synes vara, att därunder inbegripa jämväl de giftiga stridsgaserna, kvarstår emellertid det faktum, att detta blivit av flera folkrättsauktoriteter bestritt; ett bestämt påstående om gasvapnets otillåtlighet kan därför ej grundas å ifrågavarande bestämmelse.

Landkrigsreglementena innehålla vidare i artikel 23 e) förbud mot användande av vapen, projektiler eller ämnen, som äro ägnade att förorsaka onödiga lidanden. Stadgandet sätter alltså inhumaniteten i relation till effektiviteten. Där den senare överväger, kan tillräcklig inhumanitet ej anses föreligga för att förbudet skall vara tillämpligt. Nu är emellertid stridsgasens utomordentliga effektivitet från alla håll vitsordad², ja man har till och med i denna utomordentliga effektivitet funnit ett särskilt skäl att påkalla ett absolut förbud mot stridsmedlets användning³. Därtill kommer, såsom inledningsvis framhölls, att frågan om gasvapnets inhumanitet besvarats långt ifrån enstämmigt. Auktoritativa röster hava ju ock höjts för den meningen, att gasvapnet så långt ifrån att vara det omänskligaste tvärtom är det minst inhumana stridsmedlet. Huru härmed än må vara, synes det likväl omöjligt att med bestämdhet påstå, att effektiviteten ej uppväger inhumaniteten. Följaktligen torde artikel 23 e) ej kunna anses tillämplig å stridsgasen.

¹ Conférence Internationale de la Paix, 2, sid. 11 f., 55.

² Jfr Hanslian, a. a., sid. 5.

³ Så Kunz, a. a., sid. 67.

Den fråga, som härefter torde böra uppställas till besvarande, är denna: Kunna här ovan angivna regler rörande stridsgasernas användning i krigföringen anses gällande även för flyget?

Vad Petersburgsdeklarationen angår torde den hava avsett krigföringen överhuvud, och det måste då, såsom förut framhållits, anses rimligt, att den jämväl bör gälla luftkrigföringen. Deklarationens praktiska betydelse torde emellertid för gasvapnets vidkommande vara ringa; av dess uttalande om vapen, som öka de ur stridsdugligt skick försattes lidanden eller göra deras död oundviklig, eller, med andra ord, ett stridsmedels inhumanitet kan i följd av de stridiga meningarna om inhumaniteten och effektiviteten för gasvapnets vidkommande icke dragas några slutsatser. Av betydelse för flygets gasvapen är vidare 1899 års Haagdeklaration med förbud mot projektiler, vilkas enda ändamål är att alstra kvävande eller giftiga gaser. Jämväl denna deklaration avser nämligen icke något visst vapen, utan krigföringen överhuvud¹.

Emellertid är tillämpligheten av dessa båda deklarationer i ett gaskrig såsom ovan visats ytterst ringa. Den betydelsefullaste bestämmelsen om gasvapnet fanns i 1899 och 1907 års landkrigsreglementen. Ifrågavarande bestämmelser avse alltså, åtminstone formellt, icke sjökriget². Frågan kan dock därmed icke anses slutgiltigt besvarad. Möjlighet föreligger nämligen, att de i landkrigsreglementenas artikel 23 givna reglerna måste anses vara av sådan natur, att de sedvanemässigt alltid iakttagas av civiliserade krigförande, eller med andra ord att ifrågavarande regler helt enkelt äro ett uttryck för gällande rätt. Detta torde också enligt en inom folkrätten allmän mening böra anses vara fallet³. På grund härav är det också möjligt att — utan anlitan av den tvivelaktiga vägen att på luftkriget omväxlande tillämpa land- och sjökrigets regler — av flyget kräva iakttagande av landkrigsreglementenas ifrågavarande artikel. . Då enligt vad ovan anförts denna artikel innehåller förbud mot användning av gift och förgiftade vapen, vilket förbud torde

¹ von Numers, *Kampmedel i sjökrig*, 1928, sid. 53 ff. upplager den såsom avseende sjökrig.

² von Numers, *ib.*, upptager icke heller landkrigsreglementenas bestämmelser bland de för stridsmedel i sjökrig gällande.

³ Jfr Kunz, a. a., sid. 28; Rolin, *Le droit moderne de la guerre*, II, sid. 72 f.

vara tillämpligt jämväl å de giftiga gaserna, blir alltså slutsatsen den, att även för flygets vidkommande det kemiska vapnet i denna omfattning synes vara folkrättsvidrigt.

Frågan om gaskrigets tillåtlighet överhuvud — och följaktligen jämväl dess tillåtlighet i luftkriget — kan emellertid för de i världskriget invecklade staternas — med undantag av Amerika och Ryssland — vidkommande anses hava nått en auktoritativ lösning genom bestämmelserna i Versaillesfreden liksom i de därmed likalydande artiklarna i fredsfördragen i S:t Germain, Neuilly och Trianon. I dessa fredsfördrag förbjudas nämligen de besegrade makterna tillverkning och införsel av såväl kvävande som giftiga eller liknande gaser eller ämnen och detta under hänvisning till att användningen av dylika skulle vara förbjuden¹. Härigenom hava i allt fall de fredsslutande parterna förklarar sig anse, att ett förbud mot gasanvändning förelåg samt sålunda för sin del inbördes bundit sig vid en mycket vidsträckt och juridiskt otillfredsställande tolkning av de folkrättsliga bestämmelserna.

Stadgandet har emellertid ej ansetts tillräckligt. En ny överenskommelse har därför befunnits påkallad. Detta är också en omständighet, som förringar värdet av Versaillesfredens tolkning om gasvapnets folkrättsliga otillåtlighet.

* * *

Det har hittills uteslutande varit fråga om luftvapnets och de kemiska stridsmedlens användning mot fientliga stridskrafter. Den revolutionerande förändring på krigföringens område, som luftvapnet medfört, har emellertid undanröjt den förutvarande bestämda skillnaden mellan krigsskådeplats och hemort. Därigenom, att luften tagits i anspråk för militära operationer, kunna nämligen också sådana företagas över fiendens på land- och sjökrigsskådeplatsen stridande armé och flotta emot det fientliga hemlandet. Och därigenom har frågan om civilbefolkningens folkrättsliga skydd

¹ Art. 171: »L'emploi des gaz asphyxiants, toxiques ou similaires ainsi que des tous liquides, matières ou procédés analogues, étant prohibé, la fabrication et l'importation en sont rigoureusement interdites en Allemagne».

mot fientliga operationer nått en utomordentlig auktoritet. Den form, i vilken anfall av särskild betydelse för denna befolkning för närvarande äro tänkbara, är bombfällningsföretag.

Söker man utröna, vilka folkrättsliga regler, som i sådan händelse äro tillämpliga, möta alla de svårigheter, som bero därav, att några för luftkriget särskilt avsedda allmängiltigare bestämmelser icke finnas. 1899 års deklaration med förbud mot bombfällning från luftfartyg förnyades ju 1907 endast av ett fåtal stater. De folkrättsliga reglerna måste alltså sökas i landkrigsreglementena och gällande överenskommelse angående sjökriget, 1907 års konvention om beskjutning i krigstid förmedelst sjöstridskrafter¹.

Enligt artikel 1 i den senare är det förbjudet att förmedelst sjöstridskrafter bombardera hamnar, städer, byar, bostäder och byggnader, som icke försvaras. I detta förbud äro emellertid ej inbegripna militära arbeten, land- eller sjömilitära anläggningar, förråd av vapen eller krigsmateriel, verkstäder eller inrättningar, som äro användbara för den fientliga flottans eller arméns behov, samt i hamnen befintliga krigsfartyg. Vid bombardemang av en ort »bör vederbörande befälhavare», enligt artikel 5 i samma konvention, »vidtaga alla erforderliga åtgärder i syfte att såvitt möjligt skona byggnader, som äro ägnade åt gudstjänst, konst, vetenskap och välgörenhet, ävensom historiska minnesmärken, sjukvårdsanstalter samt samlingsplatser för sjuka eller sårade, under förutsättning, att dessa icke samtidigt brukas i något militärt syfte». I 1899 års landkrigsreglemente, artikel 25, finnes ett mot konventionens nyss anförda artikel 1 svarande förbud mot bombardering av städer, byar, bostäder eller byggnader, som icke försvaras, och i artikel 27 ett artikel 5 liknande stadgande om skonande av offentliga byggnader. Någon begränsning av bombarderingsförbudet beträffande oförsvarade orter i likhet med den, som förekommer i sjökrigskonventionen, där oförsvarade orter av militärt värde undantagas från förbudet, finnes ej i 1899 års reglemente. Stadgandets avfattning är även i 1907 års reglemente kategoriskt; där har dessutom tillagts orden »med vilka medel det vara må». Denna bestämmelse avsåg nämligen, att under bombarderingsförbudet inbegripa jämväl luft-

¹ Lewenhaupt, a. a., I, sid. 293 f.

fartyg och att sålunda utgöra en ersättning för det uteblivna allmänna förbudet mot bombfällning från luftfartyg¹.

Då 1907 års landkrisreglemente alltså erhöll sin utformning just med hänsyn till luftfartygs tänkbara ingripande i framtida krig, skulle det onekligen kunna synas mycket naturligt, att, oavsett vilken uppfattning man eljest har om land- och sjökrigsreglers tillämplighet å krigföringen, anse detta reglementes förevarande bestämmelse gällande i luftkriget. Denna tolkning har givetvis också blivit gjord². Den torde dock knappast vara ovedersägligen bindande. Redan stadgandets ställning i landkrisreglementet gör, att det måste anses hänföra sig till luftoperationer utförda i omedelbar samverkan med landkrisoperationer³. Utsträcker man stadgandet längre, skulle det medföra, att flyget helt eller i det närmaste sattes ur spelet såsom självständigt vapen. Detta förhållande framgår närmare av en tolkning av ordet »oförsvarade» (»qui ne sont pas défendus»).

Detta uttryck synes nämligen hänvisa på det förhållandet, att en ort förmedelst militära krafter försvaras mot en anryckande fiende, vilken vill intränga i densamma. »Oförsvarade» skulle alltså betyda, icke att försvarsanstalter icke finnas, utan att dessa anstalter icke komma till användning, att orten frivilligt »ger sig»⁴. Att en ort skulle giva sig för en fientlig flygraid är tydligen otänkbart; något besättande av densamma kan ju i varje fall icke, med flygets nuvarande transportförmåga hava någon mening. Vidare inställer sig denna fråga: Upphör karaktären »oförsvarad», därest orten är försedd med luftvärnsartilleri eller luftvärnskulsprutor eller därest man eljest söker genom beskjutning träffa flygarna? Denna fråga har på vissa håll besvarats nekande, i det man ansett, att dylikt motstånd icke medför, att orten kan anses vara försvarad⁵. Men

¹ Deuxième conférence de la Paix, I, sid. 105 f. Jfr Staël von Holstein, La réglementation etc., sid. 36 f., Rolin, a. a., II, sid. 402, 415 f.

² Rolin, a. a., II, sid. 416 ff.

³ Liszt-Fleischman, a. a., sid. 478: »Im ganzen entsprechen die Bestimmungen, die nur mit der Belagerung verbundene Beschiessung, nicht aber den Luftangriff, im Auge haben, der heutigen Kriegführung nicht mehr». Jfr Reuterskiöld, a. a., sid. 218.

⁴ Jfr Rolin, a. a., II, sid. 416, 418 ff.

⁵ Rolin, a. a., II, sid. 419; jfr Liszt-Fleischman, a. a., sid. 477.

intager man denna ståndpunkt, kommer man till den föga rimliga slutsatsen, att flyget ej skulle få besvara den öppnade elden. Och till sist! Huru skall en flygare, framgående på tusentals meters höjd och därtill kanske i natten, kunna avgöra om orten är försvarad? Skall han vänta tills han blir beskjuten, vilket med det moderna luftvärnsartilleriets effektivitet lätt kan betyda, att han blir nedskjuten? Att kräva något dylikt kan icke vara rimligt.

Utvecklingen under världskriget visade ock, att landkrisreglementet ej tillämpades och, man kan väl säga, ej kunde tillämpas å ett såsom självständigt anfallsvapen uppträdande flyg. Avgörande för tolkningen av uttrycket »oförsvarade» blev i stället, huruvida en ort kunde anses hava något värde i militärt hänseende. Har den utgjort ett stöd för de militära operationerna eller har den inne- slutit någon militär anstalt eller har där befunnit sig någon civil anläggning, som har ansetts kunna tjäna det fientliga försvaret, såsom en järnvägsstation, livsmedelsupplag, hamnar o. s. v., då har den också ansetts utgöra ett tillåtligt anfallsobjekt.

Genom utvecklingen har man alltså kommit därhän, att landkrisreglementets bestämmelser övergivits. Regeln om luftangrepps tillåtlighet mot orter, vilka, ehuru »oförsvarade», dock äro av militär betydelse, överensstämmer däremot påfallande med bestämmelsen i 1907 års sjökrigskonvention, artikel 2, enligt vilken bombardering är tillåten mot »militära arbeten, land- eller sjömilitära anläggningar, förråd av vapen eller krigsmateriel, verkstäder eller inrättningar, som äro användbara för den fientliga flottans eller arméns behov», och detta medgivande har, efter vad man torde kunna påstå, erhållit vidsträcktaste möjliga tolkning. Därjämte lär flygvapnet alltid ansett sig befogat att besvara från marken öppnad eld. En allmängiltig regel för krigföring mellan civiliserade stater, vilken följaktligen bör iakttagas jämväl av flyget, är uppenbarligen påbudet i landkrisreglementenas artikel 27 och sjökrigskonventionens artikel 5, att sådana byggnader böra skonas, som äro avsedda för gudstjänst, konst, vetenskap och välgörenhet, historiska monument, ävensom sjukhus och uppsamlingsplatser för sjuka och sårade, under förutsättning att dessa byggnader och platser icke samtidigt användas för militärt ändamål.

Man kommer alltså till den slutsatsen, att några folkrättsliga

regler avseende bombanfall från ett självständigt uppträdande flygvapen ej finnas, och att de regler, som skulle kunna tillämpas, icke kunna vara strängare än de, som gälla för flottan. Å andra sidan skulle man möjligen i brist av närmare reglering kunna påstå, att, i den mån reglerna för land- och sjökrigföringen täcka varandra och alltså kunna anses giva uttryck för en allmän sedvana samt vidare ej äro, i följd av luftkrigföringens art, praktiskt otillämpliga, dessa gemensamma regler böra tillämpas å flyget. Fullkomligt oemotsägligt torde dock icke ett sådant påstående vara, då flyget direkt avseende regler saknas.

Utöver de hittills anförda reglerna finnes det vissa principer för krigföringen överhuvud, vilka uttalats i folkrättsliga överenskommelser och torde böra anses gälla jämväl luftkrigföringen. Enligt Petersburgsdeklarationen av år 1868 är, såsom ofta förut nämnts, såsom ändå legitima krigsmål godtaget nedsläendet («l'affaiblissement») av de fientliga stridskrafterna, vadan det är tillräckligt, om största möjliga antal personer göres stridsodugligt. Den uppfattning av krigets mål, som före världskriget var den hos kontinentens folkrättsjurister förhärskande, var, att kriget fördes mellan de krigförandes stridskrafter, vadan civilbefolkningen och dess privata förhållanden skulle såvitt möjligt lämnas av krigföringen ostörda. Enligt en sådan uppfattning måste givetvis stridsåtgärder, vilka icke voro direkt riktade mot fientliga militäranstalter — detta begrepp då taget vidsträcktast möjligt —, te sig såsom folkrättsstridiga.

Den kontinentala krigsuppfattningen har ett påfallande ålderdomligt drag. Den synes med- eller omedvetet utgå från föreställningen, att kriget är de styrandes och krigsmaktens sak. En sådan föreställning är dock svår att fasthålla i en tid med jättelika värnpliktsarméer, då hela folket inriktas på detta enda, att framgångsrikt genomkämpa kriget, då följaktligen hela samhällsorganisationen måste anpassas härefter, och då förty så gott som hela förvaltningsapparaten, kommunikationsväsendet, industrien och folkförsörjningen ställas under militär ledning eller i varje fall arbeta för militära syften. I sådan tid måste det uppenbarligen framstå såsom verklighetsfrämmande att betrakta kriget såsom en militärens och regeringens sak, vilken icke angår civilbefolkningen. En sådan uppfattning kunde icke heller hävdas under världskriget.

Den då segrande krigsuppfattningen blev i stället den anglosachsiska. Enligt denna riktar sig kriget ej blott mot motståndarens militära maktmedel, utan mot den fientliga nationen såsom sådan, mot det fientliga folket i dess helhet. Ur denna uppfattning framgick sålunda ententens avspärningsåtgärder mot centralmakterna, »uthungringskriget», vilket i lika mån träffade den fientliga civilbefolkningen som fiendens stridskrafter¹.

Denna anglosachsiska uppfattning kan, såsom av vad nyss anfördes lärers framgå, knappast sägas vara annat än logisk. Då hela den fientliga nationen inriktas på krigets lyckliga genomförande, måste också målet för krigföringen bliva att krossa denna nation, och alla åtgärder, som kunna hindra dess militära maktutveckling, måste framstå såsom militärt befogade. Men därtill kommer ännu en omständighet. Vill man träffa en motståndare med genomfört demokratiskt styrelseskick i en livsnerv, bör detta tydligen kunna ske genom att utöva sådan påtryckning å den i det fientliga samhället bestämmande, att han föredrager att falla undan och begära fred framför de offer, som krigets fortsättande skulle nödvändiggöra. I ett demokratiskt samhälle bestämmande är emellertid just folket själv. Stridsåtgärderna böra därför, om man snabbt och effektivt vill nå sitt mål, riktas direkt mot folket självt eller m. a. o. mot den fientliga civilbefolkningen. På vilket sätt civilbefolkningen effektivast kan träffas, om genom ockupation eller bombflygraiden, är en militär fråga. Men det kan icke bestridas, att det skulle vara logiskt riktigt, om i ett framtida krig stridsåtgärder, direkt riktade mot fientliga befolkningscentra, komme att företagas. Och vilket för närvarande känt medel vore därvid mera effektivt än luftvapnet, vilket förmår tränga djupt in i fiendens hemland?

* * *

I betraktande av den osäkerhet vid tillämpningen av förkrigstidens folkrättsliga krigsregler å det moderna luft- och gaskriget, som i följd av dessa reglers utformning under en tid, då dessa stridsmedel saknade verklig aktualitet, efter vad ovan visats före-

¹ Jfr Liszt-Fleischman, a. a., sid. 461 ff., särskilt i not 8 angiven litteratur.

ligger, och med hänsyn till de förskräckande möjligheter till ödeläggelse och förstöring, som flygvapnet öppnar, är det knappast ägnat att förvåna, att från skilda håll ett ivrigt arbete bedrivits på en effektivare folkrättslig reglering av luft- och gasvapnets framtida användning.

Frågan om en reglering av luftkrigföringen har varit föremål för behandling på några internationella kongresser. Vid den konferens, som Förenta staterna, England, Frankrike, Italien och Japan samt några andra makter höll i Washington på nyåret 1922 och som avsåg åstadkommande av en begränsning av flottrustningarna, tillsattes en kommission bestående av representanter för de fem angivna stormakterna med uppdrag att utarbeta förslag till på grund av krigets erfarenhet nödiga nya krigsregler. Denna kommission, som sammanträdde i Haag och därför också erhöi ett par holländska medlemmar, arbetade kring årsskiftet 1922/23 och framlade förslag till regler för radiotelegrafien och luftfarten i krig, den s. k. Haagcoden¹. Förslaget har icke blivit antaget av makterna och är alltså icke bindande i vidare mån än det kan anses innehålla redan gällande sedvanerätt, och i vilken omfattning så kan anses vara fallet lärer, såsom av vad tidigare anförts torde framgå, vara högst osäkert. De av kommissionen uppställda reglerna torde dock förtjäna omnämnas.

Enligt Haagcoden² är det icke tillåtet att företaga luftbombardemang, åsyftande terrorisering av den fientliga befolkningen, liksom att förstöra eller skada privategendom av icke militär karaktär och att döda eller såra nonkombattanter. De enda medgivna målen för bombfällning från luften äro fientliga stridskrafter, fästningsverk, militära inrättningar och upplag ävensom fabriker, vilka äro viktiga och välbekanta centraler för tillverkning av vapen, ammunition eller andra militärredskap och slutligen kommunikations- och transportvägar, som användas för militära ändamål. För att ett bombardemang skall vara tillåtet kräves alltså, att det är riktat mot ett militärt mål (»military objective»), vars förstörande eller skadande är av omedelbar militär betydelse för den krigförande. Bombardemang av civila förvaltningsbyggnader är alltså icke tillåtet. Den i luft-

¹ The American Journal of International Law, 1923, sid. 245 ff.

² Art. 22—26.

kriget oanvändbara skillnaden mellan försvarade och öppna orter har i Haagcoden ersatts med en annan princip: »humanisering genom lokalisering». Endast orter i omedelbar närhet av landkrigsoperationerna få anfallas. Överträdelse av dessa regler medför skadeståndsskyldighet. Byggnader avsedda för gudstjänst, konst, vetenskap o. s. v. skola respekteras. Särskilda fridlysta zoner för sådana anstalter kunna anordnas¹.

Haagcoden innehåller vidare regler bland annat angående civilflygs förvandling till militärflyg, vilket endast får äga rum inom hemlandets område, och om luftfartygs nationalitet. Den erkänner rätten för en var stat, neutral eller krigförande, att i krigstid förbjuda eller reglera »the entrance, movement or sejour of aircraft within its jurisdiction»². Den neutrala staten är skyldig att med tillgängliga medel hindra krigförande flygs överträdande av dess område, att tvinga dem att landa, om de inkommit över gränsen, och att internera dess besättning³.

Frågan om gaskriget har, såsom förut nämnts, varit föremål för behandling inom Nationernas förbund. För denna behandling torde här något böra redogöras.

Spörsmålet upptogs av Englands ombud på Nationernas förbunds råds V:e session i Rom i maj 1920, där vissa frågor för besvarande överlämnades till ständiga rådgivande kommissionen för behandling av land-, sjö- och luftmilitära frågor. Denna hänsköt i sin tur frågan om giftgasernas användning till en särskild subkommitté. Kommissionen ingav sedermera till rådets X:e session i Bryssel i oktober 1920 en rapport, vari kommissionen förklarade användningen av giftiga gaser omänsklig, emedan detta stridsmedel också vore riktat mot civilbefolkningen och enär dess verkningar icke låte sig begränsa till ett visst område. Emellertid ansåg kommissionen, att man icke kunde förhindra vare sig kemiska laboratorieforskningar över giftgaser eller enskilda staters anskaffande av gaser eller för deras framställande nödiga ämnen. Rådet beslöt i anledning härav, att principiellt fördöma gaskriget, att uppdraga

¹ Bestämmelserna hava gjorts till föremål för en skarp, men efter vad det vill synas sakkunnig och träffande kritik hos Bouruet-Aubertot, a. a., sid. 32 f., 37 ff., 43 ff., 54 ff.

² Art. 12.

³ Art. 40—48.

åt rustningskommissionen att undersöka möjligheterna av effektiv kontroll av giftgasfabrikationen, samt att hemställa om yttrande från regeringarna rörande sanktioner mot giftgasförbudets överträdande¹.

Vid 1921 års förbunds församling upptogs även frågan om gaskriget. Här angreps problemet från en annan sida; man ville begränsa gaskrigets vådor genom största möjliga publicitet rörande hithörande kemiska uppfinningar. Församlingen beslöt: »Den blandade tillfälliga kommissionen» (vilken tillsatts av rådet samma år för rustningsbegränsningarna) »anmodas undersöka — i samråd med den rådgivande permanenta kommissionen — huruvida det vore lämpligt att rikta en uppmaning till vetenskapsmän i hela världen, med begäran om offentliggörande av deras upptäckter rörande giftiga gaser och andra liknande medel för att i möjligaste mån förminska möjligheten av dylika medels användning under ett kommande krig»².

Kort därefter upptogs frågan om gaskriget å den mot slutet av samma år på Förenta staternas inbjudan sammanträdande flott-rustningskonferensen i Washington. I fördraget, vilket egentligen avser sjökrig, finnes intaget ett stadgande angående giftiga gaser, vilket avser all slags krigföring och alltså jämväl luftkrig³. En för frågans beredning tillsatt subkommission, till vilken överlämnades amerikanska utlåtanden, vari gaskrigsförbud livligt tillstyrkts, ställde sig dock skeptisk mot denna tanke. På grund av gaskrigets oerhörda effektivitet kunde, menade kommissionen, ingen nation taga risken av en konvention, som en hänsynslös motståndare kunde bryta; förbud, begränsning eller övervakning av giftgasforskningarna vore otänkbart; genomförande av en begränsning av giftgasfabrikationen vore med hänsyn till dess betydelse för fredsändamål omöjlig; den enda realisabla begränsningen vore ett obetingat förbud mot stridsgasers användande mot städer och andra centra för civilbefolkningen. Trots detta utlåtande antog emellertid konferensen en överenskommelse, i vilken signatärmakterna förklarade,

¹ Se angående Nationernas förbunds arbete Schücking & Wehberg, Die Satzung des Völkerbundes, 2:e Aufl., sid. 414 ff.; jfr Kunz, a. a., sid. 37 f.

² NF 1921, sid. 71 f.

³ Jfr Pohl, a. a., sid. 19.

att de erkänna ett absolut gaskrigsförbud såsom gällande mellan dem; de erbjödo dessutom övriga civiliserade stater att biträda överenskommelsen¹.

Överenskommelsen ratificerades av Förenta staterna, England, Japan och Italien men däremot icke av Frankrike², vadan konventionen saknar bindande kraft även för övriga signatärmakter.

Washingtonkonferensens ifrågavarande bestämmelse har dock upptagits i en centralamerikansk konvention 1923 samt på en pan-amerikansk konferens 1923, vilken ledde till en överenskommelse av enahanda innebörd mellan så gott som samtliga amerikanska stater³.

I detta sammanhang torde även böra nämnas, att International Law Association 1922 föreslog ett förbud såväl mot gasvapnets användande i krig som tillverkning eller förberedelse av tillverkning av stridsgaser; sådan tillverkning eller förberedelse skulle fastslås vara en förbrytelse, straffbar även som försök. Förbudet skulle kompletteras med sanktioner, internationell kontroll och internationellt domstolsförfarande. Förslaget har icke lett till något resultat. —

Såsom förut anförts hade 1921 års förbunds församling uppdragit åt nedrustningskommissionen att överväga frågan om gaskrigets bekämpande genom en »appel aux savants». Yttrande begärdes av kommissionen för intellektuellt samarbete och denna konstaterade, att en dylik uppmaning vore meningslös. Kommissionen

¹ »L'emploi en temps de guerre des gaz asphyxiants, toxiques ou similaires, ainsi que de tous liquides, matières ou procédés analogues, ayant été condamné à juste titre par l'opinion universelle du monde civilisé, et l'interdiction de cet emploi ayant été formulée dans des traités auxquels le plus grand nombre des Puissances civilisées sont parties, les Puissances signataires, dans le dessein de faire universellement reconnaître comme incorporée au droit des gens cette interdiction, qui s'impose également à la conscience et à la pratique des nations, déclarent reconnaître cette prohibition, conviennent, de se considérer comme liées entre elles à cet égard et invitent toutes les autres nations civilisées à adhérer au présent accord.»

² »Respectueux des engagements internationaux, auxquels la France a souscrit, le Gouvernement Français s'efforcera au début d'une guerre, et d'accord avec les Alliés, d'obtenir des Gouvernements ennemis l'engagement de ne pas user des gaz de combat comme arme de guerre. Si cet engagement n'est pas obtenu, il se réservera d'agir suivant les circonstances.» Bloch, a. a., sid. XI.

³ Kunz, a. a., sid. 41, 53.

försökte då en annan väg, i det den beslöt att till en särskild kommitté hänskjuta utarbetandet av en rapport angående de antagliga verkningarna av de kemiska upptäckterna i framtida krig. Denna åtgärd gillades av tredje förbunds församlingen, vilken anmodade rådet och kommissionen att vidtaga alla de åtgärder, som vore möjliga, för ernående av största möjliga publicitet för ifrågasvarande rapport. Därjämte anmodade församlingen rådet att anbefalla Nationernas förbunds medlemmar och andra länder att ansluta sig till Washingtonkonventionen¹. Kommittén beslöt infordra yttrande från sakkunniga vetenskapsmän. Fjärde förbunds församlingen förklarade sig med intresse emotse denna rapport och anmodade ånyo rådet och nedrustningskommissionen att på allt sätt sprida kännedom om kommitténs blivande rapport². På grund härav tillkom den på grundval av vetenskapsmännens yttrande utarbetade ovan ofta återgivna rapporten i detta ämne, vilken förelades femte förbunds församlingen. Denna antog då följande resolution:

»Församlingen, som tagit i omprövning den tillfälliga blandade kommissionens rapport angående de sannolika verkningarna i krig av kemiska upptäckter och som är övertygad, att de medel, som den moderna vetenskapen ställer i krigets tjänst, göra kriget till en stor fara för civilisationen, som erinrar om tredje församlingens sjunde resolution beträffande samtliga staters anslutning till den i Washington den 6 februari 1922 avslutade traktaten rörande användningen i krig av giftiga gaser, anmodar rådet att offentliggöra, om den så finner lämpligt, den tillfälliga blandade kommissionens rapport samt eventuellt befordra arbetet på att sprida kännedom om denna fråga och uttrycker, med hänsyn till, att de kemiska fredsindustrierna lätt och snabbt kunna förvandlas till kemiska krigsindustrier, det önskemålet, att den allmänna opinionen i världen måtte upplysas om nödvändigheten av att i främsta rummet arbeta på undanröjande av orsakerna till krig genom avgörande på fredlig väg av tvister och genom lösning av säkerhetsproblemet, på det att folken icke måtte ånyo frestas att utnyttja sina ekono-

¹ NF 1922, sid. 112 f.

² NF 1923, sid. 142.

miska, industriella eller vetenskapliga resurser för tillverkning av krigsvapen.»¹

Frågan om krigföring med giftiga gaser och bakteriologiska ämnen upptogs också av den internationella konferensen för kontroll över enskild tillverkning av vapen, ammunition och krigsmateriel, vilken på fjärde församlingens anmodan hölls i Genève i maj och juni 1925, och vari fyrtiofem stater, även utanför förbundet stående, sammanträdde; blott Ryssland och Mexiko saknades. Vid denna konferens antogs enhälligt ett protokoll, vari makterna förklarade sig erkänna ett förbud mot användning av strids-gaser².

Detta protokoll har med eller utan förbehåll ratificerats av Frankrike, Italien, Ryssland och Tyskland samt några smärre stater.

Till sist bör nämnas, att frågan om de kemiska stridsmedlen

¹ NF 1924, sid. 156 ff.

² »Les plénipotentiaires soussignés, au nom de leurs Gouvernements respectifs: considérant que l'emploi à la guerre de gaz asphyxiants, toxiques ou similaires, ainsi que de tous liquides, matières ou procédés analogues, a été à juste titre condamné par l'opinion générale du monde civilisé, considérant que l'interdiction de cet emploi a été formulée dans des traités auxquels sont Parties la plupart des Puissances du monde, dans le dessein de faire universellement reconnaître comme incorporée au droit international cette interdiction, qui s'impose également à la conscience et à la pratique des nations, déclarent: que les Hautes Parties Contractantes, en tant qu'elles ne sont pas déjà Parties à des traités prohibant cet emploi, reconnaissent cette interdiction, acceptent d'étendre cette interdiction d'emploi aux moyens de guerre bactériologiques et conviennent de se considérer comme liées entre elles aux termes de cette déclaration. Les Hautes Parties Contractantes feront tous leurs efforts pour amener les autres Etats à adhérer au présent Protocole. Cette adhésion sera notifiée au Gouvernement de la République française et, par celui-ci, à toutes les Puissances signataires et adhérentes. Elle prendra effet à dater du jour de la notification faite par le Gouvernement de la République française. Le présent Protocole, dont les textes français et anglais feront foi, sera ratifié le plus tôt possible. Il portera la date de ce jour. Les ratifications du présent Protocole seront adressées au Gouvernement de la République française, qui en notifiera le dépôt à chacune des Puissances signataires ou adhérentes. Les instruments de ratification ou d'adhésion resteront déposés dans les archives du Gouvernement de la République française. Le présent Protocole entrera en vigueur pour chaque Puissance signataire à dater du dépôt de sa ratification et, dès ce moment, cette Puissance sera liée vis-à-vis des autres Puissances ayant déjà procédé au dépôt de leurs ratifications.» Conférence pour le contrôle du commerce international des armes et munitions et des matériels de guerre, 1925, sid. 37.

jämväl var före vid den förberedande nedrustningskommissionens möte i Genève i april 1927. I det utkast till nedrustningskonvention, som blev resultatet av kommissionens arbete under detta möte, intogs såsom ett särskilt kapitel (n:r IV) ett ovillkorligt förbud mot gaskrig, i enlighet med ett förslag, som framförts av Belgiens, Tjeckoslovariens, Polens, Rumäniens och Jugoslaviens delegationer; övriga i kommissionen företrädde makter hade icke tagit ställning till detsamma¹.

Någon realbehandling av utkastet i denna del ägde aldrig rum vare sig då eller vid kommissionens sammanträden i slutet av år 1927 och i mars månad 1928. Först på kommissionens 6:e möte i april i år upptogs frågan, men den nådde icke heller då någon lösning. Man ville allmänt förbehålla sig rättighet att i fredstid förbereda skyddsåtgärder, och förutsättning för ett förbud måste under alla förhållanden vara reciprocitet; varje handelsförbud vore ogenomförbart i följd av gasernas betydande användning för industriella ändamål i fredstid.

* * *

Av den ovan lämnade framställningen torde framgå, vilka betydande, ja oöverstigliga svårigheter det möter att fixera innehållet i den nutida folkrättens reglering av luft- och gaskriget. Dessa svårigheter hava givetvis sin första grund däri, att den reglering av krigföringen, som skett i de mellanfolkliga överenskommelserna, utarbetats utan kännedom om luft- och gasvapnets nutida användningsformer. Men härtill kommer, att bristen på regler, avsedda

¹ »The High Contracting Parties undertake to abstain from the use in war of asphyxiating, poisonous or similar gases, and of all analogous liquids, substances or processes. They also undertake to abstain from the use of all bacteriological methods of warfare. They also undertake to abstain from any preparation in peace time of the use of the methods of warfare stated in the two preceding paragraphs. They undertake, moreover, not to permit the importation, the exportation or the manufacture on their territory of substances utilisable for chemical or bacteriological warfare, when they are imported, exported or manufactured with a view to such use.» Documents of The Preparatory Commission for The Disarmament Conference, Ser. IV, Minutes of The Third Session of The Commission, sid. 407.

för de nya stridsformerna, är av väsentligt allvarigare innebörd än en motsvarande lucka skulle vara på den inomstatliga rättens fält. Detta sammanhänger med den för tolkningen av en mellanfolklig överenskommelse grundläggande regeln, att makterna ej anses skyldiga iakttaga annat än vad de själva åtagit sig. En analogitolkning eller ett användande av överenskommelsens grunder eller av motiven för densamma såsom tolkningsdata, med tillhjälp av vilka man under den föreliggande regleringen skulle hänföra något annat än vad som genom överenskommelsen formligen och uttryckligen fastslagits, är alltså icke möjligt mot någon av överenskommelsen berörd makts bestridande. Ett utsträckande av en för land- eller sjökrig gällande bestämmelse till luftkriget förutsätter förty antingen, att regeln plägar allmänt iakttagas vid krig mellan civiliserade stater och alltså kan anses såsom en folkrättslig sedvana, eller att en sådan utsträckning genom tyst godkännande accepteras av samtliga berörda stater.

Det är vidare en annan omständighet, som är av betydelse och som ofta förbises, när man talar om »folkrättens bankrutt» under världskriget. Petersburgsdeklarationens och fredskonferensernas bestämmelser äro ej allmängiltig folkrätt, d. v. s. de gälla ej för alla stater, utan de äro folkrättslig partikulärrätt, d. v. s. de gälla allenast mellan de fördragsslutande makterna. Såväl landkrisreglementena som 1899 års Haagdeklaration angående giftgasutvecklande projektiler och 1907 års sjökrigskonvention äro alltså gällande blott för de makter, som biträtt överenskommelsen; i den mån de kunna anses innehålla folkrättslig sedvana böra de visserligen givetvis anses bindande men i vilken omfattning detta är fallet är, såsom ovan ofta framhållits, tvivelaktigt. Krigsregleringens karaktär av fördrag mellan vissa statliga subjekt bör vid bedömandet av regleringens praktiska värde alltid fasthållas. »Das Ueberschen der blossen Partikularität kann nur zu Widerstreit und Enttäuschungen führen, wie sie uns im Weltkriege überreich zuteil geworden sind», framhåller en tysk folkrättslär¹. Den begränsade räckvidden betonas också i fördragen i skärpt form genom den s. k. »si omnes»-klausulen, d. v. s. följande eller liknande stadgande: Bestämmelserna

¹ Liszt-Fleischman, a. a., sid. 12.

»äro endast bindande för de fördragsslutande makterna i händelse av krig mellan två eller flera av dem», och de »upphöra att vara bindande från det ögonblick, då under ett krig mellan de fördragsslutande makterna en icke fördragsslutande makt sluter sig till någon av de krigförande». På grund av denna klausul voro alltså, i följd av det stora antal makter, som deltog i världskriget, under detta krig landkrigsreglementena och övriga ovan avhandlade deklamationer formellt icke förbindande för någon krigförande makt¹.

¹ Jfr Bouruet-Aubertot, a. a., sid. 24 f., Kunz, a. a., sid. 33 ff.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

Konstitutionella frågor Endast ett fåtal grundlagsfrågor hava vid vid 1929 års riksdag. årets riksdag varit före. Det var visserligen god tid att få grundlagsändringsförslag vilande före nästa nyval, men å andra sidan kunde det måhända väntats, att den nya uppsättningen andra-kammarledamöter och de ändrade politiska strömningar, vilka gjort sig märkbara vid de senaste valen, skulle medfört nya uppslag på det konstitutionella området. Så blev dock endast i ringa mån fallet.

Till en början är att notera, att den enda sedan föregående valperiod vilande grundlagsändringen, nämligen den vid 1925 års riksdag preliminärt beslutade ändringen av § 38 riksdagsordningen, varigenom de reglementariska föreskrifterna för riksdagen överföras från tillfälligt utskotts till konstitutionsutskottets behörighetsområde, nu definitivt genomfördes.

De frågor, vilka eljest voro före, äro alla sådana, som i många år stått på dagordningen. *Valsättet* föranledde sålunda som vanligt åtskilliga motioner. Från liberalt håll framfördes det gamla kravet på omläggning av valsättet från en partivalmetod till en personvalmetod. Motionären, herr Hellberg, vände sig emellertid med skärpa mot den uppfattning, som kommit till synes i förra årets socialdemokratiska motion om återgång till majoritetsval, i vilken motion det nuvarande valsättet tillskrevs skulden för snart sagt alla de ofta påtalade bristerna i det nuvarande styrelsesättet. Årets liberale motionär framhöll, att man icke genom en reformering av valmetoden kunde fänka sig en lösning av parlamentarismens problem, och han förordade icke en återgång till rena majoritetsval utan hänvisade till den i Irland praktiserade metoden »single transferable vote» såsom exempel på en principiellt önskvärd personvalmetod utan majoritetsvalens nackdelar. Motionen blev, liksom alla under senare år väckta motioner om en mera djupgående förändring av valsättet, av konstitutionsutskottet avstyrkt och av kamrarna avslagen. Till konstitutionsutskottets betänkande avgavs likväl en reservation från fem utskottsledamöter, vilka reserverter emellertid sins emellan hyste synnerligen heterogena åsikter, varför i den gemensamma reservationen icke kunde angivas någon annan motivering för reservationernas hemställan om en förutsättningslös och allsidig utredning

rörande valsättet än önskan att tillmötesgå den opinion, som givit uttryck åt missbelåtenhet med detsamma.

Det förra året från frisinnat håll framlagda förslaget om grundlagsändring avseende införande av tilläggsmandat vid andra kammarvalen, vilket förslag utarbetats av sakkunniga, som tillkallats av den Ekmanska ministären, men vilket förslag aldrig blivit framlagt av regeringen, återkom i år genom motioner i båda kamrarna från förutvarande frisinnade regeringsledamöter och några deras partikamrater. Förslaget avvisades av konstitutionsutskottet och kamrarna utan att vinna understöd från annat håll än motionärernas eget parti jämte kommunisterna, vilka även, liksom förra året, väckt motion i samma syfte.

Ett positivt resultat av reformivern beträffande valsättet åstadkoms likväl på grund av erfarenheterna från förra årets val. Från ledande socialdemokratiskt håll väcktes motion med begäran om utredning angående ändring av bestämmelserna om val till andra kammaren i syfte att förekomma illojalt användande av partibeteckningar. En majoritet i konstitutionsutskottet, bestående av höger och socialdemokrater, föreslog att hos Kungl. Maj:t begära utredning angående sådana bestämmelser vid val till andra kammaren, att därigenom illojalt användande av ett partis beteckning å valsedlar kunde förekommas, samt i samband därmed angående officiella valförberedelser. Officiella valförberedelser synas också vara ett oundgängligt medel för att erhålla skydd för partibeteckningar. Konstitutionsutskottets hemställan bifölls av kamrarna.

En detaljfråga rörande sättet för röstavlämningen vid val var även före, i det tvenne förslag framställdes om en utsträckning av rätten att rösta utan personlig inställelse, båda genom motioner från högerhåll i andra kammaren, den ena avseende sådan rätt för studerande vid universitet, högskolor och seminarier samt den andra avseende medborgare, som vistas utom riket. Konstitutionsutskottet uttalade emellertid principiella befäkligheter mot en utsträckning av den ifrågavarande rätten och hemställde om avslag å motionerna, dock med reservation av åtta utskottsledamöter. Utskottets hemställan bifölls av kamrarna.

Den segslitna frågan om en reformering av riksdagens arbetsformer var åter på dagordningen. I en motion i första kammaren av herr Roos föreslogs de tillfälliga utskottens avskaffande och en förändrad arbetsfördelning mellan de ständiga, vilkas antal skulle ökas med tre. I en annan motion inom samma kammare av herr K. J. Ekman föreslogs beredande av möjlighet för de tillfälliga utskotten att sinsemellan bilda sammansatta utskott. I en tredje motion i första kammaren av herr Thulin föreslogs en reformering av riksdagens budgetbehandling. Slutligen togs i en motion i andra kammaren av herr Osberg, vilken motion direkt anslöt sig till en förra året av samme motionär framförd motion, sikte på så väl frågan om de tillfälliga utskottens ställning som frågan om budgetbehandlingen. Konstitutionsutskottet ägnade liksom förra året de ifrågavarande

spörsmålen en ingående behandling men stannade, i motsats till vad fallet blev förra året, vid ett negativt resultat. Med hänvisning därtill, att första kammaren förra året avvisat det av utskottet då understödda utredningskravet och att enighet om riktlinjerna för en utredning icke kunde vinnas, hemställde utskottet om avslag å samtliga motionerna; vilken hemställan av båda kamrarna bifölls. Sju reservanter i utskottet från olika partier tillstyrkte emellertid hemställan om en utredning. — En motion om rätt för riksdagsman att deltaga i överläggning i annat riksdagsutskott än det han själv tillhörde avvisades av utskott och kammare.

En motion om utrikesnämndens omvandling till ett utrikesutskott rönt samma öde som övriga motioner beträffande riksdagsarbetets omorganisation, därvid konstitutionsutskottet emellertid förklarade sig ej vilja bestrida, att det vore önskvärt, att riksdagen i dess helhet bereddes mera ingående kännedom om utrikespolitiska frågor än vad nu vore fallet, men ansåg, att detta mål lämpligen kunde vinnas genom att regeringen oftare än hittills gjorde bruk av den i riksdagsordningen anvisade utvägen att lämna muntliga meddelanden till riksdagen i sådana frågor.

Slutligen voro de frågor, som bruka sammanfattas under benämningen *första kammarproblemet*, under riksdagens prövning. Här nåddes det positiva resultatet, att båda kamrarna på konstitutionsutskottets hemställan antogo i motion från socialdemokratiskt håll framställt förslag om vilande grundlagsändring, varigenom census för valbarhet till första kammaren avskaffas. Denna gamla reformfråga har sålunda nu isolerat vunnit sin preliminära lösning. Motioner från bondeförbundshåll om en sammankoppling av censusfrågan med frågan om skärpta bestämmelser beträffande fullgjord skattebetalningsplikt såsom villkor för rösträtt och valbarhet till riksdagen avvisades. Höger och bondeförbundare inom utskottet reserverade sig till förmån för en hemställan om utredning i sistnämnda syfte och för undanskjutande av censusfrågans lösning till dess dylik utredning förelåge. Från frisinnat håll framlades motioner, där det föreslogs — förutom census' avskaffande — att riksdagen skulle såsom vilande antaga det förslag angående försvårad upplösbarhet av första kammaren, vilket förra året framfördes i samband med censusfrågan av den frisinnade regeringen. Detta förslag blev emellertid avstyrkt av konstitutionsutskottet och avslaget av båda kamrarna med reservation från frisinnat och liberalt håll. Utskottet förklarade likväl i sin motivering, att varje upplösning av första kammaren vore i hög grad ägnad att eliminera verkan av den successiva förnyelsen och den långa valbarhetsperioden, samt att emot första kammarens upplösning överhuvud talade det förhållandet, att en upplösning icke innebure en vädjan till folket i val, till urväljarna, vilket dock skulle vara ett upplösningens instituts egentliga ändamål. Ett upplösningens institut, så konstruerat som det föreslagna, ansåg utskottet emellertid icke kunna förordas. Bland annat framhölls, att förslaget, varigenom möjligheten att upplösa

första kammaren gjordes beroende av andra kammarens hållning till ett framlagt reformförslag, kunde vara ägnat att främja uppkomsten av ett motsatsförhållande mellan kamrarna.

Riksdagens behandling av *internationella frågor* — dels godkännande av Kelloggpakten, generalakten om förlikning, skiljedom och rättsligt avgörande av internationella tvister samt skiljedoms-traktat med Amerikas Förenta Stater, dels ock en kommunistmotion om Sveriges utträde ur Nationernas Förbund — må här endast anmärkas.

Kommunalförfattningsfrågor Det av landshövding Hammarskjöld utarbetade och förra året till Kungl. Maj:t avlämnade förslaget till en allmän, huvudsakligen formell revision av kommunalförfattningarna föranledde icke proposition till årets riksdag. Yttrandens inhämtande och överarbetning samt propositions utarbetande visade sig icke kunna medhinnas. Emellertid är avsett, att Kungl. Maj:t till nästa års riksdag skall på grundval av nämnda förslag framlägga proposition, därvid i den allmänna formella revisionen skulle ingå åtskilliga mindre, materiella ändringar i förhållande till nu gällande bestämmelser; vilka ändringar under senare år varit å bane. I avbidan på den väntade propositionen nästa år voro kommunalförfattningsfrågorna vid årets riksdag synnerligen fåtaliga och av föga intresse. Frånsett en kungl. proposition med förslag till en följdförfattning till kommunalskattereformen av rent formell natur, som oförändrat genomgick riksdagen, förekommo endast tre motionsvis framförda frågor på förevarande område till konstitutionsutskottets behandling, vilka samtliga på utskottets hemställan icke föranledde till någon riksdagens åtgärd.

En motion, däri framlades lagförslag avseende att jämväl för landsbygden öppna den redan år 1909 åt städerna givna möjligheten att överflytta skolärendena från den kyrkliga till den borgerliga kommunen, avvisades av utskottet med hänvisning till att förslag i detta många gånger förut av riksdagen behandlade spörsmål kunde väntas nästa år i samband med förslaget om en allmän revision av kommunallagarna och förslag om kyrkofullmäktigeinstitutionens införande, med vilken sistnämnda fråga den förevarande sedan gammalt varit sammankopplad.

I motioner inom båda kamrarna hemställdes om införande i kommunalförfattningarna — i samband med den väntade allmänna revisionen av dessa — av uttrycklig bestämmelse därom, att kommunala ärenden rörande nykterhetsstillståndet obligatoriskt skulle beredas av nykterhetsnämnden. I en motion vid 1923 års riksdag hade hemställts om sådan redigering av rusdrycksförsäljningsförordningen, att det tydligt framginge, att alla dylika ärenden ovillkorligen skulle remitteras till nykterhetsnämnden, vilken motion avslagits på hemställan av bevillningsutskottet, som ansett en sådan lagändring obehövlig, då det kunde antagas, att nykterhetsfrågor

ändock alltid remitterades till nämnden. Konstitutionsutskottet hänvisade nu till detta bevillningsutskottsutlåtande och förklarade sig finna den föreslagna bestämmelsen mindre lämplig, därvid utskottet bland annat framhöll, att även om nykterhetsfrågor i regel borde remitteras till nykterhetsnämnden, detta dock i vissa fall kunde vara obehövt samt endast medföra försenande omgång och onödigt besvär, ävensom att ett tvång till sådan remiss skulle bryta den principiella frihet, kommunerna hade att bereda ärendena i vilka former de önskade.

Den förra året motionsvis framförda frågan om bildande av en gemensam kommunal organisation mellan Stockholm och dess förorter återkom i år genom motion i första kammaren, dock i utvidgat skick så till vida, att det föreslogs utredning av frågan om och på vad sätt genom lagstiftning förhållandet mellan kommuner, som gränsa intill varandra och hade intressen, som borde samfällt regleras, skulle kunna praktiskt ordnas. Av motiveringen framgick emellertid, att motionären närmast tänkt på Stockholms förhållanden. Utskottet avstyrkte motionen med hänvisning till förra årets utlåtande samt framhöll, dels att den nya stadsbyggnadslagstiftning, som förbereddes, kunde komma att bidra till kommunikationsproblemens lösning för »Stor-Stockholm» och andra storstadsbildningar, dels ock att det genom frivillig sammanslutning mellan de intresserade kommunerna organiserade regionplanarbetet för Stockholmstrakten nu med statsmakternas bistånd fortskridit så långt, att denna viktiga fråga, som närmast föranlett planerna på samorganisation, syntes på god väg att lösas utan lagstiftningsåtgärder. Om i framtiden sådana åtgärder skulle visa sig behövliga för bildande av en organisation för regionplanens genomförande, menade utskottet, att Kungl. Maj:t kunde väntas framlägga förslag därom. Nio reservanter inom utskottet yrkade emellertid, att riksdagen skulle begära utredning i frågan.

B. H.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

TEODOR HOLMBERG: *Människor och kulturbilder från 1800-talet*. Sthlm 1928. Alb. Bonniers förlag. 407 sid.

HUGO HAMILTON: *Hågkomster*. Sthlm 1928. Alb. Bonniers förlag. 366 sid.

Under senare hälften av år 1928 utkommo tvenne arbeten, vilka äga ett ej obetydligt värde som källor till vår senare politiska och konstitutionella historia. Det ena, Teodor Holmbergs *Människor och kulturbilder från 1800-talet*, utgör till mer än hälften en skildring av hans faders, den framstående skånske prosten L. P. Holmbergs deltagande i 1850-talets riksdagar. Framställningen grundar sig på dennes almanacksanteckningar och brev, naturligtvis supplerade med förf:s hågkomster av faderns berättelser från sin politiska bana. Något viktigare bidrag till kännedomen om tidens parlamentariska utveckling är den väl icke, men lämnar onekligen åtskilliga betecknande, mången gång roande bilder ur vad man skulle kunna kalla den senare ständsriksdagens kulturhistoria. Man får sålunda följa prosten Holmberg på hans resa från det sydskånska herdetjället via Köpenhamn och Helsingborg och därifrån landsvägen över Göteborg till Stockholm; man erfar huru en högvördig riksdagsman på den tiden levde i riksdagsorten, på det icke allt för knappt tillmätta arvode, som ständsbröderna hade att betala; man får en inblick i de högtidliga ceremonier, varmed riksdagens öppnande och avslutande celebrerades, och antydningar om de pikanta meningsutbyten, som även i de därvid högtidligt växlade hälsningarna kunde förekomma mellan exempelvis präste- och borgareståndet.

En hel rad notiser av mera konkret värde äro även inmängda i den f. ö. ganska utförliga och av mer eller mindre träffande reflexioner fyllda framställningen. Den dåvarande kronprinsen Carl skymtar sålunda i sin numera ganska väl kända roll som partichef. Åtskilliga interiörer från utskottsvalen och från den märkliga institution, som det förstärkta statsutskottet utgjorde, meddelas ock. Beträffande de berörda politiska huvudfrågorna märkes särskilt konventikelplakatets och husbehövsbrännings avskaffande, Krimkrigets återverkan på den svenska politiken, och slutligen järnvägs-

striderna. Det var kanske särskilt genom sitt livliga deltagande i dessa, som prosten Holmberg blev en bemärkt och inflytelserik riksdagsman. Hur bataljerna om bansträckningarna upprevo lidelserna och t. o. m. framkallade ett återupplivande av frihetstida seder, skildras utförligt nog och i tydliga ordalag. Slutligen är att märka, att arbetet framhäver prästeståndets roll ej blott som riksstånd utan även och icke mindre såsom vårdare av statskyrkans intressen; om man så vill, såsom föregångare till våra dagars *kyrkomöten*.

Den andra av de här åsyftade skrifterna, greven och talmannen Hugo Hamiltons *Hågkomster*, är en högst roande och stilistiskt lysande, men ganska kortfattad skildring av ett sällsynt framgångsrikt och lyckosamt liv, uppfyllt av en mångfald andra intressen och upplevelser än de rent politiska. Tyvärr har emellertid förf. tillmätt hågkomsterna från sin långa och märkliga bana som politiker — ty politiker var han dock i främsta rummet ända från ungdomen — ett oproportionerligt ringa utrymme. Det lilla, som nu medtagits, och som i föreliggande volym egentligen blott utgör kapitlen X, XV—XVII samt XXI, är emellertid mer än nog för att motivera ett omnämnande på denna plats¹. Efter att ha redogjort för begynnelsen av sin bana i riksdagen, såsom notarie och sekreterare i bevillningsutskottet under en tid, då de första skärmytslingarna redan hotfullt förebådade den stora tullstriden, och lämnat en hel rad av interiörer från deltagandet i diverse kommittéer, meddelar han i kapitel XVI: *Några riksdagsminnen* — förutom åtskilliga lustiga glimtar ur 1890-talets riksdagsliv — flera hittills okända sakuppgifter av delvis ganska överraskande slag.

Skildringen hänför sig huvudsakligen till förf:s ledamotskap av Andra kammaren under åren 1891—93 och 1897—1901; om hans verksamhet i Första kammaren (från 1907) lämnas endast några antydningar. Enligt författarens egen uppgift bygger den på fullt samtida, och synbarligen mycket noggranna, dagboksanteckningar². Tydligt är, att förf. med dagböckerna framför sig börjat nedskrivandet av detta kapitel; det är därför i början jämförelsevis fylligt, vilket alltså särskilt kommit historien om 1891 års riksdag till godo. Därefter har han emellertid inskränkt sig till att mera utförligt behandla blott några episoder från 1900 och 1901. Det förefaller också troligt, att det som medtagits verkligen är det viktigaste han haft att säga. Själv försäkrar han i sin vanliga skämtsamma ton, att några märkliga historiska upplysningar icke undanhållits den svenska allmänheten. Man kan emellertid ej annat, än djupt beklaga, att förf. av de grannlaghets- eller andra

¹ Kap. XVII: *Talare och talekonst*, publicerades redan 1924 i Svensk Tidskrift.

² Till sådana hänvisas flerstädes, exempelvis ss. 207, 226 f., 230, 237 ff.; stundom göres t. o. m. direkta utdrag; för tiden efter 1911 säger förf. (sid. 353) sig ha fört dagboksanteckningar, men även att han ämnar träffa förordnande, att de »rätt länge» skola vara otillgängliga för forskare.

hänsyn, som hos våra litterata svenska politici äro så vanliga och så överdrivna — man borde i detta fall verkligen ej genera sig för att taga de engelska statsmännen till mönster — endast lämnar dessa små prov på sitt rika vetande.

Om försvarsfrågans behandling vid riksdagarna 1891 och 1892 lämnas många värdefulla uppgifter. Förf. berättar sålunda om regeringens ganska egendomliga ställningstagande och om Centerns härav föranledda, helt oförmodade opposition. Omständigheterna vid statsminister Åkerhielms avgång, förorsakad av hans vid ett privat sammanträde fällda hotfulla ord: att man, om försvaret nu stärktes, skulle kunna »tala svenska med norrmännen», ha ju länge varit kända. Av hela denna händelse ger förf. emellertid en vida mer nyanserad och dramatisk framställning än man hittills varit van att läsa, och lämnar därmed även ett intressant material till förståelse av det känsloläge inom vida kretsar av riksdagen, vari den tafatta och villrådiga svenska unionspolitiken bottnade.

Vid 1901 års riksdag bidrog Hamilton verksamt att föra regeringens försvarsförslag i hamn. Vad han härom blottar är utomordentligt intressant ej blott som ett exempel på vad man skulle kunna kalla det inre riksdagsarbetets teknik utan framförallt därför, att det bidrager till att klarlägga en högeligen viktig fas i den svenska liberalismens historia. Innebörden är i korthet följande: Sixten von Friesen och Hamilton, som båda önskade försvarsfrågans lösning, hade sökt åstadkomma en underhandskompromiss med ärkefienden i Första kammaren¹. Liberala samlingspartiet skulle votera för försvarspropositionen, om ledarna för Första kammarens majoritetsparti lovade att vid nästföljande riksdag gå in på den moderata rösträttsreform, Liberala samlingspartiet krävde. Underhandlingarna hade varit svåra; de skulle ha gått i stöpet, om ej kronprinsen med klar blick för situationen påverkat förstakammarherrarna. Emellertid kom man till tals; allt syntes vara i sin ordning. Liberala samlingspartiets förtroenderåd var vunnit för saken — då partiets radikala element plötsligt opponerade sig och drevo frågan till votering på partimöte, varvid med 40 röster emot 38 beslöts att rösta *emot* försvarsfrågans lösning. Detta regelrätta partibeslut respekterade von Friesen ögonblickligen och fullständigt, ja till den grad, att han i de följande debatterna själv begagnade de argument, som han tidigare under partiets överläggningar med kraft och skicklighet gendrivit! Hamilton och åtskilliga med honom revolterade emellertid och vunno genom sitt »missionsarbete» så många ledamöter, att till sist verkligen en majoritet för lösningen kunde åvägbringas. I bakgrunden framträder redan Karl Staaß, som enligt Hamilton med stor myndighet ingrep mot avfällingarna. Friesen lyckades genom sin tvära omkastning bärga sin ledareställning ännu några år, men därefter var, som be-

¹ En i huvudsak överensstämmande relation läses i G. Billing: Anteckningar från riksdagar och kyrkomöten, sid. 205 f.

kant, även hans tid kommen. Det moderat liberala parti, som han och Hamilton skapat, var därefter moget för Staaffs kraftfulla chefskap och en ny, radikal politik.

Att Sixten von Friesen bildat Liberala samlingspartiet har hittills ansetts otvivelaktigt. Hamilton vill ingalunda fråntaga honom äran av initiativet, men påstår däremot med största bestämdhet, att det var han själv och ingen annan, som satte tanken i verket. »Jag förde hela den vidlyftiga korrespondensen, satte upp förslag till cirkulär, partiprogram och fördelning av förtroendeposterna, underhandlade och jämkade», säger förf. Därefter höll han sig emellertid själv i skuggan; skämtsamt kunde han svara en spörjande vän, att han blott förbehöll sig platsen som »ledningens onda samvete», men framhåller även som den verkliga anledningen, att han »personligen fortfarande var ganska skygg för partiskaklarna, vilka icke . . . blevo mera lockande genom utsikten att få vara med och hålla i tömmarna».

Det är ett till synes ganska egendomligt men vid närmare kännedom om den svenska partipolitikens utveckling ingalunda oförklarligt och allra minst för förf. förklenligt faktum, att han tolv år senare på samma sätt och med samma energi medverkade vid bildandet av Första kammarens Nationella parti. Von Friesens roll spelades härvid av Hamiltons ungdomsvän Ivar Afzelius. Denne tog initiativet men drog sig sedan tillbaka, och då var det Hamilton, som ensam fick fullborda värvet; i detta fall kanske ännu mera självständigt än år 1900. På de »stundom ganska pikanta detaljerna i denna agitation» vill förf. dock icke inlåta sig; man får blott upplysning om själva sakförhållandet och några antydningar om det motstånd, som mötte.

Självklart är, att denna liksom övriga här omnämnda, högst intressanta uppgifter få mottagas med den reservationen, att de hittills endast föreligga i memoarens form. Många skäl finnas dock för uppfattningen att källvärdet av föreliggande arbete, och det särskilt i här ifrågavarande fall, är synnerligen stort.

Från sin betydelsefulla, delvis ganska stormiga statsrådstid har förf. tyvärr knappast berättat någonting, och om sina många erfarenheter som talman endast i förbigående hämnt några ord i sin briljanta essay om den svenska parlamentariska värtaligheten. Hur mycket detta allt än som sagt är att beklaga, måste läsaren ge sig till tåls, nöjd med vad som bjudits. Men han slutar studiet av Hamiltons *Hågkomster* med det intrycket, att den kanske allra yppersta svenska politiska memoiren — icke blivit skriven.

E. Ths.

WERNER MÜCKENBERGER: *Die britische Reichskonferenz und das Verfassungsproblem*. 154 sid. Leipzig 1927.

MANFRED NATHAN: *Empire government. An outline of the system prevailing in the British Commonwealth of Nations*. 256 sid. London 1928.

Under sin nu fyratioåriga tillvaro ha de brittiska imperiekonferenserna på särskilt två sätt visat sig ytterst betydelsefulla för världsväldets sammanhållning. Dels ha de själva genom förbättrad organisation och klok försiktighet vid uppgifternas behandling blivit ett allt bättre organ för de gemensamma intressena, dels ha de med framgång verkat för att ge sannare, verkligt auktoritativa uttryck åt relationerna mellan moderland och dotternationer och skapa bättre överensstämmelse mellan form och verklighet på detta område.

Vilket är det starkare bandet, själva konferensen eller de många fina trådar av »common feeling», liknande sociala förhållanden och gemensamma vördnadsvärda institutioner, vilka stå kvar som erinran om världsväldets ursprung? Hur olika den frågan gestaltar sig för britten och utlänningen, framgår på ett slående sätt av två arbeten, ett engelskt och ett tyskt, som bägge utkommit med anledning av 1926 års märkliga konferens och dess epokbildande rapport om dominions' ställning, »the Balfour Report».

Det är redan karakteristiskt, att Nathan när han skall skildra »Empire Government» definierar detta i sitt företal såsom den styrelseform, som gör sig allmänt gällande ('prevails') i rikets olika delar. Vad som för Mückenberger är »das Verfassungsproblem», nämligen hur det är möjligt att de självständiga delarna kunna *samarbeta*, blir egentligen inte föremål för särskild utredning i det engelska arbetet; dess närmaste motsvarighet är skildringen av det faktiska tillståndet i kapitlet om »Dominion Status», och detta kapitel har ingalunda fått någon centralplats utan står fullt sidoordnat med en framställning av Indiens, kronkoloniernas och övriga områdens »status»; arbetet inledes med en historisk-geografisk konturteckning av väldet och avslutas med en bred framställning av statsmakterna, vilken frånsett »The Crown» och »Executive Government» också har mycket litet att säga om själva samarbetet, sådant som Mückenberger och hos oss Gränström fattat det.

Liksom fallet var i dennes verk över »Brittiska rikets reorganisationsproblem», har hos Mückenberger skildringen av konferensernas förlopp kommit att intaga en dominerande plats. För att kunna ge 1926 års konferens så hög relief som möjligt, inskjuter emellertid författaren dessförinnan en framställning av vad som utträttats på det rent imperiala området före detta år. Avslutningsvis sammanfattas de drag som utmärka »konferensen som institution». I själva verket summeras hela arbetet i detta sista kapitel, och det är nästan förbluffande att se hur de synpunkter, som här

läggas fram, avvika från dem, som Gränström — tidigare — lade på samma material; medan denne i konferenserna såg etapper på vägen mot politisk, ekonomisk och militär sammanslutning, se vi här framväxandet av deras organisation och räckvidd samt slutligen deras vidgade betydelse. Förklaringen till denna skiljaktighet i de båda författarnas synpunkt, som ofta ger upphov till betydande divergenser mellan deras omdöme om samma händelse, torde ligga i det gamla federationsprogrammets definitiva nederlag tiden närmast efter världskriget; icke heller Nathan ägnar det någon uppmärksamhet.

Det är ju svårt att bedöma, i vad mån de olika synpunkterna influerat på den rent historiska skildringen; om man emellertid förutsätter, att Gränström icke överdrivit den roll som dessa vittblickande program spelade under de första konferenserna t. o. m. 1907 års, som han på bokens sista sida betecknar som »utgångspunkten för en regress eller stagnation i den imperialistiska rörelsen», då förefaller det också som om en jämförelse mellan Gränströms arbete och dessa nya gåve vid handen, att den liberala ministären Asquith kommit att utgöra en gräns i konferensernas historia. Å ena sidan fälldes den Chamberlainska preferenspolitiken (1907), förslaget om att genom titeln »Council» ge konferensen en karaktär av något mera än ett möte mellan regeringar (1907) och, mest typiskt, projektet till ett imperieparlament (1911). Å andra sidan stärktes konferensen såsom sådan genom att få ett slags konstitution (1907) och genom att tagas till forum för ett begynnande intimt samarbete inom utrikespolitiken (1911). Den linje, som utan konstitutionella nydaningar ville öka imperiets effektivitet, skulle alltså här ha hemburit en seger över strävandena mot federation via Zollbund, den specifikt brittiska linjen över den kontinentala.

Segern måste dock upprepas. Sammansmältningsplanerna hade haft en högkonjunktur tack vare boerkriget och kanske även bildandet av de australiska och sydafrikanska förbunden (1900 och 1909) men kunde dock icke övervinna motståndet. En liknande konjunktur skapades av världskriget, och 1917 års »Imperial War Conference» fattade ett beslut om inkallande av en särskild författningskonferens efter krigets slut, men redan 1921 sköts detta beslut åt sidan igen. Utbyggandet av själva konferensen både med hänsyn till organisation och uppgifter har emellertid oavbrutet fortgått, vare sig federationstanken haft hausse eller baisse, och denna utveckling kan därför skönjas som en röd tråd genom de fyratio åren. Orsaken till att Mückenbergers skildring, trots vimlet av sakuppgifter, kan synas så avvägd klar, ligger också däri att han låter detta faktum överallt skina fram, medan federationsfrågorna liksom alla andra få ligga på ett lägre plan.

De första konferenserna hölls i anslutning till drottning Victorias bägge jubiléer, 1887 och 1897, och Kung Edwards kröning 1902. De förlorade naturligtvis i självständig karaktär genom att på detta sätt sammankopplas med officiella manifestationer av annan art.

Likväl uttalades redan 1897 i en resolution, att det vore önskvärt att liknande konferenser även i framtiden sammankallades, och från 1902 påvisar M. (sid. 13) en förklaring från ordföranden, där konferensen otvetydigt uppfattas som en institution.

1907 fattades en serie resolutioner, som kommit att ligga till bas för den följande utvecklingen. Konferensen hålles mellan den engelska regeringen och de självstyrande dominions' regeringar. Självskrivna representanter äro premiärministrarna och kolonialministern; fackministrar få även deltaga, men varje delegation äger endast en röst, och utan särskilt tillstånd få icke mer än två representanter yttra sig i var debatt. Ordförande är engelske premiärministern, vid förfall kolonialministern, därefter äldste premiern. Sedan 1917 har Indien tillträde, representerat av statssekreteraren för Indien och två hinduer. 1925 utbröts ett »Dominion Office» ur det gamla »Colonial Office», och statssekreteraren för det förra anses då ha intagit den gamla platsen som vikarie för ordföranden, medan nuvarande statssekreteraren för »Colonial Office» fortfarande är medlem som representant för de mindre kolonierna.

En intervall av fyra år fastställdes 1907. I överensstämmelse härmed ansåg sig Englands regering skyldig att uttryckligt återkalla 1915 års konferens. Nathan uppger (sid. 62), att man år 1923 beslöt att minska mellantiden till tre år — egendomligt nog vet Mückenberger intet härom. I varje fall torde dessa uppehåll numera betraktas mera som maxima än som normala (M. sid. 125).

Det är betydelsefullt att enighet icke kräves för resolutionerna, ehuru sådan är regel. Enda stadgandet om deras föremål är »matters of common interest». Det är av särskild vikt, att konferensen småningom utbildats till ett organ för utrikespolitiskt samarbete, av särskild vikt därför att bristen på ett sådant alltid varit en öm punkt för Dominions' självkänsla. Sålunda fick redan 1911 års konferens en inblick i Englands hemliga diplomati; i världskrigets »war cabinet» fingo alla premiärministrarna tillträde, och detta tog naturligtvis ståndpunkt till alla löpande frågor; i samma anda diskuterades 1921 såväl de gångna årens politik som dagsläget; 1923 fattade man formliga beslut: man antog en amerikansk inbjudan till en skadeståndskonferens, »gjorde de allierade regeringarna föreställningar» beträffande Rhenlandspolitiken och yttrade sin belåtenhet med avrustningskonferensen i Washington. Samma tendenser visade sig även 1926; utom beslut angående allmänna riktlinjer avgjordes även en enskild fråga: om en internationell skiljedomstol.

En lika markerad utveckling har kommit konferensens förhandlingsformer till del. Medan dessa tidigare vore kongressartat stela och högtidliga, ha de genom världskrigets och krigskabinettets erfarenheter kommit att omvandlas, så att själva plena endast behållit de formella uppgifterna och det egentliga arbetet överlåtits åt förtroliga förhandlingar i en rad utskott. Av dessa behandlar

huvudutskottet, sammansatt av delegationernas ledare, de politiskt kvalificerade frågorna.

Från 1923 har konferensen, medan den är samlad, ett särskilt sekretariat, vari alla deltagare äro representerade. Förberedelserna för konferenserna verkställas av en »secretarial staff», tillsatt 1907 och 1925 överflyttad till Dominion Office; denna »stab» har också till uppgift att hålla de fattade besluten vid liv.

Att konferensen så länge ägt bestånd, att man återvänt till den, sedan världskrigets speciella förhållanden icke längre krävde speciell organisation, och framförallt att den varit mäktig av den rika utveckling, ur vilken ovan några drag blivit framhävda, allt detta är i och för sig lika många bevis på dess betydelse. Låt vara att dess resolutioner sakna formellt bindande kraft, att de mer än en gång åsidosatts av de regeringar, som haft att genomföra dem, de hämta dock stor auktoritet ifrån de ledande politiker, vilkas mening de ge uttryck åt. Dess roll i det brittiska imperiets liv sammanfattas av Mückenberger i två punkter (sid. 138): dels anger den riktlinjerna för den gemensamma utrikespolitiken, dels lägger den grund till ett frivilligt samarbete på varje behövt område av statslivet.

Det är denna framställning av konferensens utveckling till ett allt bättre instrument, som är huvudföremålet för Mückenbergers undersökning. Hans skildring av förändringarna i världskrigets inre relationer fram till 1926 är mera en sammanställning av fakta än en bearbetning, liksom hans redogörelse för Balfour-rapporten mera är en parafraas än en kommentar. Däremot är motsvarande avsnitt hos Nathan, kapitlet om »Dominion Status», desto mer levande och plastiskt, om också icke så rikt på data och sakuppgifter.

Lagstiftning och utrikespolitik voro de två områden, där de självstyrande dotterstaterna starkast kände inskränkningarna i sin ställning som fria stater. Vad lagstiftningen beträffar, voro dominions' parlament underkastade dels den makt att utöva rikslagstiftning, som tillkom »The Imperial Parliament» i Westminster ensamt enligt reglerna i »Colonial Laws Validity Act» (1865), dels den makt som Kronan genom generalguvernören utövade över lagstiftningen. Denna makt var något annat än konungens ställning som gemensamt överhuvud, ty de instruktioner, som guvernören hade att följa, kommo ifrån kolonialministern i det engelska kabinettet. Överhuvudtaget intog guvernören en långt mer aktiv ställning i statslivet än Englands konung, trots de parlamentariska principerna. All officiell förbindelse med moderlandet skulle gå genom honom.

Inom utrikespolitiken voro dominions, då de saknade egen diplomatisk apparat och inga former ännu voro funna för deras medverkan vid förhandlingar, förda av den engelska regeringen, ställda utanför varje direkt inflytande, men likafullt bundna vid alla slutna fördrag.

Under perioden har det engelska parlamentets överlagstiftningsmakt i all stillhet kommit ur bruk; 1926 förklarade man, att en

rikslagstiftning kunde komma till endast genom överenskommelse mellan Englands regering och dominions'. Strävandena att finna bättre former för samarbete på alla statslivets områden än de gamla genom guvernören ha däremot gått fram i tydliga etapper. Den tidigt införda praxis att de skilda regeringarna höllo ständiga representanter i London visade sig föga lycklig, varemot vissa ombildningar inom det engelska kabinettet med framgång gått dominions' önskemål till mötes. Sålunda inrättades redan 1907 en särskild avdelning i Colonial Office för förbindelserna med dessa, och denna avdelning förvandlades, som ovan nämnts, 1925 till ett särskilt departement. Krigskabinettet fattade 1918 ett beslut om direkt kommunikation mellan dominions' premiärministrar och Englands utan guvernören som mellanhand, och den betydelsefulla princip som här bröt igenom vann fullständigt seger 1926, då man förklarade guvernörens ställning fullt identisk med en parlamentarisk monarks; på samma gång upphörde guvernören att vara den engelska regeringens förtroendeman, och Nathan anser att hans rätta titel hädanefter vore vice-roy.

En ännu jämnare utveckling kan skönjas på det utrikespolitiska området. Vid den konferens, som hölls 1894 i Ottawa (dess karaktär av egentlig imperiekonferens kan bestridas), fattades en resolution, enligt vilken dominions skulle sända en representant till förhandlingar om speciella fördrag för deras räkning. Detta gällde särskilt handelsfördrag. Redan 1902 och ytterligare 1911 fastslogs dominions' rätt att bli hörda även vid politiska förhandlingar. Med ledning av världskrigets erfarenheter och med hänsyn till dominions' nya ställning fattades 1923 en rad resolutioner om de lämpligaste formerna för samverkan, resolutioner, som bekräftats och kompletterats 1926. De två huvudprinciperna äro: varje riksdels fria rätt att sluta fördrag och dess plikt att därvid taga hänsyn till det gemensamma intresset. Ur denna synpunkt skola de andra riksdelarna underrättas om varje förhandling och beredas tillfälle att däri deltaga, med eller utan särskild representation. Ratifikationerna ske självständigt; anser sig en riksdel för tillfället sakna intresse för frågan, skall den beredas möjlighet att senare biträda. Varje »brittisk enhet» (den nya termen i Balfour-rapporten 1926) har rätt att upprätta egen diplomatisk representation; tills så skett handhas dess intressen av den engelska.

På dessa bägge väsentliga områden ha alltså dominions erhållit fullt självständig ställning; detsamma gäller om försvar, skeppsfart, medborgarrätt m. m. Hur skall man då uttrycka den alldeles speciella formen för deras samhörighet? Balfour-rapporten talar om fritt associerade medlemmar av »the British Commonwealth of Nations». Hela uttrycket säger bra litet; hänsyftningen på N.F:s namn är uppenbar. Det förefaller mig som om Nathan, i förbigående, funnit en lycklig formel: »de äro jämlikar, men de ha, och måste ha, olika uppgifter» (sid. 79). I detta konstaterande av att det verkligen finns olika uppgifter ligger den känsla, som slår

ut från varje sida av Nathans arbete, känslan av att det finns ett specifikt brittiskt samfundsliv, som verkar så starkt, att dessa 8 nationer av sig självt gå fram på samma väg, skild från den övriga världens. De olika »uppgifterna» äro också av föga skiljande natur: Englands ansvar för de egentliga kolonierna, de olika dominions' för sina mandater.

En särställning intas av Indien. Det har undertecknat fredsfördraget och är medlem av N.F. och av imperiekonferensen, men det representeras icke av en premiärminister, ty det synes ännu ha lång väg till samma grad av självstyrelse som de egentliga dominions äga. Dess plats i konferensen som brittisk enhet är ännu ett bevis på hur den brittiska statsfamiljen skiljer sig från alla andra statsbildningar. Man får icke glömma, att även alla »minor colonies» äro representerade på konferenserna — fast genom kolonialministern. Det är fullt logiskt, när Nathan skildrar Indiens styrelse i ett kapitel mellan dominions och de olika kolonierna. Att Indien kommit med på konferenserna beror på de stora tjänster, som det gjorde under världskriget, och även andra riksdelar kunna tänkas så småningom göra sig förtjänta av samma utmärkelse. Det hör till förtjänsterna i Nathans arbete, att det hela tiden understryker denna differentiering, som icke utesluter att alla delar betraktas som lika mycket tillhörande riket.

Det hör till det brittiska imperiets natur, att alla linjer i dess faktiska organisation synas flytande och osäkra. Ett verk som Nathans kan därför icke heller kvarlämna någon läroboksmässigt klar bild av det hela — dess mest övertygande parti blir kapitlet om dominions, just därför att här föreligger ett fastare material i 1926 års rapport. Likväl blir detta arbete ytterst värdefullt tillsammans med ett sådant som Mückenbergers: medan det ena endast ger huvudlinjerna, visar det andra på mångfalden av skiftningar där omkring.

L. H-nn.

C. A. REUTERSKIÖLD: *Folkrätt särskilt såsom svensk publik internationell rätt*. Föreläsningar, I—II.

Man har all anledning att lyckönska författaren till att i mycket sammanträngd form — själva texten omfattar föga mer än 270 sidor — ha på ett ingående och intressant sätt behandlat sitt omfattande ämne, något som är en stor förtjänst, då ju arbetet i främsta rummet är avsett att tillgodose universitetsstudier i folkrätt. Att detta varit författaren möjligt beror delvis på att han ägnat de allmänna läroorna samt den historiska översikten blott en knapphändig behandling samt att han, i motsats till vad mången auktor plägar göra, i stort sett lämnat obeaktade de delar av den mellanfolkliga rätten, som icke höra till den egentliga »folkrätten».

Vidare kan man fastslå, att ett till innehållet så betydelsefullt avsnitt som »den folkrättsliga doms- och skiljedomsrätten» tilldelats knappa sju sidor. Men även om författaren säkerligen själv ofta gärna hade önskat närmare utveckla sina åsikter, länder det honom till beröm, att han inom ett så knappt tillmätt omfång kunnat meddela ett så digert kunskapsmaterial.

De flesta läsare skola säkerligen frapperas av uttrycket »folkrätt såsom svensk publik internationell rätt». Författaren avvisar ju för egen del den uppfattning, enligt vilken folkrätten vore endast »yttre statsrätt», och detta med rätta, ehuru väl även andra vägande skäl än de av författaren anförda hade kunnat åberopas till stöd för folkrättens självständighet i förhållande till statsrätten. Den något överraskande rubriken torde väl finna sin förklaring närmast däri, att den internationella rätten enligt honom icke »har sin kraft från något annat subjekt än staterna själva». Huruvida detta uttalande i allo sammangår med vad författaren själv, i åtminstone huvudsaklig överensstämmelse med den allmänt rådande uppfattningen, yttrar om hävden eller »rättssedvänjan», »vilken fått makternas eller vissa makters tysta erkännande i handlingar, som förutsätta densamma och dess rättskaraktär», är en fråga för sig. Man fäster sig vid att författaren i detta sammanhang alls icke berör »naturrättens» förhållande till folkrätten och icke heller omnämner de »allmänna rättsprinciperna», som ju dock i den moderna mellanfolkliga rättsskipningen spelar en icke ringa roll (jfr art. 38 i stadgan för den fasta mellanfolkliga domstolen). Överhuvudtaget hade man väl gärna sett, att författaren ägnat folkrättens källor en något utförligare behandling.

Arbetet sönderfaller i tvenne huvuddelar, »den ordinära folkrätten» och »den extraordinära folkrätten», med vilken senare författaren avser krigs- och neutralitetsrätten, men däremot icke läran om represalier, fredsblockad och sanktionsmedlen. Man kan fråga sig, huruvida det icke i systematiskt avseende varit riktigare att först i en allmän del behandla de allmänna lärorna, som ju måste taga hänsyn även till *jus belli*, förrän man på antytt sätt uppdelar den systematiska framställningen. F. ö. kan det ju även framhållas, att krigets inverkan på det mellanstatliga livet ännu i dag är jämväl i fredstid så stark, att »krigets och neutralitetens lagar» knappast kunna restlöst hänföras till den »extraordinära» huvudavdelningen.

Med intresse tar man del av författarens i många avseenden självständigt koncipierade framställning av de internationella rättssubjekten; i författarens konstruktion av suveränitetsbegreppet och statsförbindelserna finnes visserligen en hel del, som anmälaren för sin del icke kan omfatta.

Statens förhållande till sitt område uppfattas, såsom känt, i våra dagar av mången helt enkelt såsom ett utflöde av statens höghetsrätt över de fysiska individer, som befinna sig inom dess maktsfär sådan denna är avgränsad i förhållande till främmande staters

områden; man vinnlägger sig härvid på det sorgfälligaste om att utesluta allt som kunde ha minsta anstrykning av sakrättslig konstruktion. Emellertid skall statens territoriella höghet knappast kunna förklaras endast såsom en reflex av dess makt att bjuda och befalla sina *subditi*; med en sådan konstruktion skall man i många fall komma till korta¹. Professor Reuterskiöld har även i detta arbete velat upprätthålla teorin om ett *dominium publicum* avseende »herraväldet över områdets naturtillgångar och makten att tillgodogöra sig dessa», varemot statens *imperium* skulle innebära dess herravälde över enskilda. Man kan väl säga, att här ytterst föreligger ett terminologiskt spörsmål; men det kan väl med skäl ifrågasättas, om det verkligen är riktigt att för undvikande av vissa ensidiga och ohållbara moderna konstruktioner av statsområdets rättsliga natur vidhålla, resp. återuppliva den gamla läran om *dominium privatum* i motsats till *dominium publicum*.

Av författarens grundåskådning följer, att han omfattar läran om statsservituter; hans framställning av detta ämne erbjuder ett betydande intresse.

Då författaren behandlar 1908 års *status quo* deklARATIONER, förefaller det, att döma av de använda uttrycken, i någon mån oklart, huruvida han velat behandla dem såsom ännu gällande rätt. Att döma därav, att författaren i »Sveriges Grundlagar» (s. 369—371) intagit ifrågavarande fördragstexter, vill det synas, som om han ansåge deras innehåll såsom fortfarande gällande, detta väl då på grund av att deklARATIONERNA icke blivit uppsagda, en omständighet, som emellertid icke under nuvarande förhållanden utgör ett tillräckligt skäl för sagda slutsats.

Med erkännande må här antecknas, att författaren noggrant beaktat de förändringar nationernas förbunds rättsordning, så långt dess verkningar utsträcka sig, medfört i fråga om krig och neutralitet. Liksom man överhuvudtaget gärna sett, att författaren mera ingående behandlat *förbundets kompetens*, så hade det särskilt här varit skäl att utförligare ingå på den omtvistade frågan om sanktionens verkningar gentemot utanför förbundet stående stater, vare sig en sådan stat direkt blir föremål för dessa eller måste vidkännas de olägenheter en tillämpning av sanktionsblockaden enligt art. 16 i »pakten» bör medföra för alla stater.

Den praxis, som under världskriget tillämpades och de maktbefogenheter, som av de krigförande staterna i olika avseenden togos i anspråk, ha blott i ringa mån av författaren beaktats. Lika så synes man kunna mot arbetet rikta den allmänna anmärkningen, att folkrättsliga rättsfall och särskilt den fasta domstolens jurisdiktion bort varit förtjänta av att även i en akademisk lärobok i betydligt högre grad uppmärksammas. Att detta icke skett måste väl främst tillskrivas den omständigheten, att författaren av prak-

¹ Härom närmare Erich i Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland, 1928, s. 354 ff.

tiska skäl ansett sig böra inskränka arbetets omfattning. Däremot är det synnerligen värdefullt att de säregenheter, som betingas av svensk rätt och praxis, städse vunnit utförligt beaktande; detta skall väl obetingat medges även av den, som står tveksam inför uttrycket »svensk publik internationell rätt».

Man har väl all anledning att hoppas, att den kunskapsrike och utomordentligt flitige forskaren måtte få tillfälle att närmare utveckla sina åsikter beträffande åtskilliga av de frågor han i detta arbete på ett intresseväckande sätt behandlat. Att detta då, vad språket beträffar, åtminstone delvis kommer att ske inför ett mera omfattande internationellt publikum, kan väl få anses förebådat därmed, att arbetet tillägnats Institut de droit international och försetts med ett franskt företal innefattande en kort redogörelse för dess innehåll.

R. Erich.

J. O. SÖDERHJELM: *Démilitarisation et neutralisation des îles d'Åland en 1856 et 1921*. Akademisk avhandling. Helsingfors 1928. XVII + 380 sid.

Ålandsöarnas militära betydelse är för vårt land utomordentlig. Ålands förlust innebar, skall Napoleon hava yttrat, att Sverige »a perdu sa force de résistance, Stockholm étant situé aux avant-postes du pays». Betydelsen härav för rikets försvar är med nutida stridsmedel ytterligare förstärkt. Den, som behärskar öarna, kan stänga Bottniska viken och effektivt hota hela mellersta Sverige. Men öarna utgöra därjämte en förträfflig stödjepunkt för operationer i Finska viken och Östersjön, vadan öarnas öden berör en var makt, som har intressen att bevaka i dessa vatten.

En avhandling, som avser den folkrättsliga regleringen av Ålandsöarnas ställning, måste i följd av frågans betydelse i vårt land emottagas med ett särskilt intresse. Det är alltså med stora förväntningar man går till läsningen av dr Söderhjelm's arbete, och man blir icke besviken. Arbetet är omsorgsfullt, omdömena klara, framställningssättet intresseväckande.

Författaren inleder sitt arbete med en systematisk del, omfattande kapitlen om neutralisation och demilitarisation, om det internationella servitutet, om rättsskapande kollektivfördrag, samt om praktiska exempel på demilitarisation och neutralisation. Efter några ord om Ålandsöarnas militära betydelse följer så en huvudsakligen historisk överblick av Ålandsfrågans utveckling från Fredrikshamnfreden till 1921 års Ålandskonvention, i vilken överblick insprängts juridiska redogörelser för 1856 års traktat och för öarnas rättsliga ställning efter Finlands oavhängighetsförklaring. Därpå giver författaren en vidlyftig kommentatorisk framställ-

ning av 1921 års konvention och avslutar sitt arbete med en kort politisk kritik av konventionens bestämmelser.

Kapitlet om neutralisation och demilitarisation innehåller terminologiska distinktioner. »Neutralisation» bestämmer författaren såsom ett genom en traktat åstadkommet förbud mot krigshandlingar å ett område, m. a. o. en folkrättslig fridlysning. Vanlig neutralitet och permanent neutralitet, vilka ju medföra enahanda förbud, innefattar han dock icke under begreppet neutralisation. Av vad anledning det senare utslutits är något oklart — det visar sig ock vid exemplifieringen i kap. IV, att det är svårt att hålla neutralisationen och den permanenta neutraliteten i sär. Ett för oss närliggande exempel på neutralisation utgör Karlstadskonventionens stadgande om den neutrala zonen, vilken av kontraktanterna ej får begagnas till krigsoperationer eller till stödje- eller utgångspunkt för sådana, liksom ej heller inom zonen må stationeras eller samlas någon väpnad militär styrka. Neutralisationen förenas ofta med »demilitarisation», varmed förstås en mer eller mindre omfattande begränsning av suveränitetsstatens makt att nyttja det ifrågavarande området för permanenta militära ändamål; däremot äro militära operationer i krigstid ej förbjudna inom området, enär detta ej genom demilitarisationen i och för sig tillika är neutraliserat. Demilitarisationen, vilken också beror av en traktat, riktar sig mot suveränitetsstaten, neutralisationen skall däremot iakttagas av alla. I Karlstadsöverenskommelsen finnes en sådan till neutralisation anslutande demilitarisation. Där förbjödes nämligen bibehållandet eller anläggandet av befästningar, krigshamnar samt för här eller flotta bestämda förråd.

Sedan författaren sålunda givit en begreppsbestämning, övergår han till den gamla tvistefrågan om existensen av ett internationellt servitut, eller, m. a. o., om det säregna innehållet i neutralisations- och demilitarisationsinstituten tillika äger en formell motsvarighet, vilket skulle medföra, att institutet uppkomme och fortlevde enligt andra regler än dem, som gälla för mellanfolkliga överenskommelser. Ett internationellt servitut är en permanent begränsning av en stats territorialmakt höghet över en del av sitt område till förmån för annan stat. Servitutet skulle alltså beteckna en folkrättslig sakrätt, d. v. s. häfta vid området oberoende av förändringar i suveräniteten. Det var en sådan ståndpunkt, som under Ålandskonfliktens dagar från Sveriges sida förfäktades, men underkändes av juristkommissionen. Författaren levererar en ingående kritik av teorien om ett dylikt rättsinstitut. Han påvisar, hurusom institutet är en fantasiskapelse, som icke har realiserats och icke heller kan göra det, enär den strider mot de praktiskt hävdade åskådningarna om statens förhållande till sitt territorium. Även om man vill i allo ansluta sig till det resultat, vartill författaren kommit, känner man sig dock på enstaka punkter tveksam om hans argumentering.

Vad man med servitutsbegreppet velat vinna är att få en plausibel förklaring till önskemålet, att neutralisations- och demilita-

risationsbestämmelser skola gälla oberoende av områdets övergång från en makt till annan. Ett av åtskilliga eller betydande makter hävdad gemensamt intresse av sådana bestämmelsers fortvaro, oberoende av vilken stat, som innehar det betydelsefulla området, visar sig också erfarenhetsmässigt vara av sådan styrka, att bestämmelserna upprätthållas trots suveränitetsväxlingar. Att åsätta regleringen beteckningen servitut är visserligen olyckligt, enär dylika lån från den inomstatliga rätten alltför lätt locka till en analogitillämpning av denna rätts bestämmelser. Det gemensamma intresset visar sig i verkligheten icke däri, att »servitutet» utan vidare fortlever, oberoende av suveränitetsväxlingen, men däri, att det frambringa en omreglering av bestämmelserna med hänsyn till det nya läget. Denna »servitutets» fortvaro visar ock författarens redogörelse, ehuru han icke förklarar fenomenet. Vid Chablais' och Faucignys övergång 1860 från Sardinien till Frankrike förband sig sålunda Frankrike att respektera det av Wienkongressen å ifrågavarande områden lagda »servitutet». Även om man med författaren anser, att grunden till Frankrikes bundenhet var 1860 års traktat, synes det å andra sidan uppenbart, att det var ett ännu levande intresse, som verkade därhän att — låt vara på grund av en ny traktat — neutralisationen fortsatte efter suveränitetsväxlingen. På grund härav har man — såsom juristkommissionen 1920 i fråga om 1856 års Ålandstraktat — tillgripit förklaringen, att detta europeiska intresse skapar en objektiv folkrätt, ett statut. Man kan naturligtvis såsom författaren förneka, att det här föreligger objektiv rätt, om man ställer vanliga, från den inomstatliga rätten hämtade krav på sådan rätt. Men man kan knappast bestrida det sakförhållandet, att det gemensamma europeiska intresset var av sådan styrka, att det framtvungade en ny, med den dittillsvarande överensstämmande reglering av förhållandet. Om man nu erkänner, att genom sedvana bildas vissa regler, vilka ju upprätthållas just av det gemensamma intresset, synes steget föga långt till ett erkännande därav, att en traktat kan av samma intresse utvecklas till ett statut. I det ena som i det andra fallet försvinner givetvis den objektivrättsliga karaktären i samma ögonblick som det gemensamma intresset icke längre lever. Ett avvissande av statutets förhandenvaro med att kontraktanternas bundenhet ej är rättslig, synes i sina konsekvenser innebära ett förnekande av en objektiv folkrätts förhandenvaro, ett förnekande som emellertid då bör utsträckas till sedvanerätten. Naturligtvis kan man i följd av bristen på en överstatlig auktoritet bestrida folkrättens existens, och mången har gjort det. Metoden är dock alltför enkel, och den är ej heller författarens. Faktiskt existerar en mellanfolklig reglering. Vad som bär upp denna reglering och vad som sålunda är folkrättens reella grund är makternas gemensamma intresse. Brister detta intresse, då är bestämmelsen innehållslös som en död lagparagraf. Men om å andra sidan ett europeiskt intresse är för handen, varför skulle det icke kunna å en

traktat giva en verkningkraft utöver kontraktanternas krets eller skapa ett statut?

1856 års Ålandskonvention är en vid fredstraktaten fogad specialöverenskommelse mellan Frankrike, England och Ryssland, i vilken sistnämnda stat »pour répondre au désir que lui a été exprimé par Leurs Majestés l'Empereur des Français et la Reine du Royaume-Uni de la Grande-Bretagne et d'Irlande, déclare que les îles d'Åland ne seront pas fortifiées et qu'il n'y sera maintenu ni créé aucun établissement militaire ou naval». Detta är tydligen en ren demilitarisering, icke någon neutralisation. Författaren påvisar det till synes självklara men bestridda förhållandet, att denna bestämmelse i traktaten har karaktär av avtal. Vidare diskuteras frågan om betydelsen därav, att annexet allenast är undertecknat av de tre stormakterna, men förklaras skola hava samma kraft och giltighet som om det varit infört i själva fredstraktaten. Författaren framhåller vidare, att Rysslands ifrågavarande utfästelse till Västmakterna framsprang ur ett gemensamt intresse hos dessa makter och Sverige. Utfästelsen motsvarade ingalunda den svenska ledningens desiderata men den betecknade dock ett visst resultat av den svenska politiken. Det säregna med denna överenskommelse är, att den faktiskt ehuru icke uteslutande tillgodosåg ett svenskt intresse, fastän Sverige icke är signatärmakt och alltså icke kan härleda några formellt grundade anspråk ur traktaten. Ja, Sverige är icke ens nämnt i traktaten och man kan följaktligen ej heller framgångsrikt göra gällande, att densamma har karaktär av ett avtal in favorem tertii. Det synes även här framgå, att juristkommissionens uppfattning om Ålandstraktaten såsom ett ur ett gemensamt intresse uppkommet statut blir den mest träffande. Huruvida Sveriges speciella intresse vid ett visst tillfälle skall kunna genomföras eller icke, beror av om detta intresse vid tillfället i fråga sammanfaller med det, som då erkännes såsom gemensamt europeiskt. I så måtto vill jag instämma med författarens påstående, att Sveriges rätt är politisk, icke juridisk, men är det i så fall verkligen någon mening i att tala om en »rätt»?

Betraktas Ålandskonventionen såsom ett statut, synes det icke vålla några större svårigheter att klassificera tilldragelserna 1914—1920. Under ett krig, vari samtliga makter av någon betydelse voro invecklade, är det självfallet, att ett europeiskt intresse här saknades. Traktaten återföll därmed till att vara en angelägenhet mellan Ryssland och Västmakterna, men de senares intresse var nu så långt ifrån inriktat på traktatens upprätthållande, att det tvärtom betjänades genom dess åsidosättande. Så skedde följaktligen också. Sverige, vars intresse av saken ju omöjligen kunde bestridas, och vars irritation särskilt Ryssland då ville undvika, lugnades med försäkringar om befästningarnas tillfälliga karaktär.

Så kom sedan den ryska revolutionen och Finlands frigörelse. Det svenska intresset vägde nog tungt för att åstadkomma Ålands-

frågans avhandlande vid Brest-Litovsk-förhandlingarna men icke tillräckligt för att framtvunga ett beslut: saken hänvisades såväl där som i fredstraktaten Finland-Tyskland till framtida specialöverenskommelser. Emellertid lyckades Sverige med Finland och Tyskland i december 1918 ingå en överenskommelse om demolering av Ålandsbefästningarna.

I belysning av dessa förhållanden synes man böra bedöma författarens framställning av Ålands rättsliga ställning efter Finlands oavhängighetsförklaring. Författaren framhåller, att Ålandstraktaten måste anses gälla vid Finlands frigörelse — i så måtto överensstämmer han med juristkommissionen. Men författaren menar i motsats till denna, att med Finlands frigörelse var traktatens giltighet förbi: då Ryssland förlorade herraväldet över öarna, var Ryssland fritt, och Finland övertog icke ansvaret för Rysslands forna åtaganden. Ståndpunkten är onekligen klar och rätlinjig och överensstämmer helt med författarens uppfattning om Ålandstraktaten såsom ett rent folkrättsligt avtal. Emellertid synes det som om även på denna punkt utvecklingen givit Ålandstraktaten en generellare karaktär. Och åtskilliga omständigheter, vilka var för sig måhända varit av mindre vikt, visa tillsammans, att Finland respekterat Ålandstraktatens innehåll; fredstraktaten Finland-Tyskland, demoleringstraktaten, Finlands beredvillighet att tillmötesgå Sveriges önskemål, bakom allt detta synes med- eller omedvetet ligga föreställningen, att Ålandsregleringen dock hade en starkare kraft än 1856 års traktat i sig förmådde skänka den, och denna kraft berodde väl just av det aktualiserade europeiska intresset. Detta intresse kunde efter världskrigets slut åter göra sig gällande, och därefter var Finland faktiskt nödsakat att rätta sig; så skedde ock formellt genom 1921 års konvention. Att däremot som juristkommissionen med ett rent formellt resonemang påstå, att Ryssland (= Sovjetunionen) fortfarande vara bundet av 1856 års traktat och varken kunde själv frigöra sig eller genom erkännandet av Finlands självständighet befria detta land från dess bestämmelser, synes vara väl konstruktivt.

Svårigheterna på denna punkt kunde faktiskt icke lösas genom Ålandskonventionen av år 1921, vid vilken tidpunkt Ryssland ju icke var fördragsfähiigt. Man kringgick därför frågan om 1856 års traktat genom att i preambulen ange ändamålet vara att »compléter, sans y porter atteinte, l'effet de l'engagement pris par la Russie dans la Convention du 30 mars 1856»: den nya konventionen skall alltså gälla helt och hållet oberoende och utöver den gamla. Strängt taget innebär emellertid formuleringen, såsom författaren påpekar, att giltigheten av traktaten förutsättes. En något annan avfattning har stadgandet i art. 1, enligt vilken Finland godkänner »en tant que de besoin, en ce qui la concerne, la déclaration faite par la Russie»; här lämnas det alltså därhän, om traktaten gäller eller ej.

Ålandstraktaten av år 1856 innehåller en demilitarisering men icke någon neutralisation. Traktaten, vilken åsyftar att förhindra, att Åland i fredstid utbygges till en maritim bas, innebär alltså icke något hinder däremot, att i krigstid militära operationer äga rum å Åland. Befästningsförbudet gäller vidare allenast öarna, ej vattnet, men är å andra sidan absolut, d. v. s. avser både tillfälliga och permanenta anläggningar. Garantibestämmelser saknas.

Ålandskonventionen av år 1921 betecknar en avsevärd utveckling genom bestämmelsernas utbyggande, fullständigande och kompletterande i olika riktningar. Konventionens syfte anges i preamblen vara att garantera, att öarna aldrig bliva en fara ur militär synpunkt — en tidigare formlig anknytning till det svenska intresset har i den slutliga redaktionen strukits. Till realiserande av syftmålet har konventionen tre institut: dels en väsentligt förbättrad demilitarisering, dels ock två nya, nämligen neutralisationen, varigenom Åland skall förhindras bliva skådeplats för militära operationer, samt garantien, varigenom demilitariseringen och neutralisationen skola upprätthållas. Förutom neutralisations- och garantibestämmelserna må även framhållas, att konventionen inbegriper ej blott öarna utan även vattenområdet.

Om konventionen ock medfört flera förbättringar i förhållande till 1856 års traktat, har den dock flera svaga punkter. Författaren framhåller sålunda, hurusom den dubbla metoden för bestämmande av det neutraliserade och demilitariserade området genom dels angivande av longitud och latitud, dels hänvisning till kartor medför en viss osäkerhet i Skiftet. Det vattenområde, som konventionen avser, är dels de Åländska inre vattnen, dels de öarna omgivande delarna av Östersjön till ett avstånd av tre sjömil från yttersta ö, skär eller klippa, som ej ständigt av havet översköljes. Då till Ålandsöarna jämväl höra de söderut i Östersjön belägna Bogskären, medför detta, att zonen kommit att bestå av två från varandra skilda delar, mellan vilka ligger ett fritt område. Konventionens uttryck »territorialvatten» är dessutom olämpligt, enär därmed här måste förstas jämväl vattnen inomskärs. Luftterritoriet nämnes icke i konventionen; att det torde böra anses inbegripet framgår dock därav, att luftstridskrafter ej få »pénétrer ni séjourner» i zonen, samt av art. 4 c), där Finland tillåtes överflyga zonen i fredstid — e contrario bör det vara förbjudet i krigstid och för andra makter.

Neutralisationen är konventionens centralpunkt. Genom den förbjödes införandet i zonen av trupper och krigsmateriel liksom alla krigsoperationer därinom. Öarna få i krigstid varken direkt eller indirekt nyttjas för något, som står i samband med militära operationer. Bestämmelserna medföra åtskilliga tolkningssvårigheter, vilka författaren påvisar. En sådan har redan uppkommit i Finland, nämligen frågan om s. k. skyddskårer kunna upprättas å öarna, en fråga som författaren besvarar nekande. En annan avser tolkningen av transiteringsförbudet; detta synes nämligen ej

hindra, att fartyg med förbjudna varor passera farvattnen, något som lätt kan föranleda komplikationer.

Konventionen reglerar utförligt undantagen från neutralisationen. Dessa hänföra sig till fredstid, vilket uttryck författaren översätter med den tid, då Finland icke befinner sig i krig med främmande makt. Enligt undantagsbestämmelserna är Finland berättigat att vid behov å Åland hålla för ordningens upprätthållande erforderliga styrkor. Hur är det i krigstid? Ehuru konventionen icke nämner något härom, anser författaren, att Finland även i krigstid kan för samma ändamål ditsända vapenmakt. Grunden härtill skulle vara, att ett uppror å Åland skulle medföra en kränkning av konventionen: att ålänningarna skulle kunna kränka en mellanfolklig konvention synes dock svårfattligt.

Konventionen medger vidare bland annat »passage inoffensif» genom territorialvattnet under iakttagande av »règles et usages internationaux en vigueur». Vad dessa folkrättsregler innehålla, är emellertid omstritt, vilket medför en viss osäkerhet. Därtill kommer att, om »eaux territoriales» tolkas i överensstämmelse med art. 2: II, det här skulle omfatta jämväl vattnen inomskärs.

I krigstid äger Finland enligt konventionens art. 6 icke annan befogenhet än minering och härför strängt nödvändiga maritima dispositioner — däri torde dock ej inbegripas andra försvarsåtgärder såsom t. ex. flankeringsbatterier.

Om emellertid Ålandskonventionen skulle kränkas, vad inträffar då? Därest en konventionsbestämmelse kränkes av en kontraktant, medför detta enligt allmän praxis, att övriga kontraktanter bliva lösta från sin förbindelse. Detta har i praktiken tillämpats jämväl å garantibestämmelser. Så kan dock knappast ske här, ty garantien siktar ju direkt på kränkningar. Garantibestämmelserna hava i första hand å Finland lagt uppgiften att vid en plötslig kränkning vidtaga nödiga försvarsåtgärder i avvaktan på att garanterna bliva i stånd att intervensera. Detta senare gemensamma ingripande från garanternas sida är reglerat i art. 7: I. Garantiförfarandet är i korthet följande: Kontraktanterna hava att var för sig eller gemensamt hänvända sig till Nationernas förbunds råd, vilket beslutar, vilka åtgärder, som skola vidtagas, för att upprätthålla konventionen eller nedslå angrepp på densamma. Rådet är därvid ett särskilt organ, i vilket såväl kontraktanterna som angriparen äga säte. Om rådet enhälligt — däri inräknas ej angriparens röst — beslutar vissa åtgärder, hava garanterna åtagit sig att verkställa dem; om ej enhällighet men $\frac{2}{3}$ majoritet ernås, äro makterna bemyndigade att vidtaga av denna majoritet rekommenderade åtgärder. Proceduren är som synes icke särskilt snabb: först måste rådet sammankallas och sedan detta tillkalla kontraktanter och angripare. Garantien är vidare naturligtvis ingalunda fullständig. Det är ytterligt lätt att obstruera ett beslut, då detta ju kräver enhällighet. Författaren diskuterar frågan, om det föreligger någon

skyldighet för det förstärkta rådet att besluta åtgärder. Sverige har hållit på tolkningen, att sådan skyldighet skulle föreligga, men den engelske representanten har i rapporten till rådet uttalat en annan mening, vilken också låg till grund för Danmarks biträdande av konventionen. Såsom författaren påpekar, är denna meningsskiljaktighet realiter föga betydande. Det finnes många sätt att intervenera och, då ej interventionssättet är bestämt, finnes det många möjligheter för den ovillige att förhindra enhälligt beslut utan att därför kunna sägas motsätta sig åtgärders vidtagande. Det synes vara på ett sådant sätt, som den skenbara motsägelsen i Danmarks hållning låter sig förklara. Men dessutom och framför allt synes det uppenbart, att förutsättningen, för att garantibestämmelsen skall leda till att en eventuell inkräktare fördrives från Åland, är — utom att nu Nationernas förbunds råd faktiskt fungerar, vilket ju icke kan tänkas ske under ett nytt världskrig — att det framstår såsom ett trängande gemensamt europeiskt intresse, att konventionen fortfarande upprätthålles. Ett sådant intresse kräves ock för att å åtgärden giva nödig effekt. Föreligger icke detta intresse, lära inga bestämmelser, även av den mest fulländade avfattning, hjälpa. Detta framgår även vid en jämförelse med den av författaren behandlade Lausanne-konventionen om Sunden. Här hade ententen först föreslagit en reglering i huvudsaklig överensstämmelse med Ålandskonventionen, men Turkiet krävde en absolut garanti: Resultatet blev en bestämmelse av innehåll, i korthet, att kontraktanterna och i varje fall Frankrike, England, Italien och Japan skulle gemensamt hindra kränkningar på sätt som Nationernas förbunds råd beslöt. Då emellertid för rådets beslut fordras enstämmighet, ligger det i en var rådsmakts förmåga att hindra ett rådsbeslut; även här har alltså intresset spelrum och blir givetvis också avgörande. Vad Ålandskonventionen angår är det dessutom icke säkert, att i ett visst läge ett besättande av Åland skulle av förstärkta rådet enhälligt fattas såsom en konventionskränkning; Rysslands beväring av Ålandsöarna under världskriget giver härutinnan en tydlig ledning.

Det finnes ännu en omständighet, som ger Ålandskonventionens bestämmelser en prekär karaktär. Sovjet-Ryssland har nämligen vägrat att betrakta konventionen såsom gällande och gång efter annan avgivit bestämda protester mot konventionen. Ett besättande från Rysslands sida av öarna kan följaktligen icke sägas kränka denna konvention, och om Ryssland därigenom handlar i strid mot 1856 års traktat, får väl i varje fall anses tveklöst. Detta understryker ytterligare det oftaberörda förhållandet, att i ett kritiskt läge garantiens praktiska värde helt och hållet beror av vad som då anses vara ett europeiskt intresse; i ett nytt världskrig torde detta värde följaktligen vara ringa.

Konventionen stadgar, att den skall förbliva i kraft, oberoende av växlingar i det nuvarande politiska läget i Östersjön. Författaren

gör trots detta gällande, att en suveränitetsväxling i fråga om Åland medför konventionens upphävande. Om suveräniteten övertages av en icke-signatär, är denna formellt icke bunden av konventionen. Men om en kontraktant förvärvar Åland, skulle enligt författaren enahanda följa därav, att konventionen överallt talar om Finland, ja betecknar Åland såsom »partie intégrante de la république de Finlande»; konventionens bestämmelser om Finland skulle därför icke utan vidare kunna gälla den nya suveränitetsstaten. Mot författarens åsikt talar visserligen stadgandet, att förändringar i status quo skola vara utan verkan, men frågan är åtminstone tveaktig och kan näppeligen vänta annat än en lösning efter intresse-synpunkter.

Författaren avslutar sitt verk med en praktisk-politisk kritik av bestämmelserna. Han framhåller där med, efter vad det vill synas all rätt, att garantibestämmelsen i själva verket är inriktad på en lugn kränkning; hela sanktioneringssystemet fortlöper i långsam takt. Men därav följer, att det vid ett plötsligt angrepp blir Finland som får taga stöten, även om Finland därvid enligt författaren är befogat begära hjälp av andra stater. Kan då Finland fylla denna uppgift? Härvid påpekar författaren, att i fredstid, då möjligheten av en allvarigare neutralitetskränkning är ringa, vissa friheter lämnats Finland, vilka i krigstid, när faran blir brännande, försvinna; då blottas öarna helt på försvarskräften och ett vacuum uppstår. Först sedan kränkningen skett, får Finland ingripa för att möta densamma. Författaren påpekar, att detta är väsentligt försvarat, om icke omöjliggjort genom befästningarnas demolering. Härigenom har både Finlands och Sveriges ställning väsentligt försvagats. Till stärkande av ställningen rekommenderar författaren en svensk-finländsk entente. Denna tanke synes för varje dag mer utopisk än någonsin. Den framträdande svenskfientliga rörelsen i Finland och det energiska och i längden kanske framgångsrika finska arbetet på åstadkommandet av ett irridenta i Norrbotten äro företeelser, vilka så långt ifrån att närma i stället fjärma de båda makterna från varandra. Författaren hela kritik av den svenska politiken synes också räkna med allenast ett enda krigsfall: krig med Ryssland. Kritiken blir därigenom ensidigt inriktad. Det synes som om den svenska statsledningen jämväl måste räkna med andra konfliktmöjligheter, vid vilka Ålandsbefästningarnas demolering väsentligt underlättar det svenska försvarets arbete.

Den redogörelse för huvuddragen i författaren framställning, som ovan lämnats, torde giva en föreställning om de komplicerade och svårutredda men för vårt land betydelsefulla problem, som hans avhandling behandlar. För en logisk och lojal tolkning av konventionen har författaren givit en värdefull ledning och samtidigt har han fäst uppmärksamheten på åtskilliga luckor och ofullkomligheter i den reglering, som föreligger. Den klarhet och

de begagnats: vid disputationen i Göteborg ⁴/₁₀ 1928, i en recension i Svenska Dagbladet ²³/₁₀ 1928 samt sist i denna tidskrift har jag låtit mig angeläget vara att nyttja just samma ordalag. Det är dessa, vilka Dir Petersson nu karakteriserar såsom slutsatser jag dragit av vårt samtal och för vilka han står fullkomligt främmande.

Edvard Thermanius.

Till red. insända skrifter.

- Ekonomisk Tidskrift.* 1929. H. 3. Uppsala 1929.
- Finsk Kommunaltidskrift.* 1929. Nr 2—4. Hfors 1929.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. CVI. H. V—VI. Hfors 1929.
- Helsingfors stads statistik.* II—III. Utrikes handel och sjöfart. 1928. Utg. av Helsingfors stads statistiska kontor. — IV. Stadens tekniska verk. 1928. Årsberättelse utg. av styrelsen för Helsingfors stads tekniska verk. — V. Stadens räkenskaper och bokslut. 1928. Berättelse ävgyen av Helsingfors stads drätselkontor. Hfors 1929.
- Historisk Tidskrift.* 1929. H. 2. Sthlm 1929.
- Industria.* Årg. XXV. Nr 11—16. Sthlm 1929.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Revue Internationale d'Agriculture. 1929. No 4—7. Rome 1929.
- International labour review.* Vol. XIX. No 6. Vol. XX. No 1. Genève 1929.
- Kommersiella Meddelanden.* Årg. 16. Nr 9—14. Sthlm 1929.
- Kommunalkalender för Helsingfors stad.* 1929. Utg. av Helsingfors stads statistiska kontor. Hfors 1929.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle.* 1929. H. 1. Gefle 1929.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XXIV. Nr 21—31. Hfors 1929.
- Nationalekonomisk Tidsskrift.* 1929. H. 2—3. Kbhvn 1929.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1929. Nr 3. Sthlm 1929.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.* 1929. H. 1—5. Sthlm 1929.
- Samling av anmälningar till sjukasseregistret.* 1929. Nr 1. Sthlm 1929.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret.* 1929. Nr 1. Sthlm 1929.
- Skandinaviska Kreditaktiebolaget.* Kvartalsskrift. 1929. Nr 3. Sthlm 1929.
- Social Tidskrift.* 1929. Nr 5—7. Hfors 1929.
- Sociäla Meddelanden.* 1929. Nr 5—7. Sthlm 1929.
- Statistisk Månadsskrift.* Årg. 24. Nr 4—6. Sthlm 1929.
- Statistisk Årsbok för Sverige.* 1929. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1929.
- Statsökonomisk Tidsskrift.* 1929. H. 2—3. Oslo.
- Sunt Förnuft.* Årg. IX. Nr 4. Sthlm 1929.
- Svensk Finanstidning.* Årg. VII. Nr 34—45. Sthlm 1929.
- Svensk Juristtidning.* 1929. H. 4. Sthlm 1929.
- Svensk Tidskrift.* 1929. H. 5. Sthlm 1929.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1929. H. 4. Sthlm 1929.
- Sveriges officiella statistik.* Befolkningsrörelsen åren 1921—1923. Av Statistiska Centralbyrån. — Registrerade sjukissor åren 1925—1927. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1929.
- Tiden.* 1929. Nr 3—4. Sthlm 1929.
- Tidsskrift för Retsvidenskap.* 1929. H. 1—2. Oslo 1929.
- Tirfing.* 1929. H. 4—5. Norrtälje 1929.
- Varudistributionskommittén.* Undersökning av kostnader inom vissa grenar av den svenska varudistributionen 1926—27. Sthlm 1929.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 30. H. 1. Hamburg 1929.
- Årsbok för hem och hushåll.* 1929. Utg. av Föreningen för rationell hushållning. Sthlm 1929. Kooperativa Förbundets Förlag.
- Årsbok för Sveriges kommuner.* 1929. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1929.
- CHYDENIUS, ANDERS,* Den Nationale Wiirsten. Eft 200-årsminne. Med inledning av Karl Petander. Sthlm 1929. Kooperativa Förbundets Bokförlag.
- GROTKOPP, WILHELM,* Den svenska tändstickstrusten. Översättning från tyskan av Thorsten Odhe. Sthlm 1929. Kooperativa Förbundets Bokförlag.
- HÜSS, EINAR, och HAGSTRÖM, K.-G.,* Bond Values. Obligationsskurser. Sthlm 1929. P. A. Norstedt & Söner.
- LAWSKI, SVEN,* Lagen om vissa av landsting eller kommun drivna sjukhus jämte därmed sammanhängande författningar. Sthlm 1929. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- LUNDBORG, RAGNAR,* Nya arbeten om staten och samfundslivet. (Särtryck ur »Syn og Sögn», H. 5, 1929).
- MEBIUS, AXEL,* De demografiska förhållandena hos de svenska läroverkslärarna 1861/1916. Del. I. Akademisk avhandling. Gbg 1929.
- RUNDBÄCK, ABRAHAM,* Avhandling om konsumtionsföreningar. Med inledning av Axel Gjores. Sthlm 1929. Kooperativa Förbundets Bokförlag.
- WEYERMANN, M. R.,* Die Konjunktur und ihre Beziehungen zur Wirtschaftsstruktur. (Kieler Vorträge 30). Jena 1929.

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

—
*Brand-
Liv-
Olycksfalls-
Automobil-
och andra
Försäkringar*

Den 1 januari 1929 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar c:a	2.500.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar c:a	190.000.000 kronor
Ränteförsäkringar c:a (årligen)	1.000.000 kronor

Den 1 januari 1929 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder c:a	70.000.000 kronor
(incl. garantiföndförbindelser)	9.300.000 kronor)